

**KOMUNIKAČNÍ
STRATEGIE** V JEDNOM
TYPU MEDIÁLNÍHO
DISKURSU
– **TELEVIZNÍ TALK SHOW** –

JINDŘIŠKA SVOBODOVÁ
MILADA HIRSCHOVÁ

Univerzita Palackého v Olomouci

**Komunikační strategie
v jednom typu mediálního diskursu
(televizní talk show)**

**Milada Hirschová
Jindřiška Svobodová**

Olomouc 2014

Recenzovali: doc. PhDr. Eva Höflerová, Ph.D.
PhDr. Soňa Schneiderová, Ph.D.

Publikace vznikla v rámci projektu *Inovace bohemistických studií v mezioborových kontextech*. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občansko-právní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

Připraveno ve studentské redakci Günther.

© doc. PhDr. Milada Hirschová, DSc., Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D., 2014

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2014

1. vydání

ISBN 978-80-244-4457-4

Obsah

Úvod /6

1. Komunikace jako řečové jednání /9

- 1.1 Navazování na Austinovu teorii /11
- 1.2 Varianty řečového jednání, strategie /12
- 1.3 Presupozice /14
 - 1.3.1 Faktová slovesa /15
 - 1.3.2 Presupozice pragmatické /15
- 1.4 Konverzační logika /16
 - 1.4.1 Inference /18
 - 1.4.1.1 Uplatňování implikatury /19
 - 1.4.1.2 Partikulární vs. zobecněná implikatura /20
 - 1.4.1.3 Konvenční implikatura /21
- 1.5 Zdvořilostní princip /23
 - 1.5.1 Leechovy zdvořilostní maximy /24
- 1.6 Teorie relevance /26
 - 1.6.1 Úloha kontextu /27
 - 1.6.2 Efekty komunikace v teorii relevance /29
- 1.7 Teorie zdvořilosti /30
 - 1.7.1 Zdvořilost u Brownové a Levinsona /31
 - 1.7.1.1 Zdvořilostní strategie /33
 - 1.7.2 Další vývoj teorie zdvořilosti /36
 - 1.7.3 Nezdvořilost /39
 - 1.7.3.1 Rysy nezdvořilých komunikátů /40
 - 1.7.3.2 Strategie nezdvořilosti /42
 - 1.7.3.2.1 Tolerovaná nezdvořilost /44
 - 1.7.3.3 Nezdvořilost a hrubost /44
 - 1.7.3.4 Nárok na nezdvořilost /45
 - 1.7.3.5 Nezdvořilost a drzost /47
 - 1.7.3.6 Reakce na nezdvořilost /48

2. Talk show v televizi jako typ / žánr komunikátů /51

- 2.1 Hlavní rysy TS /52
 - 2.1.1 Verbální a neverbální složky komunikace v TS /52

- 2.1.2 Neverbální složky TS /53
- 2.1.3 Dialogičnost a monologičnost TS /54
- 2.2 Moderátor TS /54
- 2.3 Host TS /56
- 2.4 Kooperace a konfrontace v TS /56
- 2.5 Rysy TS a komunikační strategie /57
 - 2.5.1 Spory a kontroverze v TS /58
 - 2.5.2 Přímá ohrožující komunikace jako základní strategie /60

3. Jednotlivé TS v detailním pohledu /63

- 3.1 Dobré ráno /63
- 3.2 Sama doma /73
- 3.3 Konverzace, nebo rozhovor s odborníkem? /84
- 3.4 Sebe prezentace a vyjednávání tváře v konfrontační talk show /102
- 3.5 Užití přímých komunikačních strategií při ohrožení tváře komunikačního partnera /119

4. Závěr /131

Literatura /135

Věcný rejstřík /143

Summary /145

ÚVOD

Tento text se věnuje formám a způsobům komunikace v jednom typu mediálního diskursu, a to především z hlediska tzv. konverzační logiky, tedy uplatňování konverzačních a zdvořilostních maxim a implikatur. Termín komunikační strategie se váže k pohledu na komunikaci, na užívání jazyka, jako na jeden ze způsobů lidského jednání, na dosahování svých (nejen komunikačních) cílů pomocí užívání jazyka, tedy řečovým jednáním. Zkoumáme-li užívání jazyka v nejširším smyslu, tedy ve smyslu fungování jazykových výpovědí v komunikaci, musíme brát v úvahu psychologické, sociální i kulturně-historické faktory; chceme-li zůstat na poli (pragmaticky orientované) lingvistiky, dostáváme se k teorii řečových/mluvních aktů, s ní související teorii konverzace (ve smyslu angl. conversation, tj. hovoření, rozhovoru obecně, nikoli „společenské konverzace“ v užším smyslu) a k navazující tzv. konverzační logice, stavící na fungování kooperačního a zdvořilostního principu. Dále pak k teorii relevance rozvíjející inferenční model komunikace, následně pak k teorii ne/zdvořilosti, resp. finálně k empirické konverzační analýze a ke kritické analýze diskursu. Takto široký záběr si tento text za úkol neklade, chceme-li se však zabývat komunikačními strategiemi v jednom (v současnosti velmi vlivném) žánru mediálního diskursu, musíme se uvedených oblastí pragmalinguistiky alespoň ve stručnosti předběžně dotknout. Části 1 a 2 mají tedy převážně teoretický charakter, zatímco rozsáhlá část 3 se naopak věnuje analýze vybraných ukázek. Předběžná podoba některých částí práce byla během výzkumu publikována v časopiseckých statích.¹

Analýza primárně nesměřuje k postižení suprasegmentální složky komunikátů, zvolený způsob přepisu tedy vede pouze k zachycení nejdůležitějších zvuko-

1 Při analýze byly excerpovány dialogy z transkripcí následujících vydání relací: Dobré ráno (31. 1. 2013, 22. 2. 2013); Sama doma (4. 2. 2013, 11. 2. 2013); Máte slovo (14. 2. 2013, 21. 2. 2013, 28. 2. 2013, 7. 3. 2013) a Jste to, co jíte (26. 4. 2012, 17. 5. 2012, 24. 5. 2012, 7. 6. 2012, 14. 6. 2012). Nahrávky jsou dostupné ve videearchivu televizních stanic: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/a-z/s/> a <http://play.iprima.cz/jste-to-co-jite>.

vých charakteristik, které hrají svou roli při plnění pragmalingvistických funkcí. V textu ponecháváme nespisovné morfologické varianty a snažíme se respektovat původní pozměněné podoby slov, zejména zjednodušené souhláskové skupiny (např. Sleská univerzita, francouských herců).

V prepisech je zachována zvuková podoba slov původem cizích, kvůli identifikaci a snadnější orientaci ponecháváme propria i názvy oficiálních institucí s počátečními velkými písmeny (např. *Čárlího andílci*, *Džon Klís*), zkratky uvádíme v jejich zvukové podobě (např. *vé vé vé, ó dé es*).

Překrývání replik je v prepisech vyznačeno jednak podtržením textu, jednak jeho odsazením tak, aby současně pronášené repliky byly v textu pod sebou.

V delších prepisech dialogických výměn zaznamenáváme pomocí grafických značek jejich intonační průběh, v případě kratších dokladových citací ve vlastních komentářích tyto značky vynecháváme a v textech užíváme interpunkční znaménka.

Seznam užitých transkripčních značek:

/ krátká pauza

// výrazně delší pauza

↓ intonační průběh klesavý

↑ intonační průběh stoupavý

? otázková intonace

! zvolání

@ (formulační) pauza, hezitační zvuk

vysloveno DŮRAZNĚ

ne: prodloužená výslovnost

· překrývání replik

(smích) komentář přepisovatele

... apoziopeze (nedokončená výpověď)

[...] vypuštěná část textu

----- nesrozumitelná výpověď

**KOMUNIKACE
JAKO ŘEČOVÉ JEDNÁNÍ**

1

1. KOMUNIKACE JAKO ŘEČOVÉ JEDNÁNÍ

Interpretace promluvových jevů jakožto jednání, tedy teorie řečových/mluvních aktů, je zakladatelsky spojena se jménem J. L. Austina (1911–1960) a jeho prací *How to do things with words* (1962, česky *Jak udělat něco slovy*, 2000). Vzhledem k tomu, že Austinova práce je poměrně podrobně diskutována jinde (Hirschová, 2012, 2013), uvedme zde pouze základní body. Austin ovšem nehovoří o řečových, nýbrž o ilokučních aktech, a ilokuční akt je pouze jednou složkou komplexního řečového aktu, popř. detailně viděno, je jedním z řečových aktů konstituujících komplexní řečový akt. Ilokuční akt se skládá z několika složek (tj. dílčích řečových aktů). Jsou to akt lokuční, tedy pronesení smysluplné výpovědi, která je nedefektní a má význam a potenciální referenci, a lokuční akt sám je komplexem složeným ze simultánně realizovaného aktu fonetického (produkce artikulované řeči), fatického (artikulovaná řeč představuje gramaticky nedefektní výpověď určitého jazyka a jako taková je pronesena) a rhetického (výpověď obsahuje referenčně užitý výraz/výrazy, k nimž je vztažen predikát). Ilokučním aktem je výpovědi přiřazena určitá „síla“, kterou je smysl vyplývající z (komunikačního) záměru mluvčího. Tento záměr se realizuje právě v pronesení určité výpovědi, jejím prostřednictvím. Ilokuční akt se může realizovat buď přímo, tzv. performativní výpovědí, která explicitně, prostřednictvím tvaru 1. osoby jednotného čísla přítomného času imperfekta jednoho z tzv. ilokučních a performativně použitelných sloves vyjadřuje příslušný záměr mluvčího, např. *Slibuji, že zítra přijdu*, nebo nepřímou, např. *Tak já zítra přijdu*. Lokuce a ilokuce se vždy realizují současně, nelze je od sebe oddělit. Pokud jde o performativnost jakožto jazykový jev, je pro ni centrální význam času, konkrétně význam aktuální přítomnosti, a aktuální přítomnost je schopno vyjádřit pouze imperfektivum. Zásadní pak je jev označovaný jako koincidence, tedy simultánní realizace promluvy a děje označovaného významem slovesa (srov. Hirschová, 2012). Aktuální přítomnost je významem lokuce, jazykové realizace výpovědi. Ilokuce (zamýšlený smysl výpovědi) se může realizovat v různých podobách, avšak pouze u výpovědi s im-

perfektivem vyjadřující aktuální přítomnost lokuce a realizovaná ilokuce splývají, koincidují. Naproti tomu např. výpověď Čtu *knihu* performativní není – aby mluvčí mohl smysluplně/nedefektně říci, že čte, musel se čtením začít zabývat už před okamžikem promluvy (navíc čtení není činnost realizovaná pronesením promluvy). Jde o sdělení, avšak uskutečněné neperformativně. (V performativní podobě by tato výpověď zněla: *Sděluji (ti), že čtu knihu.*) Jazyková výpověď z hlediska své ilokuční síly je určitým aktem, skutkem (informování, slibu, žádosti aj.). Ilokuční síla výpovědi může být explicitně indikována (performativně použitelnými slovesy a také substantivy od nich odvozenými, srov. nadpisy *Žádost, Poděkování, Protest*) nebo může být výpovědi přisouzena jako výsledek interpretace (při referování), popř. se na ni lze ptát („jak to myslíš?“). Explicitní indikace ilokučního záměru ozřejmuje „skutkový“ charakter ilokuce, jak ukazuje následující příklad:

(a) *Tvrdím, že X. Y. je idiot, a budu to dělat znovu a znovu.*

(b) * *X. Y. je idiot a budu to dělat znovu a znovu.*

Výpověď (b) je nepřijatelná, protože věta na druhém místě, která v (a) odkazuje k realizovanému „řečovému skutku“, zde nemá k čemu odkazovat. Přijatelná je ovšem sekvence (c) *X. Y. je idiot. Tvrdím to a budu to dělat znovu a znovu*, v ní anaforické *to* vztahuje označení ilokučního aktu (*tvrdím*) k bezprostředně předcházející výpovědi. (V běžné komunikaci mohou být takové výpovědi funkčně zaměnitelné, jakožto řečové akty však nejsou plně ekvivalentní.) Třetí složkou řečového aktu u Austina je akt perlokuční, jímž se míní zamýšlený nebo skutečný efekt aktu ilokučního. Protože jde o efekt, který nastává nebo by měl nastat na straně adresáta, je otázka, zda je perlokuce na stejné rovině jako lokuce a ilokuce. Vzhledem k tomu, že adresátovo následné jednání vůbec nemusí být s přijatou ilokucí v souladu (a navíc je už mimo hranice oblasti, kterou se zkoumání komunikace zabývá), je zřejmě výstižnější považovat za perlokuci rozeznání a uvědomění si ilokuční funkce přijaté výpovědi s tím, že adresát má možnost předstírat nepochopení nebo rozeznanou ilokuční funkci záměrně ignorovat, tj. reagovat takovým způsobem, jako by přijatá výpověď měla funkci jinou. Každá výpověď má na adresáta různé účinky, některé zamýšlené, jiné nezamýšlené, a mluvčí (produktor) nemůže mít celkový efekt své výpovědi pod plnou kontrolou. Například sdělení *Jan chodí s Marií* má ilokuční záměr „informovat adresáta, že Jan chodí s Marií“, ale kromě „dosažení stavu informovanosti“ zároveň může mít zamýšlené i nezamýšlené perlokuční efekty „potěšit/rozesmutnit/rozčítit“ – v závislosti na konkrétní výpovědní události. Predikáty vyjadřující perlokuční efekty

(v češtině např. *obeznámit, potěšit, rozveselit, naštvat, rozčítit, uklidnit*) nemohou být užívány stejně jako performativní slovesa, ale v reportované (nepřímé) řeči vystupují vedle sloves ilokučních. Z běžných komunikačních výměn je známa např. možnost reagovat na výpovědi s formou zjišťovací otázky výlučně jako na otázku, ačkoli jejich ilokuční funkcí je prosba nebo žádost. Na modelový Searlův (1975) příklad *Můžeš mi podat sůl?* lze vždy reagovat nikoli podáním soli, ale odpovědí *Můžu/nemůžu*, i když je ve většině situací komunikujícím jasné, že jde o „zneužití formy“. V tradičním chápání je perlokuční akt výsledkem úspěšně realizovaného aktu ilokučního.

1.1 Navazování na Austinovu teorii

Austin hovoří především o ilokučních aktech, o řečových aktech (*speechacts*) mluví až jeho následovník a kritik J. R. Searle, resp. další lingvisté zabývající se danou problematikou. A je to právě Searle, kdo zdůrazňuje „jednotkovost“ řečového aktu: „Účelem jazyka je komunikace. Jednotkou (unit) lidské komunikace v jazyce je řečový akt, a to akt typu zvaného ilokuční.“ (Searle, 1979, s. 178) Řečový akt může být realizován přímo, zejména užitím tzv. performativní výpovědi, nebo nepřímo, kdy zjištění ilokuční funkce předpokládá na straně adresáta inferenční proces vázaný na komunikační situaci, zpravidla označovány jako konverzační implikatura (Grice, 1975), viz níže. Jak poznamenává Searle, každý řečový akt (tj. vlastně každý výpovědní celek) je performancí, avšak jen některé řečové akty jsou performativní (Searle, 1989). Z lingvistického hlediska se analýza a popis „dělání věcí se slovy“ soustřeďuje na odhalení, interpretování a klasifikaci ilokučních sil. V jednom výpovědním celku (souvětí) mohou být spojeny klauze s různými ilokučními funkcemi. S tím souvisí pojem tzv. subsidiární, podpůrné ilokuce, jejíž funkcí je podpořit ilokuci hlavní (např. zdůvodnění nebo vysvětlení, proč mluvčí adresáta o něco žádá).

J. R. Searle je autorem patrně nejrozšířenější klasifikace řečových aktů (1976) užívající kritéria sémanticko-pragmatická. Předpokládá rozdělení do pěti tříd (akty sdělovací, direktivní, závazkové, expresivní, deklarativní), velkých bloků „aktů“ souvisejících spolu značně obecně. Jádrem každé třídy představují řečové akty, které pro svou realizaci mají k dispozici performativně použitelné sloveso. (Je ovšem známou skutečností, že frekvence explicitních performativních výpovědí v reálné komunikaci je nízká.) K nim se pak přičleňují varianty, které se formou explicitní performativní výpovědi realizovat nemohou, na jejich specifičnost však poukazují (tzv. ilokuční) slovesa, která o nich mohou referovat,

např. *odhalit/prozradit (někomu něco)*, *udat (něco/někoho někomu)*, *svěřit se (někomu s něčím)*, *pomlouvat někoho*. Vzhledem k tomu, že odlišnost takovýchto ilokučních aktů je dána doplňkovými rysy vázícími se na základní rozlišující kritéria (např. u *odhalit/prozradit* jde o informaci, která měla původně zůstat skryta, u *svěřovat se* jde o informaci, na níž je mluvčí nějak, zpravidla citově, zainteresován, u *pomlouvat se* předávaná informace týká zájmů/aktivit třetí osoby apod.), jsou hranice mezi nimi poměrně neostré – např. jakékoli sdělení může být následně označeno jako pomluva nebo důvěrná informace. Třída řečových aktů pak představuje kontinuum diferencované hlavně na svých hranicích, méně už vnitřně. Searlova klasifikace je sice vlivná, ale je jen jednou z mnoha. Další klasifikace se liší např. chápáním otázek (budto jsou součástí skupiny aktů direktivních, nebo představují samostatnou třídu) nebo rozsahem tzv. deklarativních aktů (výpovědi-skutky v užším smyslu, např. křest). V české lingvistice vytvořil vlastní klasifikaci M. Grepl (1998).

1.2 Varianty řečového jednání, strategie

Termín řečové jednání se v pracích z příslušného oboru objevuje především v jazykovém prostředí německém, a to jako Sprachhandlung, event. jako sprachliche Handlung. Jako sprachliche Handlung se označuje nejen performance řečového/ilokučního aktu, nýbrž i výše zmíněné simultánně probíhající akty dílčí. Kořeny tohoto pojetí lze opět vidět u Searla, a to v jeho formulaci, že „jazyk je pravidly ovládaná forma chování“ (Searle, 1969). Jestliže komunikaci představuje užívání jazyka s jistým záměrem, pak jde o chování účelově zaměřené, tedy o jednání. U jednání je prominentní akcent na jeho průběhový, procesuální charakter, a tedy úkol odlišit jeden „případ“ řečového jednání od jiného je náročnější než vedení hranic mezi jednotlivými řečovými akty. Zkoumáme-li z tohoto hlediska např. záznam dialogu, hranice mezi jednotlivými složkami, resp. úseky komunikačních výměn nejsou vždy zcela jednoznačné, jednoznačné nejsou ani hranice jednotlivých výpovědních celků. Jeden řečový akt patrně může být bezpříznakově ztotožněn se singulární výpovědí (výpovědní událostí), zatímco jednání sugeruje „událost“ komplexní povahy. U „případů řečového jednání“ bude stanovení začátku a konce problematičtější právě proto, že procesuální chápání dovoluje uvažovat o více než jednom komunikačním záměru. S řečovými jednáním dále souvisí termín řečová/komunikační strategie, tj. postupná realizace nějak spolu souvisejících komunikačních (ilokučních) záměrů, která může být podřízena záměru nadřazenému (např. u pře-

hledu sdělení pro tisk se objeví sumarizace *Evidentní komunikační strategie ministerstva zemědělství ukazuje...*) apod. V souvislosti s řečovým jednáním se objevuje i termín komunikační funkce. V české pragmatice je často synonymem pro funkci ilokuční (např. u Grepla, 1998), užívá se však i v jiných významech, a protože komunikační interakce může být zkoumána a popisována na různých rovinách, nabízí se možnost chápat komunikační funkci jako kteroukoli funkci, již jazyková výpověď může mít v komunikaci. Např. výpovědi bez propozičního obsahu mívají významnou funkci kontaktovou, podílejí se na zahajování, udržování, specifikování a ukončování komunikační výměny, tj. v dialogu mají funkci konstrukční, která je blízká jakobsonovsky chápané funkci fatické, není s ní však totožná (reagování jednotlivých výpovědí na sebe v dialogu více osob vytváří jisté tematické linie). Naopak jiné výpovědi bez propozičního obsahu („no!“; „ale!“; „aha!“) funkce jiných výpovědí sumarizují, podtrhují, popř. radikálně mění funkce sledu výpovědí, tj. zřejmě jsou prostředkem realizace jisté interakční (ne pouze komunikační) strategie. Takové funkce za ilokuce ve vlastním smyslu nemůžeme považovat. Jednoznačně ilokuční funkci (typem ilokuční funkce) je však expresivní funkce výpovědi bez propozičního obsahu.

Opačný případ než výpovědi bez propozičního obsahu představuje situace, kdy jednu funkci má sled výpovědí. Může jít o multiplikovanou funkci totožnou (např. sled direktivních výpovědí, které jako celek jsou komplexem činností požadovaných mluvčím od adresáta) nebo také o hierarchizovaný celek podřízený jedné funkci dominantní, přičemž jednotlivé výpovědi skládající takový celek mají samostatné ilokuční funkce. (To se týká např. textových útvarů, jako je žádost, přihláška, čestné prohlášení apod.) Individuálním řečovým aktem s vlastní funkcí může však být i složka výpovědního celku, např. v podřadném souvětí lze rozlišit ilokuční funkci hlavní věty a ilokuční funkci věty závislé. Ilokuční platnost závislé věty je vždy v nějakém nerozporném vztahu k ilokuci věty hlavní (tzv. ilokuce subsidiární, podpůrné) – častá je např. kombinace „žádost“ nebo „rada“ a „zdůvodnění“, které má splnění žádosti nebo uposlechnutí rady podpořit (srov. např. Rosengrenová, 1982, Karlík, 1995). Termín subsidiární ilokuce ovšem neznamená, že by šlo o nějaký zvláštní systém funkcí jiného řádu, jde o vztah, ve kterém je jedna složka výpovědního celku nebo rozsáhlejšího komunikátu k druhé. Zatímco však komunikačním aktem s jistou funkcí může být i komunikát neverbální (gesto), subsidiární ilokuce je od jazykové složky neoddělitelná, resp. sám tento koncept z jazykové formy (realizace) vychází. Celky zastřešené jednou dominující ilokuční funkcí se někdy označují jako makroakty (srov. zejm. van Dijk, 1980).

Zatímco ilokuční funkce ve vlastním smyslu může být chápána jako účel (cíl) příslušné výpovědi vyplývající ze záměru podavatele, komunikační funkci jakožto termín se zdá vhodné chápat jako nejobecnější označení pro jakýkoli úkon, který výpověď v průběhu řečové interakce plní, přičemž půjde o úkony na různých rovinách komunikační události. Z tohoto pohledu sice ilokuční funkce výpovědi (= řečový akt) může být chápána jako jeden typ komunikační funkce, avšak typ, který vychází z jednoho specifického pohledu na užívání jazyka a který se od všech ostatních zásadně liší. Další komunikační funkce (kontaktnost, zahajování a ukončování řečové interakce, předstírání, lhaní, ovlivňování komunikantů mezi sebou aj.) jsou jiného řádu, mají různý stupeň abstrakce, resp. obsažnosti. Při analýzách zejména rozsáhlejších reálných dialogů zpravidla nevystačíme s jednoduchou funkční klasifikací (jeví se jako příliš obecná) a často se musíme uchýlit k doplňkovému popisu neterminologickému. Fungování „věcí, které děláme se slovy“ v reálné komunikaci a možnosti interpretace řečového jednání se ukazují jako komplexní a velmi individualizované.

1.3 Presupozice

Nelingvistický význam termínu presupozice je „předpoklad“, v lingvistickém, resp. logicko-sémantickém smyslu ovšem rovněž jde o určitý typ předpokladů. Presupozice jsou součástí komunikačních výměn jako složky významu, které obvykle nevyslovujeme, ale předpokládáme, že jsou adresátovi známy. U věty přirozeného jazyka totiž běžně počítáme s tím, že její význam se skládá z významů jejích složek, její syntaktické stavby, ale také ze složek neverbalizovaných, které však smysluplnost věty (její pravdivostní hodnotu) podmiňují, a také z významů, které se do věty dostávají (jsou z ní vrozumívány) užitím (vypovězením, performancí) takové věty jistým mluvčím za jistých okolností. Pojem presupozice se tedy užívá jednak ve smyslu logicko-sémantickém, jednak ve smyslu pragmatickém. V logicko-sémantickém smyslu jde o vztah mezi větami (propozicemi): Propozice P presuponuje větu S, jestliže propozice P je nutnou podmínkou pro to, aby věta S měla pravdivostní hodnotu, tj. aby mohla být tvrzena jako pravdivá, nebo jako nepravdivá. Např. užití vlastního jména presuponuje (má, nese s sebou presupozici), že referent (nositel) tohoto jména existuje, jinak by např. tvrzení *Honza je nemocný* nebylo smysluplné. (Srov. známý příklad *Francouzský král je holohlavý* – protože neexistuje francouzský král, není možné tuto větu považovat ani za pravdivou, ani za nepravdivou; to- též platí pro větu negovanou.)

1.3.1 Faktová slovesa

Podobně s sebou nesou sémantické presupozice tzv. faktová slovesa (Kiparski-Kiparski, 1970). U sloves jako *litovat*, *uvědomit si*, *poznat*, *zapomenout*, nebo u verbonominálních spojení s významem nejobecněji charakterizovatelným jako hodnotící *jsem rád*, *jsem pyšný*, *jsem šťasten*, *je škoda*, *je zvláštní*, *je divně* platí, že propozice (sémantický základ věty) vyjádřená u nich komplementovou větou je vždy pravdivá, bez ohledu na to, je-li maticová věta s takovým predikátem kladná, nebo záporná:

Jan si uvědomuje/uvědomil, že prší – *Jan si neuvědomuje/neuvědomil, že prší*; *Jan lituje/litoval, že jeho přátelé odjeli* – *Jan nelituje/nelitoval, že jeho přátelé odjeli*; *Je/byla škoda, že Jan odjel* – *Není/nebyla škoda, že Jan odjel*.

V přezentu a v přezeritu u těchto sloves vždy platí „prší“, „Janovi přátelé odjeli“, „Jan odjel“. (Neplatí to však pro futurum jako ireálný čas – maticová věta ve futurum nemůže presupponovat pravdivost svého komplementu, protože např. u věty *Jan si uvědomí / bude litovat, že jeho přátelé odjeli* sice může platit, že přátelé již odjeli, ale může jít i o děj pouze hypotetický.) Faktovým slovesům je tedy vlastní, že presupponují pravdivost svého komplementu. (Neplatí to ovšem, pokud je závislá věta místo spojky *že* připojena spojkou *jestliže* – *Lituji, jestliže jsem vás urazil* nepresupponuje „urazil jsem vás“.) Opakem faktových sloves je např. *předstírat*, které naopak presupponuje, že komplementová věta je nepravdivá. *Předstíral, že mu na ní záleží* znamená, že pravdivý je opak, tj. „nezáleží mu na ní“. Naopak slovesa jako *sdělit*, *oznámit* nejsou inherentně ani faktová, ani nefaktová – jejich komplementová věta může, ale nemusí být presupponována jako pravdivá. Sémantické presupozice souvisejí s pravdivostní hodnotou věty a váží se na určité lexikální jednotky, tzv. spouštěče presupozic. Jsou to pojmenování vztažená k určitému referentu (pojmenovávající jeden určitý objekt/osobu), vlastní jména (obojí s sebou nesou presupozici existence objektů nebo osob, k nimž se takto referuje), zmíněná faktová slovesa, částice *už* (ta např. v nejširším smyslu presupponuje „předtím ne“), *ještě*, *také*, *jen*, *znovu*, slovesa *začít* (*začal zpívat* presupponuje „předtím nezpíval“), podobně *přestat*, *pokračovat*.

1.3.2 Presupozice pragmatické

Pragmatické presupozice se chápou značně široce, obvykle jako všechny faktory, které jsou pro konkrétní výpověď v dané situaci relevantní, tak aby mohla být

pochopena, aby byla přijatelná. Pragmatické presupozice se vztahují jak k produktorovi, tak k adresátovi – jde o informace, které produktor i adresát sdílejí, o předpoklady, které mají jeden o druhém, a také o předpoklady úspěšné (smysluplné) realizace určitého řečového jednání. Presupozice platí, ať už má výpověď s daným propozičním obsahem formu sdělení (kladného, nebo záporného), nebo formu otázky či imperativu. Pragmatický pohled na presupozici (Stalnaker, 1991) zdůrazňuje, že spíše než věta (propozice) je to mluvčí (jeho výpověď, jeho řečové jednání), kdo presuponuje – presuponuje něco o zásobě znalostí sdílené s adresátem, o přijatelnosti své výpovědi pro adresáta v daném kontextu. V některých případech může mluvčí hovořit/jednat tak, jako by některé presupozice byly složkou sdílené zásoby znalostí, i když ví, že tomu tak není (sděluje adresátovi něco takovým způsobem, že předstírá, že adresát již část informace zná), což adresáta nutí, aby si takovou významovou složku vyvodil. Pragmatické presupozice se uplatňují jako tzv. předběžné podmínky při realizaci jednotlivých řečových aktů, např. předběžnou podmínkou, resp. pragmatickou presupozicí realizace sdělení je na straně mluvčího předpoklad, že adresát danou informaci nezná, dále předpoklad, že mluvčí chce způsobit, aby adresát byl s informací obeznámen, a také předpoklad, že adresát může mluvčího činit odpovědným za pravdivost sdělované informace. Tyto předběžné podmínky/presupozice mohou být někdy verbalizovány, srov. např. otázky *Vy už určitě víte, že...?*, *Ty asi ještě nevíš, že...?*, po nichž následuje vlastní sdělení. Presupozice tedy nepřinášejí novou informaci, nýbrž představují jednu z neexplicitních, implikovaných složek významu výpovědi (vedle implikatur, viz dále), s nimiž při své interpretaci (chápaní) výpovědi počítáme, aniž bychom je nutně vyjadřovali slovy, pokud to nevyžaduje kontext.

1.4 Konverzační logika

Další úhel pohledu zaměřený na komplexní (pragmatickou) interpretaci výpovědi představuje teorie konverzačních implikatur, snažící se vysvětlit, jakými způsoby a jakými procesy dospíváme k vyvození komunikovaných významů, které nejsou doslova vyjádřeny. Konverzační implikaturu lze zhruba definovat jako výsledek inferenčního procesu (procesu usuzování, vyvozování), který je nastartován v okamžiku, kdy si adresát uvědomí, že jeho komunikační partner porušuje některé zásady racionální, souvislé a soudržné komunikace, resp. že v partnerově výpovědi dochází k rozporu mezi tím, co se od něj adekvátně situaci očekává, a tím, co skutečně (doslova) říká. Protože vnímatel předpokládá,

že takové porušování má určitý důvod, snaží se jej zjistit a dobrat se pravého smyslu výpovědi. Základním předpokladem, který platí oboustranně (tj. jak na straně mluvčího, tak na straně adresáta), je, že komunikační partneři spolu kooperují. Kooperace je nutná, abychom vůbec mohli realizovat racionální a smysluplnou komunikaci. Často je totiž nutné vyvozovat z výpovědi v dialogu takové závěry, které jdou nad doslovný význam jazykových výrazů, resp. proti jejich významu. Definování logických zákonů smysluplné komunikace se přičítá filozofu H. P. Griceovi (1913–1988), nejčastěji se v této souvislosti cituje jeho stať *Logic and conversation* z r. 1975. Komunikaci řídí kooperační princip a tzv. konverzační maximy. Jen pro možnost dále na ně odkazovat zde přehled maxim uvádíme, jinak jde dnes o záležitost všeobecně známou.

Kooperační princip:

Tvůj příspěvek k rozhovoru má být takový, jak to v daném bodě (okamžiku) vyžaduje přijatý (zřejmý) účel nebo zaměření rozhovoru, jehož se účastníš.

Kooperační princip se projevuje ve všech následujících konverzačních maximách, které odrážejí jednotlivé zákonitosti smysluplné komunikace.

Konverzační maximy:

1. maxima kvality

Tvůj příspěvek k rozhovoru má být pravdivý, a proto zejména:

- a) neříkej nic, o čem víš, že to není pravda
- b) neříkej nic, pro co nemáš dostatek důkazů

2. maxima kvantity

- a) tvůj příspěvek k rozhovoru má být natolik informativní, jak je nutné pro daný rozhovor
- b) neposkytuj víc informací, než je vyžadováno

3. maxima relevance

„buď relevantní“ (= mluv k věci)

4. maxima způsobu

mluv jasně, a zejména:

- a) vyhni se nejasnosti vyjádření
- b) vyhni se dvojznačnosti
- c) vyhni se (zbytečné) mnohomluvnosti
- d) uspořádej svou promluvu

Komentář k maximám i diskusi o nich lze v českých pracích najít např. u Hirschové (2013). Ke kooperačnímu principu přiřazuje G. Leech na stejné rovině

závažnosti ještě tzv. princip zdvořilosti (Leech, 1983), o něm se podrobněji zmíníme níže. Je nutno zdůraznit, že konverzační maximy nepředstavují „pravidla“ nebo „návod“ úspěšné komunikace. Nejde o preskriptivní normy, a už vůbec ne o takové, které by měly etický rozměr. V souvislosti např. s maximou kvality se tedy neurčuje, zda je morální říkat nepravdu, nebo ne, pouze se předpokládá, že pro smysluplnou komunikaci to není racionální. V komunikaci konverzační maximy fungují jak v kladném, tak v záporném smyslu, tj. tak, že se dodržují, i tak, že se porušují.

Např. je-li položena otázka *Myslíš, že B by tu funkci mohl zvládnout?* a dotazovaný na ni odpoví *No, mluvit on umí dobře*, porušuje jeho odpověď, pravděpodobně záměrně, maximu kvantity (neposkytuje tolik informací, kolik bylo požadováno) a maximu relevance – není jasné, zda schopnost dobře se vyjadřovat patří ke „zvládnutí funkce“, o kterou jde. Zároveň jde o odpověď nejednoznačnou (tematizování *mluvit* ukazuje, že rematická část *umí dobře* se nemusí vztahovat i na jiné schopnosti), tj. porušuje se maxima způsobu. Taková odpověď pak tazatele nutně vede k reinterpetaci ve smyslu „o schopnostech B pro danou funkci mám pochybnosti“.

Úmyslné i neúmyslné porušování maxim (obvykle simultánně více než jedné) nebo jejich zanedbávání je velmi časté a právě ono nastartovává konverzační implikaturu, tedy vyvozování a doplňování složek sdělení, které nejsou explicitně vyjádřeny, avšak mluvíci je sděluje. Termín implikatura souvisí s implikováním v logickém smyslu, neoznačuje však striktně logický vztah. Jde o proceduru, jíž se adresát dobírá skutečného, kompletního, nikoli jen doslovně vyřčeného, nýbrž implikovaného (implicitního) významu výpovědi. Základním předpokladem dorozumění ovšem je, že tím, co účastníci komunikace neporušují, je kooperační princip. Kooperace je složité jednání, v němž se uplatňuje také zdvořilost. Ta funguje jako strategie umožňující minimalizovat komunikační „námahu“ a maximalizovat žádoucí komunikační „zisk“ (srov. Leech, 1983, s. 81–84).

1.4.1 Inference

Mentální proces, kterým se dobíráme vlastního, produktorem míněného smyslu výpovědi, se označuje jako inference. Inference a implikatura nesmějí být směšovány nebo zaměňovány. Informace, resp. obsah komunikovaný prostřednictvím implikatury je sdělení předané nepřímo, zatímco inference je interpretační

aktivita adresáta. Rozdíl je viditelný také v tom, že adresát/posluchač se může domnívat, že nějaká výpověď má jistou implikaturu, aniž to odpovídá skutečnosti. Např. mluvčí může ve výpovědi (v nejrůznějších souvislostech) použít jméno, které je shodné se jménem některé známé osobnosti, popř. někoho z přítomných, a posluchači z toho mohou vyvozovat, že taková výpověď má implikaturu vztahující se na příslušnou osobu, což ale vůbec nemusí platit. Naopak mluvčí může jisté implikatury sdělovat, ale adresát/posluchač je vůbec nemusí vzít na vědomí, protože nerozezná, že by měl provést jisté inference. Výpovědi, u kterých mluvčí zjevně porušuje některou z konverzačních maxim (nebo několik najednou), tedy vyžadují pro svou adekvátní interpretaci uplatnění usuzovacích, vyvozovacích myšlenkových procesů, tedy procesů inferenčních. Konverzační implikaturu zapojujeme (automaticky a nevědomě) do interpretace tehdy, když se setkáváme s výpověďmi neúplnými, zdánlivě nedostatečně informativními, nebo naopak informacemi přesycenými, vzhledem k předcházejícímu kontextu irelevantními, ironickými, obraznými apod. Obecně lze mezi „startovače“ implikatur počítat a) faktory komunikační, dané osobami účastnicími se komunikace (jejich vlastnostmi, zkušenostmi), b) faktory formálně jazykové, dané strukturou jazyka, kam patří kontradikce a tautologie (jestli přijdeš, tak přijdeš). Faktory a) jsou možné spouštěče reinterpretace, faktory b) spouštějí reinterpretaci nutně.

1.4.1.1 Uplatňování implikatury

Výpovědi vyžadující uplatnění implikatury mají následující základní obecné rysy, přičemž nadřazeným společným rysem je to, že jejich skutečný smysl je odlišný od jejich doslovného významu:

1. Jejich aktuální skutečný smysl platí jen v určitém aktuálním kontextu. Např. v konverzační výměně

A: *Dáš si pizzu?*

B: *Před chvílkou jsem dojezdil ten guláš.*

bude odpověď B nepochybně interpretována jako odmítnutí nabídky, i když v jejím doslovném významu nic takového není. V jiném kontextu by výpověď B mohla být např. odpovědí na otázku *Vzal sis něco k večeři?* Nejvýraznějším příkladem tohoto rysu jsou výpovědi ironické, jejichž smysl je k jejich významu právě opačný (*No tos mi teda udělal radost!*).

2. Jejich skutečný smysl je v daném kontextu zrušitelný (odvolatelný). Např. výměna uvedená pod bodem 1. by mohla pokračovat výpovědí B *Ale kousek by mě snad nezabil*, tj. zrušením odmítnutí a přijetím nabídky. „Odvolatelnost“ implikatury však neznamená, že jde o pravidelný, vždy se vyskytující jev, který se v konverzaci nutně musí objevit. Možnost odvolat to, co bylo implikováno, je pouze potenciální a hlavně ukazuje, že původní výpověď měla jiný než doslovný smysl. To, že můžeme odvolat význam, který byl konverzačně implikován, však neznamená, že se původní implikatura odstraní („opraví“) – v realizované výpovědi už zůstane.

3. Jejich skutečný smysl se navrstvuje na jejich doslovný význam (přidává se k němu). Adresát má totiž vždy možnost reagovat na doslovný význam, protože ten z výpovědi nemizí, např. na výše uvedenou ironickou výpověď může reagovat (rovněž ironicky) *No já ti přece vždycky chci dělat radost*, tj. doslovný význam fakticky zneužít.

Tyto rysy platí především pro tzv. partikulární konverzační implikaturu.

1.4.1.2 Partikulární vs. zobecněná implikatura

Stupeň závislosti smyslu výpovědi na kontextu může být různě silný. Jestliže je odpovídající interpretace na kontextu silně závislá (platí jen pro určitý specifický kontext), jde o implikaturu partikulární, jedinečnou, viz výše příklad s odmítnutím nabídky. Naopak takový smysl výpovědi, který na kontextu závisí jen slabě (složka celkového smyslu, jejíž interpretace bude stejná za proměnlivých okolností), se zakládá na zobecněné implikatuře. O zobecněné (generalizované) implikatuře lze mluvit např. u většiny otázkových výpovědí, které se doslovně ptají na možnost nebo schopnost vykonat nějakou činnost, tedy na jednu z předběžných podmínek direktivního řečového aktu. Výpovědi typu *Můžeš mi podat nůžky?*, *Můžete mi pohlídat ten kufr?*, *Můžeš mi dát Janinu adresu?* jsou pravidelně interpretovány jako žádosti nebo prosby, aby adresát danou činnost vykonal. Zobecněná implikatura má povahu automatického, preferovaného závěru. Zobecněná implikatura se podle Levinsona (2000) váže na typ výpovědi, kdežto partikulární implikatura je vlastností výpovědní události, při interpretaci individuální výpovědi se uplatňují obě. Výpovědi, jimiž se ptáme na možnost a schopnost něco vykonat, tento náhled splňují, jejich primární, běžná interpretace, jiná než doslovná, vskutku odpovídá ilokuční síle direktivní. O zobecněné konverzační implikatuře se mluví také u výpovědí obsahujících kvantifikující výrazy a determinátory. Např. výpověď *Někteří studenti neudělali zkoušku* automaticky

znamená (má zobecněnou implikaturu) „někteří studenti zkoušku udělali“. (Partikulární implikaturou by mohlo být např. „nechci ty neúspěšné studenty v tuto chvíli jmenovat.“) Výpověď *Tenhle obrázek se ti povedl* má, kvůli užití determinátoru *tenhle*, který výslovně odkazuje na právě jeden určitý objekt, zobecněnou implikaturu „ty ostatní tak povedené nejsou“; o partikulární implikatuře by rozhodoval konkrétní kontext. Z hlediska úplné interpretace výpovědi jsou relativně nejméně problematickými složkami explicitní (doslovný jazykový) významy, tj. propozice a její větná forma, a partikulární konverzační implikatura, protože ta je determinována kontextem jedinečné výpovědní události.

1.4.1.3 Konvenční implikatura

Další neexplicitní složkou významu, která se uplatňuje při interpretaci řečového jednání, je tzv. konvenční implikatura. Automaticky se navrhuje na doslovný význam výpovědi a podílí se na jejím celkovém významu spolu s konverzační implikaturou. Nesouvisí s pravdivostní hodnotou výpovědi a není vyvozována v souvislosti s porušováním konverzačních maxim, nýbrž se automaticky (konvenčně) přidává k jednotlivým lexikálním jednotkám. Typickým příkladem konvenční implikatury je význam protikladu (kontrastu) signalizovaný spojkou *ale* – kdekoli se spojka *ale* vyskytne, klade spojené výroky nebo jejich části do protikladu, i když – jak následující příklady ukazují – o nutný protiklad nejde. Řekne-li někdo *Ten svetr je pěkný, ale drahý* nebo *Ten student je chytrý, ale líný* znamená to, že svetr je pěkný a drahý a student je chytrý a líný, kladení obou vlastností do protikladu je výsledkem hodnocení mluvčího (první vlastnost je hodnocena kladně, druhá záporně). Podobně fungují gradační spojovací výrazy *dokonce i, ba i, nejen ale i: Ten student je nejen chytrý, ale i pilný*. Opět platí, že student má obě vlastnosti, ale vlastnost uváděná gradačním výrazem se prezentuje jako významnější, převyšující očekávání. Gradace může být i sestupná – *Je sice chytrý, ale líný*. Proto lze v syntaktickém smyslu tvrdit, že tzv. adverzativní (disjunktivní) a gradační vztah mezi větami nebo jejich členy se navrhuje na vztah slučovací, případně slabě disjunktivní. (V souvětí *Zajdi k nim, nebo aspoň zatelefonuj* jde o sestupnou gradaci založenou na slabé disjunkci.) Vyjádřené „kladení do protikladu“ nebo „gradování“ jako výsledek myšlenkové operace lze rovněž považovat za jeden z projevů řečového jednání, protože je to mluvčí, kdo prostřednictvím spojky *ale* nebo *dokonce* jakožto vyjadřovacího prostředku prezentuje koexistující jevy nebo děje jako vzájemně kontrastní, kontroverzní nebo jeden jev hodnotí jako významnější než jiný.

Konvenčí rovněž je příkládat spojce *a* význam buďto simultánnosti, nebo časové následnosti v závislosti na tom, jaké děje jsou spojovány. V souvětí *Jana je v kuchyni a poslouchá rádio* se konvenčně předpokládá, že rádio poslouchá ve stejnou dobu, kdy se nachází v kuchyni, a že je právě v té kuchyni, v níž poslouchá rádio (děje probíhající na stejném místě ve stejném okamžiku); v souvětí *Jana šla odpoledne do obchodu a koupila si svetr* spojka konvenčně vnáší význam časové následnosti dějů. (Navíc je zde implikatura „koupila si svetr ve zmíněném obchodě“, i když žádná složka tohoto souvětí podobnou interpretaci nenapovídá a při obráceném pořadí vět (*koupila si svetr a šla do obchodu*) by vnímateli vůbec nepřišla na mysl.) Na rozdíl od konverzační implikatury není konvenční implikatura zrušitelná (odvolatelná). Jestliže mluvčí řekne *Ten student je chytrý, ale líný*, není možné uvedený protiklad odvolat, i když bude výpověď pokračovat např. *No, posledně se jakžtakž připravil*. Konvenční implikatura je ovšem odstranitelná, jak jsme viděli např. u užívání spojek *ale* nebo *dokonce* aj., jež mohou být nahrazeny spojkou *a* a na platnosti (pravdivosti) daného spojení se nic nezmění. Významy vnášené mluvčím do výpovědi užitím spojky *a* se však mohou vázat i na druhou submaximu kvantity („neposkytuj víc informací, než je vyžadováno“). Jde o tzv. informativní implikatury (srov. Levinson, 2000), předpokládá se totiž, že to, co je možno považovat za dané, není potřeba říkat. Řadí se sem běžné interpretační stereotypy, např. interpretace *Vyndal z kapsy klíč a odemkl* jako „napřed vyndal klíč a potom odemkl + odemkl tím klíčem, který vyndal z kapsy“, *Jan a Marie si koupili dům* jako „koupili jej spolu“. (Taková interpretace však pragmaticky nepřipadá v úvahu např. u věty *Američané a Sověti vypustili v r. 1962 družici.*, srov. tzv. koordinaci sjednocující a koordinaci rozšiřující). Na první a třetí submaximě způsobu – „vyhni se nejasnosti vyjádření“ a „vyhni se (zbytečné) mnohomluvnosti“ staví tzv. M-implikatury.

Levinson (2000, s. 38) formuluje M-implikaturu jako „co je řečeno abnormálním způsobem, není normální“. Všechny parafráze a neobvyklá vyjádření tedy vnáší do věty další významy, např. srovnáme-li větu *Odemkl dveře* s větou *Podářilo se mu překonat odpor zámku*, ukazuje se, že věta v pořadí druhá implikuje, že dveře nebyly otevřeny běžným způsobem. Podobně *létající zvíře* je patrně méně obvyklé než pták, *osoba vyluzující zvuky* buď mluví, nebo zpívá, avšak nikoli obvyklým způsobem. K interpretaci takových výpovědí vnímatel potřebuje zapojit inferenční/vyvozovací proces dodávající další informaci ke stereotypu.

Je otázka, jak má adresát, resp. šířeji vzato partner v dialogu reagovat v případech, kdy je výpověď druhého komunikujícího záměrně neurčitá nebo neinformativní. Zpravidla se snaží takové komunikační jednání tolerovat, interpretuje je jako start implikatury a neurčitost pracně vyjasňuje. Existuje však i možnost

přejít do ofenzivy a jednoznačně signalizovat, že adresát není schopen nebo ochoten partnerovu strategii akceptovat, popř. se adresát může snažit druhého komunikanta přimět ke změně strategie. Místo konvenční žádosti o odstranění obsahové a/nebo funkční neurčitosti lze dát partnerovi v dialogu najevo, že jeho komunikační jednání se mívá (konvenčně žádoucím) účinkem, resp. že únosná míra neurčitosti byla překročena. Jedním z explicitních signálů je výpověď *Já ti/vám nerozumím*, která vlastně naznačuje komunikační kolaps.

1.5 Zdvořilostní princip

Jak již bylo uvedeno, jde o princip, kterým G. Leech (1983) doplňuje princip kooperační. Leech nepopírá ani existenci, ani závažnost kooperačního principu, uvádí však, že tento princip sám nedokáže vysvětlit, proč lidé tak často komunikují nepřímou, a tudíž nutí své partnery v rozhovoru zapojovat implikatury. Podle Leechova názoru se kooperační princip a zdvořilostní princip nutně doplňují (Leech jej chápe jako paralelní systém), a stejně jako jsou kooperačnímu principu „podřazený“ specifikující maximy, platí totéž pro princip zdvořilostní. V určitých situacích nabývá zdvořilostní princip větší důležitosti než přímočará kooperace, zejména tehdy, je-li nutné vyjádřit skutečnosti obecně hodnocené záporně nebo nepříznivě pro adresáta nebo pro toho, koho se komunikát týká, takové skutečnosti, které by mohly být nepříznivě přijaty, srov. např. tento úryvek z pořadu *Sama doma* (11. 2. 2013):

moderátorka: *děláme my Češi nějaké zásadní chyby při výběru a užívání léků?* ↑
host (lékař): *tak co se týče léků na předpis tam je odborný lékař ↓ ale co se týče té kategorie léků volně prodejných tam bych požádal každého ať skutečně se ptá v lékárně ↓ protože ani tato oblast není úplně tak jak se říká bez nákych možných potenciálních problémů ↓ // jednak řada symptomů které berem jako běžné / bolest / nespavost... může skutečně být příčinou nějaké vážné nemoci ↓ takže je dobré třeba pokud se to opakuje dlouhodobě / pokud nám nepomáhá třeba volně prodejný lék tak skutečně se zeptat třeba i v lékárně nebo jít přímo za lékařem aby teda ste byly podrobně vyšetřeny ↓ / a určitě není dobré / pokud třeba podle mého názoru čerpáte pouze informace z internetu ↓ protože tam informace kolikrát bez uvedení zdroje takže takové ty rádoby dobré rady kolikrát můžou být spíš i škodlivé ↓ / takže doporučil bych skutečně i v této oblasti kontaktovat lékárnou ↓*

Odborník, který má v odpovědi na silně návodnou otázku (kdyby k chybám nedocházelo, nebylo by třeba takový dotaz pokládat), v níž jsou posuzovaným ob-

jektem moderátorka a diváci (*my Češi – laici*), poskytnout názor a radu, vyslovuje názor navzdory mnohomluvnosti velmi vágně (*ani tato oblast není úplně tak, jak se říká, bez nějakých možných potenciálních problémů*). Neřekne ani to, že volně prodejné léky mohou způsobit problémy (mohl by se dotknout výrobců), ani že kupující nejsou schopni si správně vybrat (snižoval by jejich inteligenci); navíc se pojišťuje odkazem na všeobecně panující názor (*jak se říká*), aniž by řekl, o čí názor jde. (Pleonastické spojení *možný potenciální (problém)* celkovou vágnost dokresluje.) Implicitně požadovanou radu (jak se vyhnout nesprávnému výběru) prezentuje nikoli v imperativu (který je jako primární ilokuce jednoznačně direktivní), ale výhradně ve formulacích s kondicionálem, tj. vyhýbá se jednoznačnému vyjádření ilokučního smyslu své výpovědi, aby adresátům nic „nevnucoval“.

1.5.1 Leechovy zdvořilostní maximy

Podstatu zdvořilostního principu i všech jemu podřízených maxim Leech formuluje v korespondujících dvojicích, jde tedy o „principy“ zcela jiného druhu než u Grice. Jeho obecná formulace zdvořilostního principu zní: „Minimalizuj vyjádření nezdvořilých přesvědčení a maximalizuj vyjádření zdvořilých přesvědčení.“ („Přesvědčení“ zde nesouvisí se skutečnými názory a postoji mluvčího, jde pouze o to, co v obsahu své výpovědi vyjádří.) „Zdvořilost“ a „nezdvořilost“ je ztotožnitelná se stupněm „příznivosti“ („nepříznivosti“) určitých faktů pro adresáta/adresáty nebo pro osobu/osoby, jichž se výpověď týká. Podle Leech je zdvořilostní princip až na výjimky důležitější než princip kooperační, protože bez toho, že jsou mluvčí navzájem zdvořilí, dochází k selhání komunikace a kooperace se nemůže uplatnit. Zdvořilostnímu principu jsou podřízeny následující maximy (jejich definice nelze chápat doslovně – „náklady“ a „prospěch“ představují zobecněná pojmenování pro negativa a pozitiva v nejširším smyslu):

1. maxima taktu

- a) minimalizuj náklady pro druhého
- b) maximalizuj prospěch pro druhého

2. maxima velkorysosti

- a) minimalizuj svůj prospěch
- b) maximalizuj svoje náklady

3. maxima souhlasu

- a) minimalizuj neschvalování druhého
- b) maximalizuj schvalování/chválu druhého

4. maxima skromnosti

- a) minimalizuj sebechválu
- b) maximalizuj neschvalování sebe samého

5. maxima shody

- a) minimalizuj neshodu mezi sebou a druhým
- b) maximalizuj shodu mezi sebou a druhým

6. maxima souladu

- a) minimalizuj nesoulad mezi sebou a druhým
- b) maximalizuj soulad mezi sebou a druhým

Z dvojice pokynů podřízených každé maximě je důležitější (silnější) člen a), který reprezentuje tzv. negativní zdvořilost, tj. to, čemu je vhodné se vyhnout (co „se nedělá“). Mezi jednotlivými maximami jsou první čtyři důležitější než 5. a 6. a z prvních čtyř 1. a 3. představují silnější omezení kladená na konverzaci než 2. a 4. Jde o to, že zdvořilost jakožto jev je více soustředěna na druhé osoby než na osobu mluvčího, a v tomto rámci vždy více na adresáta než na třetí osobu/osoby. Stejně jako u konverzačních maxim Griceových nejde o absolutní pravidla a očekávat jejich naprosto důsledné dodržování je nereálné.

Skutečnost, že mezi oběma soustavami maxim existují komplementární vztahy, se projevuje v tom, že porušování maxim patřících ke kooperačnímu principu bývá motivováno některou z maxim zdvořilostního principu a porušování některé ze zdvořilostních maxim motivuje zase kooperace, nejčastěji maxima kvality. Jak konverzační, tak zdvořilostní maximy jsou preferenčně spjaty s určitými typy řečových aktů, např. uplatňování maxim kvality nebo kvantity je spojeno s asertivními (sdělovacími) výpověďmi, protože jejich dodržování nebo porušování je zde zjistitelné. Naopak u direktivních nebo závazkových výpovědí nehrají tyto maximy roli, protože tyto řečové akty nemohou být, ve striktním chápání, pravdivé nebo nepravdivé, ale pouze úspěšné nebo neúspěšné. Direktivní výpovědi – s výjimkou proseb – jsou v zásadě proti zdvořilostnímu principu, zejm. proti maximě taktu a maximě velkorysosti, avšak i prosby představují „vnucování“ vůle adresátovi, byť konvenčně zdvořilou formou. Jak ale poznamenávají Brownová a Levinson (1987, s. 5–6), zatímco Griceovy maximy a zejména kooperační princip představují jakousi fundamentální bázi komunikace, povaha zdvořilostního principu a k němu se vážících maxim je jiná: být nekooperativní je ve skutečnosti poměrně složité, protože i zjevné porušení kooperačního principu si adresát zpravidla vykládá jako kooperaci na hlubší úrovni (přispívá k tomu také univerzální očekávání, že je respektována maxima/princip

relevance), avšak být nezdvořilý je snadné a ke zjevné nezdvořilosti se neváží implikatury analogické těm, které se váží ke kooperaci.

Griceovy maximy tedy představují základní, obvyklé principy komunikačního chování, tj. takové, které komunikaci konstituují, zatímco zdvořilostní princip a jeho maximy ukazují důvody, proč se komunikace od své základní či neutrální podoby odchyľuje a jakých typizovaných podob tyto odchylky nabývají, jejich statut proto není s kooperačním principem rovnocenný. Navíc v určitých komunikačních situacích se některé maximy zdvořilostního principu otevřeně a razantně porušují právě proto, aby mohl být naplněn kooperační princip a maxima relevance. V rozhovoru lékaře s pacientem nebo např. při policejním vyšetřování je často nutné dotazovat se na témata, která jsou v běžné konverzaci tabu a mohou být zmíněna nanejvýš eufemisticky a se zdvořilostní kompenzací, a to i v rozhovoru důvěrně blízkých osob. Otázky typu *Kolik je vám let? Kdy jste měla poslední menstruaci? Na co zemřel váš otec? Kolik mu dlužíte? Jaký máte plat? Odkdy udržujete s obviněným poměr?* otevřeně porušují maximu taktu a zcela pomíjejí maximu shody a maximu souladu (v podstatě je vůbec neberou v úvahu). Naopak u nich nelze říci, že by porušovaly maximu velkorysosti, protože mluvčí podobné dotazy nepokládá „za svou osobu“, ale z institucionalizované pozice, k jejímž definičním rysům patří nutnost a z ní vyplývající povinnost podobné informace získat. (Jinou věcí je, že i při nezbytném zjišťování takových skutečností se může tazatel chovat jak zcela bezohledně, s přechodem k verbální agresi, tak alespoň s formálními náznaky taktu.)

1.6 Teorie relevance

Na griceovskou konverzační logiku do jisté míry navazuje teorie relevance. Problematika relevance patří do kognitivní lingvistiky. Podle Sperbera a Wilsonové (1986) je princip relevance základním principem komunikace, je schopen zastoupit jak kooperační princip, tak i konverzační maximy. Každá výpověď vzhledem k sobě samé vytváří u adresáta očekávání, že je relevantní, tj. vztahuje se nějak k dané situaci a přispívá k výměně informací, resp. toto očekávání vytváří mluvčí, avšak automaticky. Úspěšná komunikace spočívá v očekávání, že každý z účastníků komunikační situace je schopen se jí relevantně zúčastnit, přispět do ní nějakou informací, a očekávání relevantnosti nemá (bezpříznakově) žádné výjimky. Komunikovat znamená dožadovat se něčí pozornosti, a dožadujeme-li se něčí pozornosti, implikujeme tím, že komunikovaná infor-

mace je relevantní. Principem relevance nazývají Sperber a Wilsonová právě tuto tezi. Význam termínu relevance v této teoretické konstrukci tedy není zcela shodný s jeho významem neterminologickým, kdy „relevantní“ znamená „závažný“, „vztahující se k podstatě věci“ – relevantní je to, co mluvčí sděluje, protože to sděluje (jakkoli z obsahového hlediska může jít o informaci vzhledem k obsahu rozhovoru zcela irrelevantní). Teorie relevance pracuje s pojmem implikatury poněkud jinak než ostatní pragmalingvisté, neboť „obohacování“ obsahu výpovědi inferenčními procesy celkově zahrnuje pod tzv. explikaturu, např. u výpovědi *Chvilí potrvá, než se tam dostaneme* nebo *Nádraží je kousek od našeho domu* nejsou konkrétní významy výrazů *chvilí* a *kousek* nijak specifikovány. Zda se u vyjádření časového úseku nebo vzdálenosti míní „spíše větší“ nebo „spíše menší“ kvantitativní určení, se vysvětluje (explikuje) z kontextu, ale není to význam implikovaný, jde o to, že doslovný význam se obohacuje. Implikatura pak pokrývá pouze oblast jinde zaujímanou partikulární konverzační implikaturou a jde o vyvozený aktuální smysl výpovědi platný pro jedinečnou výpovědní událost.

1.6.1 Úloha kontextu

Soubor premis (předpokladů o světě), o němž mluvčí předpokládá, že je adresát použije k interpretaci, se obvykle nazývá kontext (v nejširším smyslu). Každá nová výpověď (i když je pronesena stejným jazykem a v průběhu stejného rozhovoru) má odlišný kontext, protože součástí tohoto kontextu se stává interpretace předcházející výpovědi. Pro kódový model komunikace se ukazuje jako nezbytné předpokládat, že adresátův kontext vskutku odpovídá tomu kontextu, který u něj předvídá mluvčí. Realistické je ovšem očekávat, že jakákoli dvojice partnerů v komunikaci některé předpoklady sdílí, zatímco jiné nikoli. Můžeme ale zaručit, že partneři v komunikaci použijí k interpretaci jen ty předpoklady, které sdílejí? Jak mohou sdílené a nesdílené předpoklady odlišit? K tomu by bylo zapotřebí zapojit předpoklady druhého řádu (předpoklady o předpokladech), které se ovšem rovněž pouze předpokládají, atd.

Tento v principu nekonečný regresivní řetězec „předpokladů o předpokladech“ se označuje jako sdílený nebo vzájemný soubor znalostí. Existence sdíleného souboru znalostí je nutným předpokladem platnosti kódového modelu, podle Sperbera a Wilsonové však nebylo prokázáno, že komunikanti dokáží rozlišit sdílené znalosti od nesdílených, resp. že je takové odlišování vůbec možné a z psychologického hlediska pravděpodobné. Proto kódový model jako jediný model

komunikace odmítají. Naproti tomu model komunikace představený H. P. Grice se soustřeďuje na to, co má mluvčí na mysli, když jistou výpověď pronáší, co touto výpovědí míní, na základě toho, jaké jsou jeho komunikační intence; a na to, do jaké míry mohou tyto jeho záměry („co tím myslel“) být rozeznány.

Základním předpokladem, jak komunikační intence rozeznat, je, že záměr předat informaci je vždy komunikující osobou nějak manifestován, např. gesto vyjadřující odpověď na otázku nebo upozorňující na nějaký jev (ostenze), případně výpověď s jistým obsahem dokazují, že mluvčí má v úmyslu předat jistou informaci. Adresát tak může oprávněně předpokládat a usuzovat, že partner v komunikaci má v úmyslu takovou informaci předat. Jde o inferenční model komunikace, protože adresát/posluchač usuzuje (vyvozuje) partnerovy komunikační intence z manifestovaných důkazů, např. z gest, zvukových impulsů, výpovědí. (Jazyková výpověď ovšem je „zakódovaný“ důkaz, tj. inferenční model obsahuje prvek dekódování.) Jakožto mluvčí máme v úmyslu, aby adresát rozeznal náš záměr informovat ho o nějakém stavu věcí, jakožto adresáti/posluchači se snažíme rozeznat, o čem nás míní komunikační partner informovat.

Komunikační intence lze rozeznat na základě existujících obecných principů modelu racionální komunikace, který Grice popsal jako kooperační princip a s ním spojené maximy (viz výše). Intuitivní znalost těchto obecných principů (a tedy i schopnost rozeznat jejich porušování), pozorovatelné chování komunikačního partnera a kontext jsou premisy, z nichž může adresát vyvodit (inferovat), jaká je komunikační intence partnera. Teorie relevance akceptuje a dále rozpracovává inferenční model.

Implikatury nejsou komunikovány kódováním, nýbrž tak, že mluvčí poskytuje důkaz, že má v úmyslu takové sdělení předat. Pro teorii relevance je zásadní, že v griceovském smyslu sám akt komunikace vytváří jistá očekávání, která adresáta směřují k vyvozování závěrů o tom, jak byla výpověď míněna. Snaží se pak vytvořit interpretační model, který by byl schopen odpovědět na otázky, podle čeho posuzujeme, která informace nebo její složka je v dané chvíli relevantní, jak se k takové informaci dostáváme, jakou roli v komunikaci má vyhledávání relevantní informace, jakých forem inference při interpretaci užíváme. Podle teorie relevance výpovědi vzbuzují očekávání své vlastní relevantnosti ne proto, že by se mluvčí řídili kooperačním principem a konverzačními maximami, nýbrž proto, že vyhledávání toho, co je relevantní, je tím základním rysem lidského poznání, který může být v komunikaci využit.

1.6.2 Efekty komunikace v teorii relevance

Zpracovávání informací, které přijímáme z okolí, se vždy orientuje na nějaký cíl, kterým je rozšiřování, zkvalitňování nebo lepší organizace našich znalostí o světě. Těchto cílů se snažíme dosahovat co nejefektivněji, což znamená, že naši schopnost zpracovávat informace intuitivně orientujeme na co nejrelevantnější informace. Informační vstup (spatření něčeho, zaslechnutý zvuk, výpověď, dokonce vlastní náhodná vzpomínka na něco) je pro lidského jedince relevantní tehdy, když se může spojit s nějakou informací, kterou jedinec již má, a to takovým způsobem, že z tohoto spojení vyplyne výsledek (závěr), který je pro něho významný, přínosný, např. zodpovězení otázky, rozšíření znalostí o určitém předmětu, rozřešení pochybností, potvrzení podezření, korekce omylu. V teorii relevance se tento „přínos“ označuje jako pozitivní kognitivní efekt. Důležité také je, že zpracování takového informačního vstupu v kontextu existujících znalostí přináší co největší efekt s vynaložením co nejmenšího úsilí.

Pozitivní kognitivní efekt tedy představuje přínos k jedincově představě o světě. Relevantnost vstupů je graduální – každý vstup je relevantní tím více, čím větší kognitivní efekt přináší a čím menší úsilí je třeba vyvinout k jeho zpracování. Každý záměrný komunikát v sobě zahrnuje předpoklad, že je pro adresáta relevantní. Princip relevance zajišťuje, že adresát si z možných interpretací jemu určeného komunikátu vybere tu, která je pro něho nejdostupnější a zároveň relevantní. Jestliže se taková interpretace shoduje s interpretací intendovanou (mluvčím zamýšlenou), je komunikace úspěšná.

Rozdíl mezi Griceovou koncepcí komunikace založenou na kooperačním principu a z něj vyplývajících maximách a relevantní koncepcí komunikace je podle Sperbera a Wilsonové následující: Kooperační princip a maximy představují normy, které mohou být dodržovány, nebo porušovány (jestliže mluvčí chce dosáhnout jistého specifického komunikačního efektu). Znalost těchto norem je získaná (naučená) součástí komunikační kompetence a komunikanti ji užívají (i když jen výjimečně vědomě) při interpretaci komunikačního chování. Naproti tomu princip relevance je komunikaci vlastní jako její obecná podstata. Mluvčí a adresát nemusejí princip relevance „znát“. Při inferenční interpretaci (pochoopení) komunikátu účastník komunikace nepoužívá znalost principu relevance, nýbrž předpoklad, že záměrný komunikát je pro něho relevantní. Tento předpoklad platí bez výjimky a nemůže být „porušen“, i když realizovaný komunikát fakticky relevantní v dané situaci není, popř. není pravdivý nebo není jako pravdivý přijímán. Z tohoto hlediska se pak např. ve vztahu k řečovým aktům při rozeznávání (interpretaci) smyslu výpovědi klade mnohem větší důraz na in-

ferenci než na dekodování, tj. na užité jazykové prostředky. Jde o výrazně odlišný přístup, který se obejde bez konceptu „doslovnosti“ a „nepřímosti“.

Levinson (2000) formuluje rozdíl mezi griceovskou teorií významu v komunikaci a významem v teorii relevance následujícím způsobem: Grice chápe celkový význam výpovědi jako komplex tvořený jednotlivými složkami, totiž tím, „co je řečeno“ (jazykový význam), a tím, „co je implikováno“, přičemž implikovaná složka se skládá jednak z konvenční, jednak z konverzační implikatury, a konverzační implikatura má dále složku zobecněnou a složku partikulární. Nevylučují se ani další složky, např. presupozice. Všechny tyto složky se týkají jednak činnosti mluvčího (produktora), jednak adresáta. Naproti tomu teorii relevance označuje Levinson jako holistickou, podřizující všechny inferenční procesy jedinému principu, orientující se primárně na interpretační procesy na straně adresáta.

1.7 Teorie zdvořilosti

Kapitola o řečových aktech ukázala základní způsoby „dělání věcí se slovy“, kapitola o konverzačních a zdvořilostních principech a maximách naznačila, jak se pragmaticky orientovaná lingvistika vyrovnává s dalšími jevy, které se v našem řečovém jednání objevují, ať už spontánně (většinou), nebo jako důsledek získaných komunikačních kompetencí. Kapitola o teorii relevance ukázala alternativní teoretický základ interpretace výpovědí. Zdvořilostní princip a jemu podřízené maximy popisují řečové strategie, které se na dříve ukázané principy navrstvují, i když podle některých názorů (Leech) se na utváření i interpretaci výpovědi významně podílejí. Zdvořilost jakožto vlastnost komunikování souvisí s efektivitou komunikace (usnadňuje získávání a výměnu informací, podílí se na ovlivňování postojů adresáta), ale také s existujícími interpersonálními vztahy, jejich vývojem, případně i s jejich využíváním a řízením. Komunikující jedinec, který se snaží realizovat své cíle a zájmy, se nemůže obvykle obejít bez toho, aby své okolí nějakým způsobem ovlivňoval.

Způsoby a formy tohoto informačního i skrytě či otevřeně direktivního ovlivňování (které v jistém stupni může přecházet v manipulaci s komunikačním partnerem) se v každé komunitě řídí jistými normami a ten, kdo takové normy bezpečně ovládá a dokáže jich využívat, bývá komunikačně úspěšný.

„Zdvořilost“ podle jedné ze slovníkových definic je „zdvořilý způsob chování a jednání“ a vymezuje se primárně proti nezdvořilosti, tedy jednání přímočaře bezohlednému, které nerespektuje osobnost, zájmy a potřeby ostatních. O tom,

co je ve společenském chování zdvořilé, a co naopak zdvořilé není, rozhodují kulturní a historické faktory určitého společenství. Příslušné normy rozhodně nejsou univerzální a historicky se proměňují, naopak zcela závazně se upravují normy chování např. v armádě nebo v diplomatickém protokolu. Zdvořilost v asijském (zejména japonském) jazykovém společenství však (volbou určitých zájmen, modifikátorů apod.) zasahuje až do gramatické správnosti výpovědí.

Zdvořilost ve smyslu pragmalingvistickém je soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci (to se týká zejména Leechova zdvořilostního principu, viz výše), ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty. Základní principy tohoto souboru strategií se dlouho považovaly za univerzální, protože souvisejí s faktory psychosociálními; v souvislosti s rozšířením teorie zdvořilosti Brownové a Levinsona (viz níže) však reakce na jejich práci ukázaly, že kulturně-historické rozdíly mohou být větší, než se původně předpokládalo.

Jazykově specifické jsou prostředky, jimiž se strategie realizují. Pojem „zdvořilost“ v pragmalingvistickém smyslu tedy není hodnotící. Jde o obecnou strategii, k níž se řadí i případy, kdy mluvčí na zdvořilou komunikaci rezignuje, protože nemá jinou možnost, jak realizovat své interakční záměry. Teorie zdvořilosti má tudíž velmi blízko k sociolingvistice. Naproti tomu řečová etiketa, termín užšího významu, se týká užívání jazykových prostředků. Popisuje a také stanovuje, které lexikální prostředky a formy výpovědi se v různých komunikačních situacích považují za zdvořilé. Učení se řečové etiketě je běžnou součástí výchovy k dodržování komunikačních i ostatních společenských konvencí. Řečovou etiketou se zabývají různé příručky nebo průvodce společenského chování, příručky obchodní korespondence apod., objevuje se i v učebnicích jazyka pro cizince (formy pozdravu, formální vs. méně formální oslovení aj.). I řečová etiketa se historicky proměňuje, srov. např. chápání oslovení *milostivá paní* před sto lety a v dnešní češtině.

1.7.1 Zdvořilost u Brownové a Levinsona

Jedna z nejnámějších pragmalingvistických koncepcí zdvořilosti je prezentována v knize P. Brownové a S. Levinsona *Politeness* (zde odkazujeme k vydání z r. 1987). Jejich přístup je založen na představě užívání jazyka jako součásti sociální interakce. Jazyková komunikace je v jejich pojetí determinována především sociálními vztahy mezi mluvčím a adresátem, další roli pak hraje obsah

komunikátu. Porovnání úzu v různých jazycích (a tedy v potenciálně různých kulturách) ukazuje některé výrazné paralely a podobnosti. Ústředním pojmem jejich chápání univerzální zdvořilosti je silně abstraktní pojem „tvář“ (v návaznosti na E. Goffmana, 1972).

Tento pojem je znám v neterminologickém významu („zachovat si tvář“, „ztratit tvář“), do pragmalinguistiky byl převzat ze sociální psychologie. „Tvář“ se míní sebehodnocení a sebeprojekce účastníků komunikace, které však mohou být uspokojivě realizovány pouze v interakci s jinými osobami. Každý komunikant má jednak „negativní tvář“, k níž, s jistým zjednodušením řečeno, patří to, co příslušná osoba nechce (zejména to, že nechce být svým okolím k ničemu donucována), a „pozitivní tvář“, kterou tvoří okruh zájmů, tužeb a konceptů komunikanta, o nichž si komunikant přeje, aby je uznávalo a pozitivně hodnotilo jeho okolí.

Je v zájmu všech komunikujících, aby si navzájem umožňovali „zachovat tvář“. Pro stanovení efektivní řečové strategie je dále důležité, jaký vztah mají jednotliví komunikanti k faktorům (opět s jistou metaforičností) nazývaným moc, sociální distance (mezi komunikanty v dané skupině) a sociální status každého z nich. Respektování negativní tváře patří do okruhu běžné formální zdvořilosti, zatímco u pozitivní tváře jde o to, že každá osobnost touží po tom, aby její záměry a cíle byly okolím (nebo alespoň částí tohoto okolí) schvalovány a pozitivně hodnoceny.

Chovají-li se komunikanti racionálně (což se primárně předpokládá), snaží se dosahovat svých komunikačních záměrů s co nejmenším úsilím. Často se pak nemohou vyhnout tomu, aby svým řečovým jednáním neohrožovali jak svou vlastní „tvář“, tak „tvář“ adresáta. Např. pokud jde o mluvčího, ohrožení jeho negativní tváře představuje slib (sám sebe nutí udělat něco, co je v zájmu adresáta), ohrožením jeho pozitivní tváře je např. omluva (musí výslovně uznat, že jeho slova nebo jednání nemohou být pozitivně hodnoceny). Ve vztahu k adresátovi lze za ohrožení jeho negativní tváře považovat vlastně každé direktivní řečové jednání – jde o formu nátlaku na jeho budoucí jednání, kdežto jeho pozitivní tvář ohrožuje např. kritika (negativní hodnocení). Takové komunikační jednání se uskutečňuje buďto otevřeně, a pak se – v závislosti na situaci – může objevit následné užítí nějakého remediálního komunikačního jednání, které „ohrožení“ adresátovy tváře zmírňuje a kompenzuje, nebo se uskutečňuje skrytě, maskovaně, tak že komunikační záměr není jednoznačně vyjádřen. Kompenzační jednání nemusí nutně být verbální, může jít i o konvencionalizované gesto, mimiku nebo pohyb (pokřčení ramen, úklona apod.).

1.7.1.1 Zdvořilostní strategie

Brownová a Levinson počítají se čtyřmi hlavními typy zdvořilostních strategií: Na prvním místě je to přímé jednání, kdy se mluvčí na adresáta nijak neohlíží a jednoznačně od něj buď např. něco požaduje, nebo mu něco nařizuje, tj. vlastně jedná „nezdvořile“, protože mu to okolnosti (např. jeho pozice vůči adresátovi) umožňují nebo to naléhavá situace vyžaduje, srov. např. výkřiky *Pozor!*, *Nespal se!*, *Pojď honem!* Patří sem také přímé, jednoznačné realizace takových řečových aktů, které samy o sobě pro adresáta znamenají jen minimální ohrožení, jako jsou nabídky, pozvání nebo návrhy, které jsou jasně v adresátově zájmu. Hovořit primárně „nezdvořile“ (přímočaře) je možné také v situacích, kdy je mezi komunikanty velmi blízký vztah nebo kdy mluvčí má v úmyslu takový vztah vytvořit. Výpovědi typu *Pojď mi pomoci*, *Půjč mi stovku*, *Teď se do toho nepleť*, popř. vyjádření souhlasu, když komunikační partner kritizuje sám sebe (*Tohle jsem teda zvorál – To teda jo*) apod., jsou možné jen za specifických okolností. Leech (1983, s. 144) upozorňuje, že nedostatek zdvořilosti je sám o sobě znakem důvěrnosti. „Nezdvořilost“ se v takových případech často překrývá se škádlením a s ironií; zvláště v mluvě teenagerů se v této souvislosti objevuje až vulgární vyjadřování, které zde ovšem není prostředkem agrese.

Druhým typem je pozitivní zdvořilost. Tu lze přibližně charakterizovat jako vyjadřování „solidarity“, ocenění adresátovy pozitivní tváře a naznačení toho, že mluvčí se s adresátovou pozitivní tváří ztotožňuje, resp. že vyznává stejné nebo podobné hodnoty. Mezi osobami, které jsou si navzájem blízké a které sdílejí názory a postoje (pohybují se na „společném území“), jde obvykle o nepříznakové konverzační výměny, jimiž si potvrzují svůj vzájemný vztah. Ztotožnění s adresátovou pozitivní tváří může být v konverzaci důvěrných partnerů vyjádřeno „podhodnocením“ (understatement), např. *Ta buchta docela ujde, Ty šaty nejsou úplně k zahození* apod.

Pozitivní zdvořilost je příznaková v rozhovoru mezi komunikanty, mezi nimiž je určitá sociální distance. Patří sem pozitivní hodnocení a schvalování čehokoli souvisejícího s adresátem (pracovní výsledek, dům, auto, děti, oblečení atd.; určitá témata však mohou být mezi komunikanty sociálně více vzdálenými považována za nevhodná, příliš důvěrná), vyjádření zájmu o cokoli souvisejícího s adresátem, vyjadřování shodných názorů, uvádění takových témat rozhovoru, o nichž mluvčí ví nebo předpokládá, že patří mezi adresátovy zájmy. Příznakem bývá jisté zveličování a přehánění, často spojené s vyžadováním adresátovy reakce nebo souhlasu: *Vám ale ta zahrádka tak nádherně kvete! To je od vás milé, že jste to stihli, ale musíte být strašně unavení, ne? Vy to s těmi dětmi tak umíte! To je*

ale rozkošnej pejsek! Toto přehánění lze označit jako prvek neupřímnosti, kterou omlouvá jen snaha mluvčího zapůsobit na adresátovu pozitivní tvář, případně snaha se s adresátem sblížit. (Pokud toto zveličování a přehánění překročí jistotu, obecně ovšem těžko odhadnutelnou míru, mluvíme o lichocení, které lze řadit mezi tzv. parazitické řečové akty, protože u něj neplatí podmínka upřímnosti.)

S pozitivní zdvořilostí souvisí i předpoklad, že komunikující osoby obecně dávají přednost „příjemným“ námětům rozhovoru před nepříjemnými, což jednak omezuje výběr témat, jednak vede k užívání eufemismů a výrazů „minimalizujících“ slova s negativním významem (litotes), pokud se užití takových slov nelze vyhnout. Např. při omezování výroby v továrně se nemluví o propouštění, ale o *restrukturalizaci výroby*, popř. o *změnách na regionálním trhu práce*, slova typu *špinavý, zničený, nemocný, nepořádek, dřina* apod. se zjemňují adverbii a adjektivy *trochu, poněkud, relativně/relativní, jistý* – *Tady jste se trochu zašpinil, Koncert měl relativně nízkou návštěvnost, Bude to vyžadovat jistou námahu*. K tomuto principu lze řadit i snahu „být pozitivní“, tj. zahajovat konverzaci vždy uvedením kladného zjištění nebo chválou.

S pozitivní zdvořilostí je spojena také partikulární strategie vyhýbání se nesouladu – mluvčí se za určitých okolností zdržuje toho, aby svůj názor projevil upřímně a otevřeně, ať už proto, že nechce adresáta ranit, nebo proto, aby se vyhnul nepříjemnému nesouladu nebo konfrontaci. Může se z těchto důvodů uchýlit i ke sdělení, které je vědomě zčásti nebo zcela nepravdivé, tedy fakticky k tzv. společenské lži. Avšak v případech, kdy se např. zdržíme kritiky při prohlídce cizího bytu, pochválíme nabídnuté občerstvení, i když nám nechutná, ujistíme hosty, že nám vůbec nevadí politý koberec, apod., nejde o lhaní, jehož cílem by bylo komunikačního partnera podvést, získat něco na jeho úkor nebo mu něco zatajit. Prvky lichocení a manipulace, zejména vůči adresátovi výše postavenému, na němž je mluvčí závislý, zde přítomny být mohou, zpravidla však jde o situace, kdy si všichni komunikující uvědomují, že patrně nejde o sdělení zcela upřímné, ale že hlavním důvodem takovýchto pozitivních výroků je zdvořilost, tedy snaha nedotknout se adresáta, nenutit ho cítit se provinile, neohrožit jeho pozitivní tvář. Tyto společenské nebo nevinné, milosrdné lži vědomě porušují maximu kvality.

Skutečná lež v pravém slova smyslu, nejmarkantnější porušení maximy kvality, je z hlediska komunikační interakce záměrná a obvykle plánovaná; pokud je úspěšná, nebývá odhalena. Každá, i společenská lež však může mít jisté signály, jako tón hlasu, pozměněnou intonaci, zrychlené tempo, zejména ale signály řeči těla. Tyto signály jsou však na rozdíl od ironie nezáměrné, bezděčné, z hlediska komunikační úspěšnosti nežádoucí. Každá lež má také výrazné intertextové kon-

sekvence – po vyslovení lži je mluvčí donucen přizpůsobit své následující výpovědi tak, aby sám neuvedl své výroky do rozporu, tj. často musí lhát dál.

Třetí typ strategie, negativní zdvořilost, se zaměřuje na adresátovu negativní tvář. Její podstatou je respekt vůči tomu, o čem mluvčí předpokládá, že si to adresát nepřeje – nepřeje si být k ničemu nucen, ani pokud jde o jakoukoli činnost, ani co se týká vyžadování jeho pozornosti. Podstatou negativní zdvořilosti je zdrženlivost, to, „co se nedělá“. Je to právě negativní zdvořilost, která je nejvíc propracovaná z hlediska formálního společenského chování a nejvíc konvencionalizovaná z hlediska jazykového vyjadřování. Negativní zdvořilost je kompromisem mezi snahou dosáhnout svého (komunikačního) cíle a povinností k ničemu adresáta nenutit. Výsledkem je konvencionalizované nepřímé vyjadřování. Nepřímost vyhovuje požadavku respektovat negativní tvář (dává adresátovi možnost „úniku“), konvencionalizovanost (často idiomatičnost), tj. faktická jednoznačnost vyhovuje snaze mluvčího o co neefektivnější dosažení cíle.

Patří sem všechny žádosti a prosby realizované pomocí otázky po možnosti/schopnosti adresáta vykonat požadovanou činnost (*Můžete / mohl byste / nemohl byste...?, Byl/a byste tak laskav/a...?*), vyjadřování pochybnosti o tom, že by adresát mohl / byl ochoten něco vykonat (*Vy asi nebudete mít čas podívat se na tu práci hned, že?, V žádném případě vás nechci nutit, abyste...*), a tzv. omezené (hedged) výpovědi, často s performativními (ilokučními) slovesy v kombinaci se slovesy modálními. Omezení, resp. přesněji výhrady mohou mít formu větných adverbii, komentujících vsuvek nebo závislých vět a mohou se týkat jak ilokuční síly, tak propozičního obsahu: *On je pravděpodobně poněkud nespolehlivý. On je, obávám se, poněkud nespolehlivý. Musím vám sdělit, že je poněkud nespolehlivý. Dovoluji si vás požádat, abyste... Musím bohužel odmítnout. Nemohu vám slíbit, že... apod.* Výhrady se často týkají konverzačních maxim: jsou to obraty jako *pokud vím, podle mých informací, pokud je mi známo, jak mi bylo řečeno* (maxima kvality), *abych to zkrátil, stručně řečeno, nechci vás unavovat detaily, ale...* (maxima kvantity), *snad bude vhodné připomenout, že..., nechci odbíhat od tématu, ale..., abych se vrátil k našemu tématu, mimochodem* (maxima relevance), *abych se vyjádřil jednoznačně, nejdříve musím uvést, že... , dovolte mi předeslat...* (maxima způsobu).

Tato výhradová forma negativní strategie se může týkat i samého zdvořilostního principu v Leechově smyslu: má-li výpověď obsah, který patří do kategorie tabuizovaných témat nebo je pro adresáta osobně nepřijemný, předesílá se jí kompenzační výpověď, v češtině nejčastěji s formou podmínkové nebo účelové věty – *smím-li být upřímný, jestli se neurazíte, jestli dovolíte, abych pravdu řekl* (srov. tzv. pojistkové věty, Karlík, 1995). Do oblasti negativní zdvořilosti patří také nejrůznější omluvy předesílané žádostem a prosbám: *promiňte, že ruším,*

ale... , omlouvám se, že vás obtěžuji, ale... , je mi líto, že kvůli mně přijdete o přestávku, ale. V podobných případech existuje odstupňovaná škála od výpovědi jen mírně zdvořilých až po zdvořilost téměř servilní.

Čtvrtou strategií je nepřímé vyjadřování. Od konvencionalizované nepřímosti se liší tím, že jde o výpovědi záměrně nejednoznačné, které porušují některou z konverzačních maxim, případně více maxim najednou. Patří sem ironie, řečnické otázky, tautologické výpovědi, i výpovědi neúplné. Interpretace takových výpovědí záleží na vztahu mezi mluvčím a adresátem – čím je distance mezi nimi menší, tím je zpravidla menší i subjektivně vnímaná míra nejednoznačnosti. Nepřímé vyjadřování může přejít v nekooperativnost. V každé ze základních strategií se pak vydělují další dílčí strategie; často lze hovořit o zdvořilostních rituálech.

Další, tj. vlastně pátý typ strategie představuje rozhodnutí vyhnout se jakémukoli „ohrožení tváře“, důsledkem ovšem zpravidla bývá buďto neefektivní komunikace, nebo její ukončení. Užití termínu strategie zde ovšem neznamená, že vždy jde o vědomé, plánované jednání; velmi často jde o získané automatismy.

Protože však každý mluvčí dokáže rozeznat, kdy je jeho strategie neúspěšná, a následně ji změnit, a rovněž dokáže poznat, kdy se s ním komunikační partner snaží manipulovat (například lichocením nebo otevřenou či skrytou kritikou, která nutí k obhajobě), jde přinejmenším zčásti o jednání uvědomělé. Jako komunikační strategie lze ostatně vidět i Leechův zdvořilostní princip s jednotlivými maximami, zejm. permanentně přítomnou „minimalizací“ a „maximalizací“, zde se ovšem předpokládá jednání vědomé, protože v podstatě jde o instrukce, „jak být v komunikaci zdvořilý“. Problematika zdvořilosti prochází napříč klasifikací řečových aktů a kříží se i s oblastmi, které zkoumá sociolingvistika a psycholingvistika, např. s diferencemi v užívání jazyka u mužů a u žen, s problematikou osvojování komunikačních kompetencí dětmi (zejména pokud jde o porozumění nepřímým řečovým aktům) a rovněž s etnolingvistickou problematikou komunikace mezi různými etniky (srov. k tomu Spencer-Oateyová, 2007) a konverzační analýzou celkově, protože zdvořilostní strategie se primárně objevují v interpersonální komunikaci.

1.7.2 Další vývoj teorie zdvořilosti

Koncepce P. Brownové a S. Levinsona se dočkala velmi kritického přijetí zejména v asijské pragmatice, protože např. v Japonsku nebo v Číně se z kulturně-historického hlediska odlišně chápe koncept „tváře“ mluvčího (jde o klíčovou

složku jeho identity a pozice ve společnosti), a také jsou zde vzhledem k tradicím a komunikačním normám mnohem menší možnosti, jak může mluvčí aktivně jednat, aby realizoval své komunikační cíle, protože v každé situaci se očekává především rituální naplňování vžitých norem, daných rolemi a vzájemným vztahem mluvčích. Na místě pojmu „tvář“ se např. v japonské pragmalinguistice pracuje s pojmem „wakimae“ (Ide, 2006, 2012). Jde o soubor společenských norem, kterým se má mluvčí podle očekávání přizpůsobit, aby jeho jednání bylo v dané společenské skupině hodnoceno/přijímáno jako vhodné.

Chápání „tváře“ se vyvíjí i v lingvistice angloevropské a v pracích, které teorii zdvořilosti dále rozvíjejí, se počítá s tím, že každý komunikující má, tak jako u Goffmana, „tvář“ jen jednu, s pozitivním a negativním aspektem. Spekuluje se také o tom, že pojem „tváře“ má biologické základy v tom smyslu, že se v něm uplatňují jevy přibližování se / navazování kontaktu při libém podnětu oproti odtahování se / vyhýbání při podnětu nelibém nebo bolestivém, které jsou při interakci vlastní všem (tedy nejen lidským) organismům s nervovým systémem a na prekognitivní úrovni jsou podkladem lidských emocí (srov. Terkourafiová, 2008). Terkourafiová na rozdíl od Goffmana zdůrazňuje, že pro „tvář“ je zásadní intencionálnost, zaměření této individuální sebereprojekce na „ty druhé“ (jednoho nebo více komunikačních partnerů). „Tvář“ se utváří v interakci, je dynamická, proměňuje se fakticky od jedné komunikační události ke druhé, každý komunikující může mít těchto sebereprojekcí (ať už v pozitivním, nebo v negativním smyslu) několik. Např. při vedení rozhovoru před posluchači, ať už náhodnými přítomnými, nebo sledujícím publikem, se bude lišit sebereprojekce mluvčích ve vztahu k sobě navzájem od sebereprojekce ve vztahu k posluchačům. Sebereprojekci mluvčího, resp. jeho chápání vlastní osobnostní a sociální identity ve vztazích k okolním osobám, vztahuje k pojmu „tvář“ také H. Spencer-Oateyová (2007). V jejím chápání je identita mnohostranný komplex zahrnující povahové, fyzické (tělesné) i sociokulturní charakteristiky/atributy, např. „jsem nesmělý, hubený, fyzicky neobratný“, příslušnost k jazykově-kulturní komunitě („jsem rodilý mluvčí češtiny, angličtiny.“), příslušnost k společenské skupině („single žena“, „single muž“, „rodič“), sociální roli/role („student“, „učitel“, „technik“, „osoba v řídicí funkci“), příslušnost k ideologicky definované komunitě („katolík“, „volič zelených“, „liberál“) apod. Zásadní důležitost (nejen v komunikaci, ale v sociální interakci obecně) má rozdíl mezi charakteristikami individuálními a sociálně podmíněnými. „Tvář“ (ve smyslu goffmanovském nebo u Brownové a Levinsona) a identita mají společné to, že vytvářejí sebereprojekci, představu, kterou si jedinec konstruuje o sobě samém, „tvář“ se však v interakci proměňuje, je spojena zejména s těmi atributy, které mohou být v interakci ovlivněny, např. tím, jak

si jedinec představuje, že ho vnímají ostatní (a buďto chce, nebo nechce být takto vnímán). „Ohrožení tváře“ se může objevit zejména v situaci, kdy se jedinec domnívá, že je okolím vnímán tak, jak si to nepřeje. Různé atributy tedy v různých interakčních situacích nabývají pro jedince různého stupně důležitosti, a on sám tedy může v interakci, ve vztahu k dalším účastníkům komunikace, klást důraz na různé své atributy, tj. prezentovat se pokaždé primárně jiným aspektem své identity. Mluví se zde i o „řízení vztahu k druhým“ nebo o „vyjednávání vztahu k druhým“. O prezentování a vyjednávání role/identity srov. také níže 2.2 a 3.4.

Naproti tomu Ch. Watts (2003) prezentuje zdvořilost jako takový rys komunikace, který není členy jazykové komunity (nelingvisty, laiky) reflektován jednotně, je o něm možné (stejně jako o nezdvořilosti) diskutovat. Sama hodnota „zdvořilost“ může u mluvčích různých jazykových společenství pod sebe subsumovat jak charakteristiky pozitivní (společensky korektní chování, vhodné chování, kultivovanost, ohleduplnost vůči ostatním, nevyvyšování a nevnučování se, velkorysost), tak i v podstatě negativní (odtažitost, povýšenost, neupřímnost). Mají-li mluvčí různých jazyků (kultur) charakterizovat, co je „zdvořilé“, v žádném případě nedocházejí k jednoznačně srovnatelným charakteristikám; ty se navíc historicky proměňují.

Např. u řeckých mluvčích byla na prvním místě ohleduplnost vůči adresátovi a zájem o něho, dále pak přátelskost a vřelost, snaha se s adresátem sblížit. U ruských mluvčích se objevily charakteristiky jako „příjemný“, „klidný“, „harmonický“, „pozorný“, „kultivovaný“, „dobře vycitovaný“, „nikoli hrubý“, „ochotný uznat vlastní chybu“. Ruští mluvčí často zdůrazňovali, že zdvořilý člověk nemluví vulgárně nebo drsně, což je podle Wattse v rozporu s tím, že u ruských mluvčích byla jinak v sociální interakci zaznamenána značná přímočarost, resp. nijak nezmírněná jednoznačnost řečového jednání, protikladná např. anglické rezervovanosti, formálnosti a vyhýbání se přímočarým sdělením (hedging). Srovnání angličtiny s čínštinou a japonštinou ukazuje další rozdíly. Čínský výraz, jehož význam je nejbližší slovu *zdvořilost*, v sobě zahrnuje jak význam „etiketa“, tak význam „vzhled, vystupování“ a jeho nejpravděpodobnějším překladem je „společensky určený kód chování“. Rovněž v japonštině (patrně i silněji než v čínštině) je „zdvořilost“ součástí složitějšího kódu společensky vhodného chování; bylo zjištěno, že japonský výraz *teimeina* (nejbližší ekvivalent adj. *zdvořilý*) je v japonštině silně asociován s adjektivy *uctivý* a *vhodný*, *patřícný*, ale vůbec ne s *přátelský*. Navíc je v japonštině (mnohem silněji než v jiných jazycích) zdvořilost gramatikalizována, což vede k tomu, že pokud mluvčí není schopen rozlišit, jaký stupeň zdvořilosti je v dané situaci vyžadován, nemůže vytvořit „správnou“ výpověď. Ve všech zkoumaných jazycích se však *zdvořilost* asociovala se vzá-

jemnou kooperativností a ohleduplností v chování (srov. Watts 2003, s. 12–17). Toto v podstatě metapragmatické (v různých jazykových pojmenováních se projevující) hodnocení „zdvořilosti“ mj. ukazuje, že rodilí mluvčí se mnohem snáze shodnou na tom, co je „nezdvořilé“, „hrubé“, „urážlivé“, než na charakteristikách pozitivních. Watts dále dochází k tomu, že od laického hodnocení je vhodné přejít k souhrnnému teoretickému konceptu ne/zdvořilosti, který se posuzuje jako vlastnost verbálního chování ve společenské interakci, přičemž „nezdvořilost“ v užším smyslu je salientní forma sociálního chování v tom smyslu, že jde proti kánonu/normě chování, které je v dané interakci chápáno jako přijatelné a vhodné. Popisuje také případy, kdy určité ustálené formule (*promiňte; pardon; omlouvám se, že vás přerušuji; děkuji*) procházejí v rozhovoru bez povšimnutí, protože jde o „procedurální“, ritualizované výrazy, které jsou v dané interakci očekávatelné a jsou součástí ustálených diskursových formátů.

Jazykové chování, které je vzhledem k omezením platným v dané sociální interakci vnímáno jako patřičné, vhodné, a tudíž nevybočující z norem, označuje Watts jako taktické, prozíravé (*politic behaviour*, souvisí s *policy* – zásady, pravidla, řád). Toto jazykové/komunikační chování definuje jako sociokulturně determinované chování zaměřené na vytváření nebo udržování rovnováhy ve vzájemných vztazích jedinců dané sociální skupiny. Naproti tomu výpovědi, které vybočují z očekávatelné komunikace (jsou salientní), jsou hodnoceny jako zdvořilé, nebo nezdvřilé v závislosti na tom, zda směřují k pozitivnímu, nebo k negativnímu pólu spektra ne/zdvořilosti. Zdvřilé chování tedy směřuje nad úroveň, která je v dané interakci vnímána jako patřičná, naopak nezdvřilé je to, co je nepatřičné. Zásadní důležitost má vždy konstelace rolí v dané skupině komunikantů a vztahy mezi nimi. Úkolem teorie zdvořilosti by mělo být nalézání možných realizací zdvořilého i nezdvřilého chování a také zjištění, jakými způsoby příslušníci dané skupiny/společnosti takové chování hodnotí. Wattsův přístup se od teorie Brownové a Levinsona, ale i od Leechaj. výrazně liší; zejména posunem k sociologickým aspektům komunikace. Vliv jeho pojetí se významně uplatnil ve zkoumání nezdvřilosti.

1.7.3 Nezdvřilost

Být zdvořilý, nebo se o to aspoň pokoušet se primárně chápe jako žádoucí pro úspěch komunikace. „Nezdvořilost“ vzniká tam, kde se objeví nedostatek zdvořilosti nebo její absence, tj. tradičně se nezdvřilost nechápe jako specifická strategie svého druhu, nýbrž jako nedostatečná, malá nebo nulová zdvořilost. Nezdvřilý

efekt může mít také zdvořilost, která je, pokud jde o způsob vyjádření, záměrně i nezáměrně přehnaná, evidentně nepřiměřená, neočekávaná, která může být adresátem interpretována jako ironie či sarkasmus. Zvláštní případ představuje nezdvořilost předstíraná, kterou Leech označuje jako škádlení (1983, s. 144) a která se často objevuje v komunikaci osob navzájem blízkých.

Zdvořilost i nezdvořilost jsou zejména v novějších pracích z oblasti teorie řečového jednání chápány jako „technické“ konstrukty (jde o techniku komunikační interakce, její inherentní vlastnost), nikoli hodnotící pojmenování. Někdy se objevuje rozlišení „ne/zdvořilost prvního řádu“ pro běžné (hodnotící) chápání a „ne/zdvořilost druhého řádu“ pro chápání teoretické, (srov. Locherová – Watts 2008, s. 77). Jako pojem nadřazený vůči ne/zdvořilosti se uvádí *relational work* (nejbližší výstižný překlad snad *vztahový mechanismus*), který se snaží postihnout celé spektrum interpersonálních aspektů komunikační interakce (srov. Culpeper, 2008, s. 22, Locherová – Watts, 2008, s. 78). Teorie ne/zdvořilosti nutně vychází z konvencí a norem („pravidla“ se týkají spíše řečové etikety), přičemž konvence a normy (a jejich porušování) jsou zejména pro nezdvořilost zásadní, avšak neobejde se bez inference, interpretace řečového jednání adresátem je zde pak nejzávažnějším faktorem.

1.7.3.1 Rysy nezdvořilých komunikátů

Ne každá komunikační událost má nebo může mít harmonický průběh; existují komunikační výměny nezáměrně (náhodně nebo omylem) „poškozující“, ale také vědomě nebo i záměrně antagonistické a konfliktní. Záměrná konfrontačnost v komunikaci nejen že na „tvář“ komunikačního partnera nebere ohled, ale snaží se dosáhnout svého cíle tak, že adresáta neváhá ohrozit a poškodit, popř. se o to snaží. Nezdvořilost výrazně souvisí s uplatňováním faktoru moci na straně mluvčího, není to však jediný ovlivňující faktor. („Moc“ v tomto pragmalingvistickém rámci nemůže být přímočaře ztotožňována s mocí institucionální nebo ekonomickou, i když ty samozřejmě značný vliv mají, ba ani s osobnostními charakteristikami komunikantů, nýbrž vyplývá v určité komunikační situaci z konstelace aktuálních rolí interagujících individualit a ze schopnosti úspěšně v komunikaci manipulovat druhými; s proměnou komunikační situace se může zároveň změnit i rovnováha/distribuce moci mezi týmiž komunikujícími.)

Leech sice tvrdí, že konfliktní komunikace je pro lidské jazykové chování za normálních okolností marginální (1983, s. 105), akceptace tohoto názoru však závisí jednak na tom, co budeme za normální okolnosti považovat, jednak na

tom, jaké komunikační strategie a formy jejich uplatnění budou chápány jako primárně konfliktní a vůči adresátovi „poškozující“. V českém kontextu se nezdvořilost spíše ztotožňuje s řečovou etiketou (formy oslovování, pozdravy aj., viz přehled jednotlivých témat a bibliografie u hesla *Zdvořilost* v Encyklopedickém slovníku češtiny). Nejbliže ke „zdvořilostnímu“ pohledu na řečový konflikt má stať J. Hlavsová (1991), která při zkoumání vzniku potenciálně konfliktních komunikačních situací zdůrazňuje důležitost typu vztahu podavatele a příjemce, porušování sociálních stereotypů, formu sdělení (zvukový způsob prezentace, užití konvenčních formulí, zapojení příznakového lexika) a také důležitost tématu komunikace jako časté příčiny apriorní konfliktnosti. Všechny tyto faktory se objevují při zkoumání nezdvořilosti, zásadní je zejména vztah tématu komunikace (jeho potenciální nebo reálná nebezpečnost) k zájmům (a jejich prostřednictvím ke „tváři“) komunikujících.

V pojetí předloženém Brownovou a Levinsonem, nyní už do značné míry opuštěném, se základní zdvořilostní strategie odvíjejí od toho, zda se mluvčí rozhodne komunikát ohrožující tvář adresáta vůbec realizovat, nebo ne, přičemž zároveň riskuje ohrožení nebo „ztrátu tváře“ sám u sebe, protože je nucen odklonit se od primárního obrazu své vlastní pozitivní tváře. Jednou ze základních strategií tedy je od takového riskantního komunikátu ustoupit. Navíc, jak uvádí Leech i Brownová a Levinson, určité řečové akty jsou inherentně zdvořilé (např. nabídky), jiné inherentně nezdvořilé (např. rozkaz, kritika, hrozba) a tím, že ohrožují negativní tvář adresáta, zároveň ohrožují pozitivní tvář mluvčího – mluvčí nemůže počítat s tím, že takové jeho jednání bude adresátem, resp. širším okolím pozitivně přijato a schvalováno. (O specifických diskurzech, v nichž se nezdvořilost předpokládá, viz níže.) Posouzení komunikátu jako více či méně zdvořilého, resp. nezdvořilého vždy závisí na adresátovi, tj. má perlokuční povahu. Pokud se mluvčí rozhodne riskantní řečové jednání podstoupit, má možnost jednat tak, že ohrožení bude zřejmé, otevřené (on record), nebo skryté, nepřímé (off record). Jako ukázkou otevřeně nezdvořilé kritiky přecházející v hrubost (viz níže) je možné uvést citaci z projevu v Poslanecké sněmovně: *Ten návrh, pane poslanče M. U., není rozumný, on je velmi hloupý!* (Stenozáznam schůze PS PČR 28. 9. 2008) Při komunikaci off record se využívá hlavně konverzačních implikatur, s vyjadřováním v narážkách, metaforách, dvojznačnostech, tautologiích, skrytých asociacích, zčásti sem patří i ironie. Užití implikatury a ironie lze vidět v jiném úryvku z projevu v PS: *Vrátil bych se k věřejšku, abych zase navázal na svoji dobrou tradici jistého dovzdělávání pana premiéra* (tentýž zdroj). Uvedené příklady ukazují další faktor, který se na vzniku nezdvořilých komunikátů podílí. Jde o to, že v situaci, kdy se komunikační výměny účastní skupiny, je-

jichž zájmy jsou protichůdné (tj. adresát není chápán jako komunikační partner, nýbrž jako protivník), a kdy je mluvčí sledován „svou“ skupinou jako její reprezentant, představuje otevřené ohrožování protivníkovy tváře jednání, které posiluje pozici daného mluvčího v jeho skupině a vzhledem k této skupině jeho pozitivní tvář neohrožuje. (Vzhledem k ostatním účastníkům komunikační situace a vzhledem k nezúčastněným posluchačům/čtenářům však je toto ohrožení přítomno.) Jestliže se mluvčí odhodlá komunikovat on record, může ohrožovat adresáta přímo (viz výše), nebo s využitím některé kompenzační akce. Skutečná nezdvořilost však není jen nedostatek zdvořilosti, ale, jak už bylo naznačeno, vědomé a nezastírané komunikační jednání, které na adresáta útočí – mluvčí nemá zájem brát na adresáta ohled, popř. jedná v afektu a snaží se dosáhnout svého cíle i za tu cenu, že adresáta k něčemu otevřeně nutí nebo ho (ze svého hlediska) dehonestuje (viz oba uvedené příklady).

1.7.3.2 Strategie nezdvořilosti

V často citované stati J. Culpepera (1996) věnované nezdvořilosti se soubory zdvořilostních strategií Brownové a Levinsona v podstatě překlápějí ve svůj protiklad, tj. počítá se s „nezdvořilostními strategiemi“ pozitivními a negativními. Např. tzv. pozitivní zdvořilost (oceňování adresátovy pozitivní tváře a ztotožňování se s jeho hodnotami) se převrací v pozitivní nezdvořilost, tj. strategii mířící k poškození adresátovy pozitivní tváře. Patří sem otevřené vyjadřování nezájmu o téma nastolené komunikačním partnerem, odmítání existence sdílených znalostí a zkušeností, uvádění témat, o nichž je známo, že jsou adresátovi nepříjemná (záměrné směřování ke konfliktu) nebo pro něj citlivá (přivádějí adresáta do rozpaků), užívání výrazů, o nichž mluvčí důvodně předpokládá, že jsou adresátovi nesrozumitelné (zejm. jsou-li srozumitelné pro ostatní účastníky komunikace, např. v oblasti odborné terminologie), zlehčování nebo ponižování adresátovy osoby prostřednictvím příznakového oslovování apod. (Výrazným příkladem pozitivní nezdvořilosti v současnosti jsou internetové diskuse, v nichž většina příspěvků bývá zaměřena na vyjádření nesouhlasu s mluvčím, resp. s diskutujícími, kteří s ním souhlasí, tj. atakuje jejich pozitivní tvář, a to často velmi vulgární a agresivní formou. Týž jev se objevuje i v interaktivních televizních pořadech, s tím omezením, že vulgární příspěvky jsou filtrovány.)

Negativní nezdvořilost, atakující adresátovu negativní tvář, zahrnuje zastrasování, zesměšňování, bagatelizování, zveřejňování takových informací o adre-

sátovi, které ten považuje za intimní, zdůrazňování převahy nad adresátem aj. (I tyto strategie se ve velmi otevřené formě objevují v internetových diskusích.)

Ve všech sférách nezdvořilosti se může uplatňovat sarkasmus a otevřené přehnaná, ve výsledku posměšná formální zdvořilost a rovněž tabuové výrazivo a verbální agrese (Culpeper, 1996, s. 356–358). Je ovšem evidentní, že žádná z těchto strategií nemusí být nezdvořilá nutně a automaticky, výsledné vyznění/hodnocení je podmíněno situačním kontextem a interpretací adresáta. Ve své pozdější práci (zejm. Culpeper 2011) tento autor od rozlišení pozitivních a negativních nezdvořilostních strategií upouští a pracuje pouze s jediným zobecněným pojmem „tváře“ (i když ta má různé aspekty, např. aspekt osobních kvalit jedince, aspekt sociální identity, aspekt vztahový – právě pod vlivem Spencer-Oateyové, 2007), na kterou nezdvořilé výpovědi „útočí“. Útok porušuje společenské normy a práva jedince a jeho výsledkem je (opět zobecněná) „urážka“ komunikanta, přičemž typy urážek se různí podle toho, na který aspekt tváře míří, a mohou mít (v interpretaci adresáta) jak primární, tak sekundární (zmnožující se) efekty.

V současných koncepcích soustředěných na nezdvořilost (Bousfield, 2008, Culpeper, 2011) se za základní rozdíl bere diference mezi nezdvořilým komunikačním jednáním přímým a nepřímým a rozlišuje se nezdvořilost a hrubost (Terkourafiová, 2008). Východiskem je fakt, že za běžnou (racionální) komunikační normu se až na výjimky pokládá kooperativnost, vstřícnost a nekonfliktnost. Výjimku z této normy představují komunikáty realizované ve specifickém prostředí, jako je např. vojenský výcvik nebo sportovní trénink. Obecně lze vyjít z faktu, že pro identifikaci výpovědi jakožto nezdvořilé je třeba detailně popsat společenské zakotvení příslušného dialogu s důrazem na sociální role komunikujících a analyzovat vztahovou síť mezi nimi. Sociální role a vztahy mezi komunikujícími jsou zásadní z toho důvodu, že motivace vzniku zejména otevřené nezdvořilé výpovědi je zpravidla podmíněna atributy komunikační situace a její uskutečnění má vliv na eventuální další vývoj vztahů mezi komunikujícími. Jako nezdvořilá tedy může být klasifikována i výpověď, která vnějškově (slovní zásobou, primární ilokucí a intonačně) nijak nevybočuje z běžné (nekonfliktní) komunikace. Např. sdělení *Mně se dneska nechtělo vstávat* jako reakce na výtku učitele nebo nadřízeného, že oslovená osoba přichází pozdě, nepochybně nezdvořilé je (resp. lze je hodnotit jako drzé; o drzosti viz níže), i když v jiné situaci a kontextu by takto hodnoceno nebylo. Důležitá je v této souvislosti existence akceptovaných sociálních a komunikačních norem nejen obecných, ale rovněž takových, které jsou charakteristické pro jisté komunikační situace (konstelace rodič – dítě/děti, učitel – žák, lékař – pacient, nadřízený – podřízený

apod., oproti tomu odlišné normy ve vztazích spolužáků, spolupracovníků, sourozenců), protože jako nezdvořilá bývá interpretována výpověď, která porušuje normy obecné i speciální, ať už záměrně, nebo v důsledku nižší komunikační kompetence mluvčího.

1.7.3.2.1 Tolerovaná nezdvořilost

Pokud jde o talk show (dále TS) analyzované v tomto textu, nezdvořilost v podstatě nepřipadá v úvahu v pořadech jako *Dobré ráno* nebo *Sama doma*, protože ty jsou primárně nekonfliktní (viz kap. 3.1 a 3.2). Naproti tomu *Máte slovo* na konfliktu staví a *Jste to, co jíte* využívá otevřené kritiky a vyjadřování negativních postojů vůči komunikačnímu partnerovipartnerům. V TS *Jste to, co jíte* jsou ovšem kritizujícími mluvčími lékařka (Kateřina Cajthamlová, dále KC) a odborník na výživu (Petr Havlíček, dále PH), tj. osoby v pozici, která jim k otevřené kritice dává pravomoc; navíc kritika je zde nástrojem k tomu, aby laik, který se do TS přihlásil, dosáhl svého cíle.

KC: *no ihle lednice* ↑ *hele* ↑ *smetanovej jogurt* ↑ *tak co si vo tom myslíte?* ↑

PH: *kolik to má tuku?* ↑

Iva: *a: netuším* ↑

PH: *jak to?* ↑ *vy nečtete?* ↑

Iva: *tuším / že je bezlepkovej* ↓

KC : *prosím vás* ↑ *když už ste ve čtení / proč si nedočtete taky ten tuk?* ↑ // *ale vona má problém totiž všechno z těch věcí obsahuje glukózu fruktózovej sirup cukr* ↓ *jahodovej sirup* ↑ // *proč furt tolik sladíte?* ↑ *vy máte nějaký nervy?* ↑

Kromě kritiky, která je očekávatelná a tolerovatelná, protože má vlastně naučnou, resp. instruktivní funkci, ovšem poslední promluva KC obsahuje i prvek obecně nezdvořilý, v češtině neetiketní, a to referování k přítomné účastnici komunikace ve 3. osobě.

1.7.3.3 Nezdvořilost a hrubost

Hrubost je prvoplánově identifikovatelná vzhledem k užívání příznakového lexika (vulgarismů); pokud jde o řečové jednání, jako hrubé lze identifikovat výpovědi vůči adresátovi neskrývaně urážlivé a ponižující (nadávky, výpovědi výrazně

negativně hodnotící, včetně sarkastických), např. *Proboha, co to tady povídáš za nesmysly; Od tebe se nic jiného než taková blbost čekat nedalo; Ty seš ale svině; Vzhledem k inteligenčnímu kvocientu pana předřečníka ještě jednou opakuji, že .;* popř. takové, jimiž mluvčí otevřeně odmítá nastolenou komunikaci (repliky typu *Na to ti kašlu; S tím mi vlez na záda; Co si to dovolujete* apod.), případně výpovědi bezohledné, neberoucí v úvahu adresátův předpokládatelný psychický stav (*Tak kdy má tvůj brácha ten pohřeb?*), i když vulgární výrazy neobsahují. Na porušení norem výslovně odkazuje frazeologizovaná řečnická otázka *Jak to se mnou mluvíš/mluvíte?*

Hrubbost chápeme jako vlastnost komunikátu (primárně nezdvořilého, případně však i zdvořilostně motivovaného, srov. také spojení *mluvit prostě*, které může mít pokračování *a urážlivě*, ale i *avšak velmi vtipně*) danou především užitými jazykovými prostředky (hanlivá pojmenování, vulgarismy, určité intonace, intenzita hlasu). Tradiční označení *verbální agrese* s hrubbostí souvisí, je však širší: jako verbální agrese může být označeno jakékoli záměrné atakování osobní integrity (tváře) adresáta pomocí jazyka, a to i takové, které není vulgární. Za podstatu verbální agrese pokládáme úmysl mluvčího promluvou adresáta urazit nebo ho k něčemu nutit (třeba i jenom k tomu, aby jeho promluvu nedobrovolně poslouchal); tj. agresivní je primárně intence, verbalizace je až sekundární (a může se realizovat prostřednictvím lexika jinak nepříznačového). Slouží-li verbální agrese pozitivní nezdvořilosti, je užití nějak příznakového vyjádření (např. vulgární nebo evidentně sarkastické oslovení adresáta nebo užití kvalifikačního vokativu – nadávky) cílem, protože samo realizuje záměr mluvčího atakovat adresáta a dehonestovat ho. Slouží-li verbální agrese negativní nezdvořilosti, je nástrojem, srov. neutrální *Pospěš si*, a proti tomu *Pohni zadkem, ty lemro shnilá*.

1.7.3.4 Nárok na nezdvořilost

Užitím otevřeně nezdvořilé, popř. (navíc) hrubé výpovědi mluvčí zpravidla podstupuje riziko, protože jím ohrožuje a poškozuje svou vlastní pozitivní tvář (nemůže očekávat, že by adresát, ale i pouhý posluchač jeho řečové jednání akceptoval) a může vyvolat konflikt, i když o tom, zda výpověď byla pochopena jako nezdvořilá, rozhoduje až reakce adresáta na takovou výpověď.

Nabízí se otázka, v jakých situacích se mluvčí odhodlává takovýto komunikační risk podstoupit. Jednoznačné jsou případy, kdy hrubá replika, popř. užití kletby nebo nadávky jsou prostředkem exprese, ventilují emoce jako vztek nebo leknutí. Tyto výpovědi mají reaktivní povahu, vznikají spontánně a bez rozmyslů-

lení a často ani nepředpokládají, že na ně bude komunikační partner navazovat. Často také bývají následovány omluvou za podobné nekontrolované porušení norem. Vyslovením omluvy komunikující uznává, že „zájmy“ adresáta poškodil, a snaží se toto poškození kompenzovat. Naproti tomu případy, kdy mluvčí hodlá adresáta cíleně kritizovat nebo urazit, ať už tím kompenzuje skutečný či domnělý předcházející konfliktní krok komunikačního partnera, nebo se snaží získat nad ním převahu, bývají formulovány nepřímo, často ironicky, což mluvčímu umožňuje se od nezdvořilosti distancovat. Otevřené urážky a útoky se objevují v dialozích emocionálně vypjatých (hádky) nebo tam, kde má mluvčí zajištěnou anonymitu (zmíněné internetové diskuse).

Existují však situace a typy diskursu, v nichž jsou pozice mluvčího a adresáta jednoznačně vymezeny z hlediska nadřazenosti a podřízenosti, tj. z hlediska jejich pravomocí, práv a povinností (zejm. armáda, policie), kdy se s otevřeným ohrožováním, resp. poškozováním pozitivní a zejména negativní tváře adresáta počítá. Např. při vojenském nebo policejním výcviku, popř. při sportovním tréninku je ze strany „nadřazeného“ (ať už je jeho konkrétní role jakákoli) zcela přijatelné nejen přímé uplatňování jeho vůle vůči podřízeným, ale také to, že se při něm používá zvyšování hlasu, více nebo méně tabuová slovní zásoba a otevřená kritika počínání, výsledků práce i schopností podřízených, a to přímo i formou ironie nebo výsměchu. (Vyjadřování kritických hodnocení patří k ohrožování pozitivní tváře adresáta vždy.) Navíc zde většinou (na rozdíl od běžné interpersonální komunikace) nedochází k tomu, že otevřená nezdvořilost zároveň poškozují pozitivní tvář mluvčího. V takovýchto diskurzech je jak nezdvořilost, tak hrubost prediktabilní a očekávaná. Podobná je situace v jednom typu mediálního diskursu, v televizních pořadech typu *SuperStar* nebo různých „hledání talentů“, popř. srov. úryvek zde uvedený v 1.7.3.2.1. Zde je sdělování negativních hodnocení součástí podstaty dané komunikační události, a to zejména sdělování co nejprímější, užívající i zesměšňování a znevažování, až ponižování adresáta. Naproti tomu silná omezení mají vynuocovací a kritické komunikáty ve školství (zvláště základním), kdy je prioritní snaha pozitivní tvář adresáta ohrozit co nejméně a nutné poškození kompenzovat. (Tj. kritiku jedné věci zpravidla doprovází pochvala, tedy posílení pozitivní tváře v souvislosti s něčím jiným, resp. posílení pozitivní tváře kritice většinou předchází.) Naopak např. v rozhovorech lékaře s pacientem nebo při policejním výslechu je běžné (nutné) ptát se na tzv. citlivá témata bez jakékoli kompenzace, aniž by takováto strategie byla považována za nevhodnou (jakkoli ji adresát patrně bude chápat jako poškozující, i když ji očekává). Zdvořilost a nezdvořilost je zpravidla více záležitostí dané komunikační situace a umístění určitého komunikátu v diskursu než samotné formy výpovědi.

1.7.3.5 Nezdvořilost a drzost

Překračování komunikačních norem se vedle nezdvořilosti a hrubosti může objevit ještě u jednoho typu komunikační strategie, totiž u drzosti. Zatímco nezdvořilost je z hlediska hierarchie komunikačních rolí směřována zpravidla od komunikanta v permanentně nebo aktuálně nadřazené pozici směrem ke komunikantovi/komunikantům v pozici podřazené a hrubost je v tomto ohledu nespecifická (hierarchie komunikačních rolí zde není relevantní, hrubost je vlastnost komunikátu), pro drzou výpověď je typické směřování vůči adresátovi hierarchicky nadřazenému. Drzost lze charakterizovat jako v dané situaci nenáležitou smělost a otevřenost („hubatost“), nedostatek respektu vůči nadřazenému adresátovi projevený tak, že mluvčí odmítá nebo zanedbává očekávané dodržování konvenční normy, tj. drzost (impertinence) může být záměrná i nezáměrná. (Ve výsledku je však i zde rozhodující posouzení adresátem.)

Např. výše uvedená výpověď *Mně se dneska nechtělo vstávat* jako reakce na výtku o pozdním příchodu je hodnotitelná jako drzost proto, že mluvčí nechce nebo neumí uvést jako zdůvodnění cokoli noremně přijatelného (zpoždění vlaku, nehodu apod.), co by ukazovalo, že ve skutečnosti své povinnosti neporušil – což je právě to, co se od něj v dané situaci očekává. Nezáleží na tom, zda takové očekávané zdůvodnění je pravdivé, nebo ne, podstatné je, že mluvčí dává najevo, že o dodržení existující normy dbá, tj. respektuje očekávání adresáta. Pokud očekávání adresáta nerespektuje, odpovídá drze.

Záměrná drzost je zpravidla projevem či nástrojem řečového jednání hodnotitelného jako provokace, tedy snahou přimět adresáta k reakci, která očekávatelně rovněž bude porušením norem, tj. drzost a provokace ohrožuje adresátovu negativní tvář. Komunikáty, které lze hodnotit jako drzé (impertinentní), jsou často porušením konvence očekávající v určitých situacích vyslovení tzv. společenské lži. V pravém slova smyslu lživé, záměrně nepravdivé výpovědi, které mají uvést adresáta v omyl, mohou být formulovány jak jako zdvořilé, tak i jako nezdvořilé, např. tehdy, pokud chce mluvčí adresáta nejen oklamat, ale zároveň i ranit nebo rozzlobit. S nezdvořilými výpověďmi mají lži společné to, že rovněž fungují jako poškozující, zejm. ve vztahu k negativní tváři adresáta. To je však možné jen v tom případě, že je lež odhalena, tj. je neúspěšná. Ironické výpovědi, tedy takové, pro něž je charakteristický rozpor mezi vyjádřeným doslovným významem a protikladným nevyjádřeným intendovaným smyslem, se pohybují na hraně mezi zdvořilostí a nezdvořilostí (netýká se sebeironie). Z formulačního hlediska jde o zdvořilé sdělení, které má však nezdvořilý smysl, protože obsahuje negativně hodnotící, zesměšňující, resp. až dehonestující, urážlivou složku

(sarkasmus); „nepravdivost“ takového sdělení však bývá (na rozdíl od lži) signalizována. Leech označuje ironii jako otevřeně neupřímnou zdvořilost substituující nezdvořilost (1983, s. 142). Ironický charakter výpovědi však může být odstupňovaný (srov. běžná spojení *humorná*, *laskavá ironie*) a ironická výpověď může mít, v závislosti na vztahu mezi komunikujícími, povahu škádlení nebo přátelského upozornění.

1.7.3.6 Reakce na nezdvořilost

Reakce na nezdvořilost mohou mít povahu odmítnutí, kdy adresát dává najevo, že takovéto komunikační jednání nehodlá akceptovat, nebo odmítnutí spojeného s výtku, která se snaží nastolit takovou komunikaci, jaká adresátovi vyhovuje („napomenutí“). Odmítnutí a výtku může užít především adresát v nadřazené pozici. Reakcí může být také obrana, kdy adresát reaguje protiútokem. Reakcí na odmítnutí a výtku bývá tento segment komunikační výměny uzavřen omluvou nebo jinou kompenzační výpovědí prvního mluvčího, který normy porušil. Komunikace pak může pokračovat nekonfliktně. Pokud adresát vyhodnotí promluvu jako nezdvořilou a zvolí protiútok ve formě rovněž nezdvořilé, znamená to, že akceptuje konflikt, protože nechce připustit „snížení“ své pozice v dané komunikační situaci. V diskurzech, které nezdvořilost předpokládají a tolerují (armáda aj.), však adresát nezdvořilé výpovědi zpravidla možnost reagovat nemá, protože by to v dané situaci bylo porušením existujícího rozdělení práv a povinností, resp. jedinou přípustnou reakcí je jakkoli vyjádřený souhlas nebo uposlechnutí.

Základní rozdíl mezi zdvořilostí a nezdvořilostí v komunikaci je výrazný. Zatímco jazykové prostředky příznakově zdvořilé (etiketní) lze ve výpovědích identifikovat a klasifikovat, identifikace prostředků příznakově nezdvořilých (s výjimkou vulgarismů) je problematická. Relativně důležitou úlohu však má síla hlasu a intonace (srov. běžnou obrannou výpověď *Nekřič/něvi na mě!*).

Ani užití vulgarismu nemusí výpověď automaticky charakterizovat jako nezdvořilou. Více než užití vyjadřovací prostředky určují nezdvořilou povahu výpovědi vztahy mezi komunikujícími v dané situaci a z nich vyplývající očekávání komunikantů vůči sobě navzájem (aktuálně platné normy). Nezdvořilé je pak také porušení těchto norem, které adresát interpretuje jako poškození své „tváře“, tj. v jisté situaci může být nezdvořilým (útočným) jednáním i to, že někoho pozdravím *Dobré ráno*. V každém případě je rozhodující adresátova interpretace a ani na repliku otevřeně nezdvořilou nemusí adresát reagovat ta-

kovým způsobem, že tuto interpretaci připustí, tj. může nezdvořilost ignorovat a nezdvořilá replika pak zjevně komunikaci neovlivní. Protože užití jazykové prostředky nejsou v této oblasti jednoznačně identifikovatelné a klasifikovatelné a ani nezdvořilý charakter jakékoli výpovědi není primárně prediktabilní (s výjimkou zcela specifických diskursů a většiny případů užití vulgarismů), dostává se zkoumání nezdvořilosti zjevně za hranici jazykové analýzy řečového jednání a míří ke kritické analýze diskursu, tj. do sociální psychologie a sociologie. Popsané rysy a hodnoty řečového jednání byly primárně zjišťovány a odvozovány na případech komunikace interpersonální. V komunikaci masové, k níž se nyní dostáváme, se u nich objevují výrazné modifikace.

TALK SHOW V TELEVIZI
JAKO TYP / ŽÁNŘ
KOMUNIKÁTŮ

2

2. TALK SHOW V TELEVIZI JAKO TYP / ŽÁNŘ KOMUNIKÁTU

Talk show (dále TS) představuje v současném mediálním diskursu populární žánr. K definici žánru (srov. Čmejrková, 2003, s. 80, 2012, s. 61–66) lze na tomto místě uvést, že v televizi jde o útvary, u nichž je vzhledem k tématům, cílům a podmínkám komunikace, která se v nich realizuje, základním nástrojem mluvené slovo. Užívají a uplatňují se v nich relativně ustálené a předvídatelné soubory konvencí a praktik, které se odvíjejí od (pod)typů komunikačních situací. Obecná typologie komunikačních situací se opírá primárně o rozdíl mezi komunikací interpersonální a masovou, dalším zásadním rysem je rozdíl mezi komunikáty/žánry dialogickými vs. monologickými.

Parametrů charakterizujících komunikační situace je ovšem více (Hirschová, 2006, 2013), zde se zaměříme především na rysy komunikačních situací, ve kterých se TS typicky odehrávají. Komunikační situace, představující komplexní soubor okolností, za nichž se odehrává řečová činnost (komunikace, řečové jednání, jazyková sociální interakce), je typizovatelná jen v hrubých rysech, protože u každé konkrétní komunikační události se objevují individuální faktory jen obtížně předvídatelné, avšak právě u TS lze vystopovat rysy, které jsou stabilní a pro charakteristiku určité TS zásadní – jednotlivé případy tohoto žánru významně spoluvytvářejí a ovlivňují jeho podoby (jiné TS). Vyjdeme-li ze základních charakteristik komunikační situace, pak u TS jde o situaci komunikace masové, tj. automaticky veřejné. Komunikáty v této oblasti jsou vytvořeny a určeny k veřejnému předvádění, a to i opakovanému; masový aspekt (na straně příjemce/přijemců) se s aspektem interpersonálním kombinuje (na straně prezentátorů a „účinkujících“).

Je to však typická složka masových komunikátů, totiž tzv. cílová skupina, která podobu každé TS ovlivňuje zřejmě nejvíc: komunikát (pořad) zde nemá individuálního adresáta, je zaměřen na skupinu příjemců vymezenou rysy jako věk, zájmy, vzdělání apod. K závažným faktorům ovlivňujícím podobu TS patří i to, pro kterou denní dobu se s jejím vysíláním počítá (ráno/odpoledne – v hlavním vysílacím čase – po 22. hodině) a na který televizní kanál je umístěna. (Např. vysoce seriózní TS Na

plovárně nebo *Krásný ztráty* se vysílají nebo vysílaly na ČT 2, což je veřejnoprávní kanál zaměřený na tzv. náročného diváka, nikoli na obecné masové publikum.)

2.1 Hlavní rysy TS

Rysy masové a interpersonální komunikace se v TS kombinují; je to dáno tím, že v televizním studiu spolu komunikují účastníci TS tváří v tvář, tj. komunikační událost nebo dílčí události (části TS) mají individuálního mluvčího, resp. více mluvčích, a individuálního adresáta/adresáty (moderátor/moderátoři a pozvaní hosté). Takovéto uspořádání je však vždy začleněno do nadřazené konstelace, jejímž cílem je komunikace s adresáty dalšími. Tyto nadřazené konstelace jsou vždy minimálně dvojstupňové, případně trojstupňové. U dvojstupňové konstelace se objevuje další, vlastní adresát – televizní diváci (cílová skupina), k nimž se moderátor v průběhu komunikační události také obrací (přinejmenším oslovením na začátku a rozloučením v závěru, zpravidla však také oslovováním v průběhu TS). Variantou dvojstupňové konstelace jsou typy TS, u kterých mohou diváci do komunikace aktivně zasahovat kladením otázek telefonicky nebo komentáři prostřednictvím SMS a internetu, tj. objevuje se interakce s dalšími, často anonymními komunikanty. Zatímco o zařazení „živého“ telefonátu (jeho časově mírně pozdržené nahrávky) do vysílání rozhoduje režie, textové komentáře běží na obrazovce nepřetržitě; celkový obraz komunikační události tak má především televizní divák. Varianta s vtahováním diváků do průběhu TS může mít i tu podobu, že diváci hlasováním hodnotí výroky nebo výkon individuálního adresáta ve studiu. U trojstupňové konstelace je ve studiu publikum, které rovněž může být do průběhu komunikace moderátorem vtahováno (žádáno o souhlasné či nesouhlasné reakce), případně je od začátku přímým účastníkem TS, protože z publika jsou vůči adresátovi/adresátům ve studiu vznášeny dotazy. Komunikace tváří v tvář se v TS tedy kombinuje s komunikací distantní.

2.1.1 Verbální a neverbální složky komunikace v TS

Dalším typickým rysem je kombinování verbálních a neverbálních složek komunikace. Verbální složka je zde základní – jádrem žánru je rozhovor dvou nebo více mluvčích a jejich vzájemná interakce. Nelze zapomenout, že TS má vztah k interview jakožto tradičnímu žurnalistickému žánru, zatímco však u interview je typické uspořádání 1 + 1 (tazatel – dotazovaný) a neverbální složka je pouze

doprovodná, v TS zpravidla vystupuje větší počet osob, simultánně i následně (dialog „jeden na jednoho“ může být jednou ze složek TS). Jednotlivé druhy a varianty interview nejsou na tomto místě podstatné.

S TS má interview společný ten rys, že vlastním adresátem pořadu je posluchač (u interview také čtenář) / divák, de facto konzument média, tedy zmiňovaná cílová skupina. Společným rysem je rovněž to, že informace (obsah sdělení), které interview (a TS) tomuto masovému adresátovi komunikuje, je obsažena nejen v odpovědích, ale i v otázkách (jde o to, na která témata se TS zaměřuje), interview i TS je tedy komunikátem jako celek, stejně jako např. fiktivní dialog v próze nebo v divadelní hře.

Dalším společným rysem je, že stejně jako v interview jsou v TS role účastníků pevně vymezeny, zůstávají stabilní (tj. neexistuje zde pravidelné střídání rolí mluvčí – adresát jako v běžném dialogu). I když dotazovaný účastník může na některý dotaz reagovat protiotázkou, role se nemění. Otázky jsou předem připraveny, a to často více osobami. U televizních interview se, stejně jako v TS, objevuje rys připravenosti (i když jistá míra improvizace je nutná), ba inscenovanosti, protože vizuální prezentace zdůrazňuje důležitost neverbálních složek komunikace, včetně aranžmá prostředí, v němž se odehrává, i oblečení účastníků (účinkujících), jejich gest, mimiky, resp. celkově tzv. body language účastníků.

Lze říci, že TS se z určitých typů interview vyvinula a dodnes se s nimi překrývá – jde zejména o případy, kdy se sám dotazující stává svého druhu institucí, je často populárnější než dotazovaná osoba a jeho pořady mají vysokou sledovanost. Je prezentován jako „hostitel“ (stejně jako v TS) a jeho pozvání k televiznímu interview je z hlediska mediální prezentace veřejně známé osoby prestižní. K problematice interview srov. také Heritage, 1998, Čmejrková – Hoffmannová, 2003, Čmejrková – Hoffmannová 2011.

Jak interview, tak TS představují komunikáty institucionální a jakožto pořady vyrobené televizní stanicí, tj. institucí, jsou projevem fungování této instituce. I když se televizní interview také běžně označují jako TS (o TS se někdy hovoří i u pořadů rozhlasových), v tomto textu se interview nezabýváme a soustředíme se na komunikáty, které bychom mohli označit jako TS v užším smyslu. Jsou to pořady s větším počtem účastníků, v nichž je vytvořen prostor nejen pro rozhovor, ale i pro další akce komunikantů, které jsou nedílnou součástí „show“.

2.1.2 Neverbální složky TS

Důležitost obrazové, resp. širše neverbální složky je v TS podporována režijním ztvárněním a střihem. TS má své logo doprovázené znělkou, zpravidla se ode-

hrává ve stabilním prostředí, které interakci účastníků ovlivňuje – sedí v určitém uspořádání, popř. stojí nebo se pohybují, součástí „scény“ (která může být rozdělena do několika zón) mohou být i určité rekvizity (na jakém nábytku účastníci sedí, zda je ve studiu další vybavení, např. notebook, dále se mohou podávat nápoje pro zdůraznění „neformálnosti“ komunikace).

Typické je využití informačních konzerv (grafika, obrazové materiály, nahrávky, ukázky z filmů nebo jiných pořadů), popř. hudební vstupy (může se na nich podílet i pozvaný host), které mají zvýšit atraktivitu pořadu. TS se odehrává zpravidla v jednom jazykovém kódu; je-li účastníkem jinojazyčný mluvčí, využívá se simultánní tlumočení. Z hlediska vlivu režie a střihu je zásadní rozdíl mezi TS vysílanými živě a těmi, které se vysílají ze záznamu, je evidentní, že u záznamu může střih celkové vyznění komunikace výrazně ovlivnit (viz např. *Show Jana Krause*, kde o finální podobě TS rozhoduje sám moderátor).

2.1.3 Dialogičnost a monologičnost TS

TS je dialogická, avšak s možnými složkami monologickými. Typické je primární (obvykle stabilní) rozdělení rolí komunikujících. Velmi důležité jsou osoby komunikantů, i když jejich role jsou dopředu dány: mluvčí/moderátor (hostitel, zpravidla jeden, v některých typech TS dva, obvykle muž a žena, ne však nutně) vs. adresát – host/hosté. Střídají se monologické promluvy moderátorů (zpravidla sdělení úvodních, rámcových informací) a jejich promluvy dialogické, kdy se obrazejí střídavě k televizním divákům, k sobě navzájem (působí-li ve dvojici) a k pozvanému hostu/hostům.

Dialog tedy moderátor vede vždy na více rovinách zároveň. U promluv hostů se monologické složky objevují častěji, protože je žádoucí, aby jejich odpovědi na otázky (poskytování informací, kvůli nimž byli pozváni) měly větší, souvislý prostor. (To platí především pro *Dobré ráno* a *Sama doma*.) Je-li v TS více hostů najednou, mohou případně vést i dialogy mezi sebou.

2.2 Moderátor TS

Moderátor v TS musí být profesionálně zdatný, tj. musí být schopným „mluvčím“ v doslovném významu, tedy dokáže hovořit spatra kultivovanou variantou češtiny (i když ne nutně přísně spisovnou), bezchybně artikulovat, nemít např. regionálně zabarvenou výslovnost, nesklouzávat (příležitostně) do slangu víc, než

je přijatelné v rámci běžně mluvené češtiny. Dále jsou pro úspěšné naplnění cílů TS zásadní jeho osobnostní charakteristiky – moderátor by měl být dostatečně výrazný a komunikačně obratný, aby dokázal být regulujícím činitelem v dialogu, stanovovat a kontrolovat jeho průběh, měl by mít sám jistou atraktivitu (charisma), zároveň však by měl být schopen držet se v dialogu v takové pozici, aby nezastiňoval prezentované hosty a naopak jim dával dostatečný prostor k vyjádření. (Typy TS, v nichž je moderátor naopak dominantní a vůči svým hostům nezdvořilý, především s ohledem na pozitivní aspekt jejich „tváře“, a nezřídka bývá i verbálně agresivní, se v této práci nezabýváme.)

U moderátora často jde o určitou „rolí“, danou tzv. formátem pořadu, a podstatné pak je, jak moderátor tuto roli dokáže naplnit nebo modifikovat. Nemusí být nutně určujícím faktorem podoby TS, proto se u určitých typů TS (*Dobrá ráno, Sama doma*) setkáváme s tím, že moderátoři se v různých vysílacích dnech střídají. Jindy je moderátor naopak faktorem spoluvytvářejícím a jeho osoba je pro TS stabilní. Jinou variantu představuje situace, kdy se osoba stává moderátorem/hostitelem na základě své dřívější činnosti v médiích, v showbyznysu, resp. ve své vlastní (jiné) profesi, tj. přináší do této komunikační role svůj osobní potenciál (vystupuje v roli sebe samého).

U moderátorů pocházejících z médií či showbyznysu se předpokládá jistá popularita již před vstupem do této role; u „odborníků z praxe“ (lékař, dietolog, šéfkuchař) naopak jejich mediální účinkování jejich popularitu vytváří (za výrazného podílu produkující TV) a posunuje je do rolí mediálních celebrit (čímž se spoluvytváří mechanismus přispívající ke zvýšení sledovanosti příslušného pořadu). Host nebo hosté jsou vybírání podle zaměření TS a významným úkolem moderátora je jejich prezentování. Bývají představeni jednou složkou/aspektem své osobnosti, která je pro daný dialog chápána jako základní (rodič, lékař, odborník v pojišťovnictví, ministr v určitém oboru, zastánce určitého způsobu výchovy apod.).

Čmejková (2011, s. 217) hovoří o různých „identitách“; z hlediska komunikačních strategií lze v prezentované hostově identitě (s jejíž podobou je host rámcově seznámen už předem, při přípravě TS) nejčastěji vidět složku pozitivního aspektu jeho/její „tváře“ ve smyslu E. Goffmana (1972), viz výše v kap. 1.6.2. Úlohou moderátora je tuto hostovu roli pozitivně zdůraznit (ukázat, proč může být hostovo sdělení přínosné pro diváky); v průběhu rozhovoru se může akcent na různé aspekty hostovy identity proměňovat. Moderátor ovšem může hosta prezentovat i takovým způsobem, že jeho identita je základem pro (očekávané) nesouhlasné reakce diváků nebo publika ve studiu, a úlohou moderátora není takové nesouhlasné reakce mírnit, častěji je i podněcuje. Naopak v obecně edu-

kačným typu TS (*Jste to, co jíte*) jsou moderátoři v kombinované roli kritiků, rádců a hodnotitelů, jejichž postoj vůči hostům / přihlášeným účastníkům je primárně, z hlediska zadání (formátu pořadu) negativní – divák si má odnést poučení právě z kritiky a odmítání hostova jednání (a zároveň se pobavit na jeho úkor tím, že je účastník veřejně dehonestován).

2.3 Host TS

U TS, jejichž hlavní funkcí je tvořit výplň mezi zpravodajskými relacemi a předpověďmi počasí (*Dobré ráno*; vysílací doba denně 5.59–8.30) nebo u TS zaměřených velmi široce na ženské, popř. seniorské publikum (*Sama doma*; vysílá se dvakrát týdně 13.00–14.30) se zpravidla objevuje směs hostů různého profesního zaměření, od osob veřejně známých až po lidi vybrané především kvůli jejich profesi. Tyto TS také mívají nějaké střešové téma (např. – vzhledem k datu vysílání – rozdávání školních vysvědčení), kterému se výběr hostů přizpůsobuje, i když jejich výběr není řízen zcela monotematicky. V TS s veřejně diskutovanými nebo politickými tématy (*Máte slovo*) jsou hosté naopak primárně vybíráni podle svého vztahu ke stanovenému tématu (zastánci vs. odpůrci; o konfrontačnosti viz níže), v TS se zaměřením širě edukačním (*Jste to, co jíte*) se v tomto případě hosté vybírají z řad diváků, z osob, které se samy přihlásily a souhlasily s natáčením ve svém domácím prostředí (uvedená TS se překrývá s tzv. reality show). U všech TS je však při výběru hostů kladen důraz na atraktivitu, resp. u *Jste to, co jíte*, až bizarnost (se záměrem zajistit sledovanost pořadu). I když se ve všech TS v dialozích komunikují divákům určité informace, jde na prvním místě o tzv. infotainment, tedy zábavnou formu prezentace. Rovněž host musí být schopen komunikovat tak, aby jeho promluvy byly pro vysílání únosné.

2.4 Kooperace a konfrontace v TS

Mezi čtyřmi zvolenými TS lze rozlišit dvě, které můžeme s jistou nadsázkou označit jako konsensuální, popř. primárně kooperační (*Dobré ráno*, *Sama doma*), a dvě popsateľné jako konfrontační (*Máte slovo*; *Jste to, co jíte*). U kooperační TS se očekává a realizuje komunikace harmonická, kdy moderátor/hostitel prezentuje své hosty divákům tak, že jde o lidi, kteří jim mohou (ve spolupráci s moderátorem) sdělit něco zajímavého nebo (předpokládaně) užitečného. Úlohou moderátora je toto hostovo sdělení divákům zprostředkovat, tj. otázky jsou

formulovány tak, aby se co nejvíc uplatnil host; u moderátora se očekává vstřícný a nápomocný přístup. Hosté ve své (režii pořadu předem vybrané) identitě vystupují jako osoby pozitivně chápané a pozitivně hodnocené, komunikace moderátora s nimi je zaměřena na aspekt jejich osobnosti, který je v dané chvíli nejdůležitější. Maximálním narušením souladu může být ze strany moderátora žertování. Nečekají se takové formulace otázek, kterým by host (a divák cílové skupiny) případně nerozuměl; je-li hostem tzv. odborník z praxe, je typická naopak snaha o co největší srozumitelnost a explicitnost. Nečeká se sofistikovaná nepřímost, která by mohla hosta zmást nebo uvést do rozpaků, ani dotazy na témata, která by mohla být hostu/adresátovi jakkoli nepříjemná (např. příliš intimní). Téměř vyloučena je útočná ironie vůči hostu, maximálně se objeví hraniční případ se škádlením – častěji u moderátorů mezi sebou, někdy i vůči hostu.

Naopak konfrontační TS jsou na konfliktní komunikaci založeny. TS *Máte slovo* vždy jako hlavní volí téma, o němž ve společnosti není shoda, a tudíž lze očekávat vyjadřování protikladných názorů, i když míra konfliktnosti může být různá; dále zde může být rozdíl mezi pohledem osob vybavených zasvěcenými a expertními znalostmi, použitelnými jako argumenty, a názory laiků z publika. Jistě je rozdíl mezi diskusí o církevních restitucích, což je téma vzbuzující v české společnosti ostré polemiky dlouhodobě, a to i mezi právníky a politiky, nebo tématech jako fyzické trestání dětí, popř. kvalita potravin, k nimž může mít vlastní názor (cítil se oprávněn být v této oblasti expertem) v podstatě každý. Naopak TS *Jste to, co jíte* má demonstrovat „nesprávný“ životní styl a jeho následky. Hlavním komunikačním cílem pořadu je kritikou konkrétních případů a návrhy na nápravu přinášet divákům poučení, čeho by se sami měli vyvarovat a jak mohou nedostatky napravit. Od ostatních zde zpracovávaných TS se *Jste to, co jíte* liší tím, že kromě dvojice expertů (lékařka a dietolog) a přihlášené osoby/osob, žádajících o radu, je zde účasten ještě komentátor – průvodce (nikoli však fyzicky přítomný moderátor!), který uvádí diváky do „děje“ a vždy po určité době sumarizuje, k čemu v TS došlo. Sám pořad má tedy dvě roviny – jednotlivé epizody TS, v nichž účinkují moderátoři/odborníci a „objekt“, který potřebuje radu, se stávají příběhy, které komentátor divákům předkládá. Posuzujeme-li TS *Jste to, co jíte* jako dialog dvou stran, je komentátor součástí strany odborníků, aniž by ovšem do příběhu (vlastního dialogu) přímo vstupoval.

2.5 Rysy TS a komunikační strategie

Uvedené rysy TS působí jako filtr při volbě komunikačních strategií jak u moderátorů, tak u hostů (konfrontační – nekonfrontační). Např. v TS *Dobré ráno*

se komunikační výměny zejména u moderátorů mezi sebou, ale často i s hostem blíží tzv. small talk, tedy běžné bezpříznakové společenské konverzaci, která má hlavně navodit celkově pozitivní atmosféru. Moderátor/moderátoři navozují konstelaci, kdy jsou s hostem v sociálně symetrických pozicích. Je-li hostem osoba pozvaná kvůli své profesi (psycholog, lékař, právník), jde jak v *Dobřím ránu*, tak v *Sama doma* o (v dobrém slova smyslu) „vytěžení“ hosta, tedy zprostředkování maxima informací divákům, a to co nejnázorněji.

Moderátor/ka se proto staví do pozice toho, kdo dostatek informací nemá (tj. vůči odborníkovi do pozice podřízené), a proto se je snaží od hosta získat, nejprve výzvou k poskytnutí faktů, přímým dotazem, pak např. tím, že popisuje modelové situace, jejichž řešení by měl host (divákům) nabídnout. Zprostředkovávají se i dotazy diváků. Nejde v pravém slova smyslu o diskuse (jeden z typů polemického dialogu, srov. Hirschová, 2007), protože moderátor/ka a host nejsou zastánci odlišných nebo protikladných stanovisek, která by se snažili prosadit. Pokud moderátor/ka vyjádří pochybnost o hostově výroku nebo nesouhlas s ním (vždy velmi mírnou formou), např. *tak co s tím, když už je pozdě; no ale sám jste před chvílíčkou říkal*. apod., dělá to se záměrem upřesnit a doplnit požadované informace, moderátor/ka a host tedy neustále spolupracují. Naproti tomu v dalších dvou TS, které jsme zde označili jako konfrontační, jsou předem zadané role účastníků odlišné.

2.5.1 Spory a kontroverze v TS

Nejvýrazněji se od kooperačních TS odlišuje pořad *Máte slovo*, který se od výše popsaných odlišuje tím, že do dialogu s individuálním moderátorem (přesněji zde vždy moderátorkou) vstupují hosté nikoli jen jako individuální mluvčí (i když zároveň třeba také v roli odborníků), nýbrž jako reprezentanti nějaké předem obecně definované pozice, jako členové dvou vágně vymezených názorových skupin, jež jsou navzájem kladeny do protikladu. Specifikem je, že v těchto skupinách bývají aktivní politici, tj. zástupci establishmentu. Třetí stranou v této TS jsou „laici“ („prostí lidé“), reprezentovaní jednak publikem ve studiu, jednak předem zaslánými dotazy diváků.

Každá ze stran by měla vysvětlit své stanovisko a reagovat na argumenty protistrany (ať už opačné skupiny diskutujících, nebo laiků). Strana laiků vyjadřuje buďto v podstatě očekávatelný, nepropracovaný, zato radikální postoj (chceme nízké ceny elektřiny; nechceme předat „státní“ majetek církvím; chceme levné, ale kvalitní potraviny), nebo vyhraněný názor nemá (tělesné tresty ve výchově

děti). Vzhledem k tomu, že moderátorka je ve formátu pořadu vždy na straně laiků, vzniká zde konstelace „dva na jednoho“; navíc významná část laické složky není v dialogu přítomna (pouze zasílá dotazy a vyjádření), symetrická komunikace zde tedy nevzniká. (Výrazný je protiklad „my“ = laici a „oni“ = establishment.) Jako základní se jeví prezentace odlišných nebo protikladných názorů, jde tedy o typický polemický dialog. Ten se primárně vyskytuje ve třech základních typech, a to jako diskuse, spory a kontroverze. Diskuse a spory mívají jeden dobře popsatelný předmět, který se jeví jako problém, protože názory komunikantů na něj jsou nesouhlasné. Kontroverze může začít debatou o jednom specifickém problému, avšak v průběhu rozhovoru se objevují další a další problémy a nesouhlasné názory. Diskutující se liší v názoru na to, o jakou chybu jde, jak vznikla, popř. kdo se jí dopustil. Diskuse hledá řešení, kterým je oprava chyby (odstranění problému).

U sporu bývá konkrétní problém, který je jeho předmětem, pouze impulsem, záminkou, základní je nesouhlas mezi komunikanty. Spor se nevede o chybu, spočívá v odlišných názorech, postojích, citech a preferencích komunikantů. Spor nemá řešení, může být jediné rozhodnut a uklidněn – předmět sporu není odstraněn a účastníci setrvávají na svých postojích, proto se (pokud dialog pokračuje) spor zpravidla objeví znovu, buď kvůli jiné verzi téhož problému, nebo kvůli problému jinému. V případě TS je dialog časově omezen, tj. spor nepokračuje, i když je pravděpodobnost stejného vývoje vysoká.

Kontroverze zahrnuje jak odlišné názory na řešení nějakého problému, tak i odlišné (nesouhlasné) postoje a preference účastníků. Problém není vnímán jako chyba, která by měla být odstraněna, a účastníci hlavně shromažďují argumenty, které mají posílit jejich pozici. Kontroverze nemá řešení ani rozhodnutí, může být však vyjasněna – když jeden z účastníků přesvědčí ostatní, aby přijali jeho pozici, nebo když si účastníci své pozice dostatečně jasně vysvětlí a s jistými modifikacemi je vzájemně akceptují. Pokud jde o výsledky těchto tří typů polemických rozhovorů, diskuse se snaží zjistit pravdu, ve sporech jde o to, kdo bude vítězem, a v kontroverzích o to, kdo bude přesvědčivější.

TS *Máte slovo* má rysy sporů i kontroverzí. Strany ve sporu obvykle končí rozhovor tak, že každý je i nadále přesvědčen o své pravdě, v kontroverzi jde o to, který komunikující druhého (nebo ostatní) takřkajíc udolá. (Pouze v diskusi se stává, že komunikant uzná, přinejmenším částečně, správnost argumentu druhého.) Racionální argumentace v této TS v podstatě nemá šanci, zvláště na straně zastánců nebo zdůvodňovatelů nepopulárního opatření, navíc jejich oponenti (protivníci) jsou vždy v přesile, jde tedy vlastně především o ventilaci často emocionálně silně zbarveného nesouhlasu v dialogu výrazně asymetrickém.

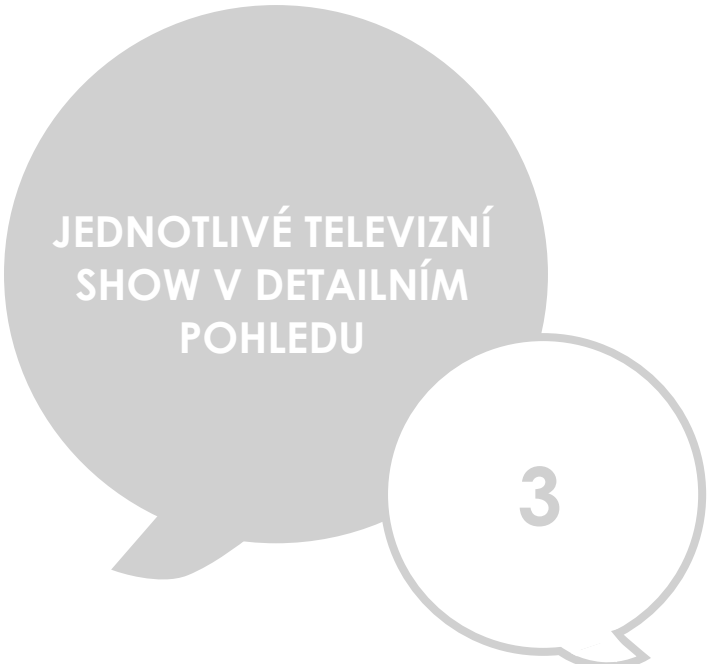
Objevuje se zde překračování konvenčních (zdvořilostních) bariér, porušování konverzačních maxim i maxim zdvořilostních – mluvčí obvykle záměrně nekooperují, ne vždy reagují relevantně a neposkytují ty informace a v takovém množství, jak se od nich (především ze strany „lidu“) požaduje. (Často jde o požadavky, které jsou v dané situaci fakticky nesplnitelné.) Z hlediska zdvořilostních strategií v pojetí Brownové a Levinsona se zde objevuje přímé jednání, které atakuje jednak pozitivní aspekt tváře komunikačního partnera (nejčastěji ve formě obviňování – ukazuje se mu, že jeho sebe prezentace není uznávána), jednak aspekt negativní, a to jak tím, že se mu prezentuje právě to, co adresát předpokládá „nechce“ (nechce být kritizován). V podstatě tedy jde o strategie antizdvořilostní. Rovněž Leechovy maximy se v této TS objevují v negativní (převrácené) podobě – už samo zadané téma způsobuje, že každý účastník se zde snaží maximalizovat svůj prospěch (i kdyby tímto prospěchem mělo být pouze vyjádření pocitů), maximalizuje neschvalování druhého i neshodu mezi sebou a komunikačním partnerem, přičemž zástupci establishmentu jsou ve znevýhodněné pozici. Jednak proto, že snahu o dominanci nad nimi lze vidět i u moderátorky, jednak proto, že pokud se účastní aktivní politici, musí se vůči oponentům snažit vyhnout otevřeně ohrožujícímu jednání, které by mohlo být hodnoceno jako „arogance moci“.

2.5.2 Přímá ohrožující komunikace jako základní strategie

TS *Jste to, co jíte* patří k pořadům typickým zejména pro komerčně zaměřené (soukromé) televizní stanice. Jde zpravidla o přejímání osvědčených zahraničních formátů, ve kterých jejich účastníci ve veřejném prostoru řeší ryze „soukromá“ témata spojená s bydlením, vařením, permanentní snahou udržet si mladistvý vzhled či hezkou postavu apod. Účastníky tohoto typu TS bývají neskolení mluvčí, kteří buď vystupují jako profesní zástupci mediálních organizací a prezentují se především jako odborníci na dané téma, nebo tzv. obyčejní lidé, kteří se do podobných pořadů hlásí motivováni buď možností získat finanční výhru, nebo potřebou pomoci či rady, a proto souhlasí s tím, že se v televizi bude prezentovat jejich soukromí, často v nelichotivé podobě, a že oni sami mohou být v TV objekty otevřené kritiky. Komunikace tedy často probíhá v domácím prostředí přihlášených účastníků a verbální aktivita nezřídka doprovází činnost spočívající v přípravě pokrmů, úpravě zevnějšku, práci na zahrádce apod. Výsledky této pseudosoukromé komunikační aktivity jsou pak po dramaturgické úpravě nabídnuty televizním divákům – konzumentům. Podobné TS neskrývají,

že u nich jde především o atraktivitu pro diváky, sledovanost, která televizní stanici přináší zisk z reklamy. Jako ospravedlnění „výprodeje soukromí“ se uvádí, že divák může v podobných pořadech najít analogii své vlastní situace a poučit se o možnostech jejího řešení. Komunikační aktivita v tomto typu TS je nabízena podobně jako zboží a mediální organizace, která se řídí zejména potřebou vytvářet zisk, hledá mezi potenciálními diváky odbyty pro nabízený produkt.

Aby si divák v nabídce nejrůznějších stanic vybral právě tuto konkrétní relaci tematizující banální a každodenní témata, musí pro to mít zvláštní důvod. Jednou z možností, jak zvýšit atraktivitu a následně i sledovanost těchto relací, je užití nekonvenčně otevřených, v běžné komunikaci negativně hodnocených komunikačních strategií založených na záměrném nerespektování konvencí, které opomíjením běžných zdvořilostních strategií ohrožují jak pozitivní, tak negativní aspekt tváře komunikačního partnera. Moderátoři – zástupci mediální organizace (o roli hostitele zde lze mluvit jen s nadsázkou), kteří jako profesionálové musí vyhovět dramaturgickému záměru a naplnit roli danou konkrétním typem formátu, vytvářejí při komunikaci takové situace, v nichž přistupují k vědomým a záměrným útokům na tvář svých komunikačních partnerů. Ve výrazně konfrontačních dialozích např. roste frekvence prostředků užívaných primárně pro hodnocení komunikačního partnera a jeho aktivit, přičemž mluvčí jsou vyzýváni k pronášení především hodnocení kritických. „Protože mluvčímu jde tu zejména o to, aby upoutal a udržel pozornost posluchače, aby přesvědčil a získal toho, s kým hovoří, volí často místo výrazů stylisticky neutrálních výrazy expresivní“ (Zima, 1961, 9). Zástupci mediální organizace tedy při explicitním hodnocení svých komunikačních partnerů programově užívají nevybíravé, výrazně expresivní a poškozující výrazové prostředky, navíc vůči adresátům opomíjejí jakékoli kompenzační strategie. Směrem k partnerovi nevysílají ani neverbální signály (úsměv, gesto rukou apod.), jimiž by dopad verbálních vyjádření zmírnil. Je otázka, nakolik byli účastníci TS na tento způsob komunikace předem upozorněni, protože jejich reakce (samozřejmě zachycené kamerou) bývají často emocionální, ukazují vysokou míru „poškození“. V zásadě jim ovšem nezbývá než takové komunikační jednání přijímat, jednak proto, že svým vstupem do pořadu k němu dali souhlas, jednak proto, že je to pro jejich (budoucí) prospěch. Otevřeně jednající, „urážející“ komunikanti ovšem nezažívají takové poškození své pozitivní tváře, jaké by nastalo v běžné komunikaci, protože v jejich případě jde o naplňování zadané úlohy. K jednotlivým případům ohrožujících komunikátů viz níže kap. 3.5.

**JEDNOTLIVÉ TELEVIZNÍ
SHOW V DETAILNÍM
POHLEDU**

3

3. JEDNOTLIVÉ TS V DETAILNÍM POHLEDU

3.1 *Dobré ráno*

Jde o jeden z kontaktních pořadů veřejnoprávní České televize, které svou tematickou skladbou připomínají společenské lifestyleové časopisy, objevují se v nich krátké rozhovory se známými osobnostmi showbizny, s lékaři, specialisty na zdravou stravu, psychology, právníky apod.; řeší se zde aktuální společenská a kulturní témata a proud mluveného slova bývá přerušován hudbou, upoutávkami na další televizní pořady a výraznými znělkami oddělovajícími jednotlivé bloky a dílčí relace (jako např. zprávy, předpověď počasí, rozhovor s hostem apod.).

Hlavní prostor zde má konverzace realizovaná ve třech komunikačních okruzích, a to buď dvousměrně ve formě dialogických výměn mezi moderátory pořadu nebo mezi moderátory a pozvanými hosty, nebo jednosměrně v případě přímého oslovování diváků zástupcem mediální organizace.

Záměrem mediální organizace je vytvořit formát relace založené na přátelských konverzačních výměnách, v nichž moderátoři zcela programově směřují k vytvoření vstřícného a „pohodového“ prostředí, v němž proudí uvolněná zábava bez rizika možného ohrožení tváře hosta spojeného s prvky ironie, hrubosti či verbální agrese. De facto se zde naplňuje cíl komunikátů náležejících ke konverzačnímu stylu (k pojetí a možným diferencím ve vnímání tohoto pojmu viz Hoffmannová, in Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s. 452–453), a to uspokojit potřebu lidského kontaktu. V poměrně rychlých dialogických výměnách jsou zde řešeny aktuální společensko-kulturní otázky, na rozdíl od komunikátů ostatních stylů ale v tomto případě mluví, především moderátoři, výrazně častěji vyjadřují partnerům podporu, vzájemný souhlas, ujišťují je o totožných nebo velmi podobných názorech a vyhýbají se jakékoli formě konfliktu.

3.1.1

Česká televize vysílá brzy ráno ve stejném čase na prvním i druhém programu komponované bloky, na programu ČT1 jde o primárně zpravodajskou relaci *Studio 6*, na programu ČT2 o již zmiňovanou relaci *Dobré ráno*. Ve *Studiosu 6* jsou v pravidelných intervalech vysílány krátké zprávy a v mezičasech jsou divákům nabízeny publicistické analýzy aktuálních politických a společenských událostí. I v *Dobřím ránu* se objevují zprávy a čerstvé informace o počasí, podstatnou část zde ale tvoří rozhovory s pozvanými hosty. Oba pořady jsou určeny především divákovi, který se ráno připravuje na odchod do zaměstnání a v poměrně širokém časovém rozmezí si televizi (na omezený čas) zapíná jako kulisu. Veřejnoprávní televize tedy nabízí buď možnost získat aktuální informace společensko-politického charakteru, nebo možnost stát se víceméně pasivním svědkem nezávazné a lehké konverzace ve studiu. Mediální instituce zřejmě nepředpokládá, že by divák sledoval celou relaci, pozvaní hosté tedy nevystupují v jedné souvislé dialogické výměně, ale je jim určeno několik přibližně pětiminutových vstupů. Na začátku každého vstupu pak moderátor připomene jméno a profesi hosta a divákovi oživí aktuální diskutované téma. Primární funkcí celé relace je vyplnit divákovi čas pravidelného ranního vstávání a přípravy na odchod do zaměstnání. Témata, která se zde řeší, tedy obvykle nejsou nějak náročná, a i když mezi pozvanými hosty bývají i odborníci jako psycholog, finanční poradce, dermatolog apod., moderátor se v rozhovoru nesnaží diskutované téma probírat nějak do hloubky a spokojuje se s běžně veřejně dostupnými povrchními informacemi.

I v této relaci se projevuje tendence detailněji analyzovaná např. S. Čmejrovou (2011, s. 37–39) přesunout do veřejného prostoru témata dříve určená především pro bezprostřední komunikaci, realizovanou za přímého kontaktu komunikantů, kteří se znají a řeší problémy soukromého nebo pracovního charakteru. Dialogické výměny realizované mezi blízkými přáteli nebo známými komunikanty, které mají charakter přátelského popovídání na aktuální, převážně soukromé téma, tzv. small talk, mají své tradiční místo v neoficiální soukromé komunikaci. S přesunem do veřejného prostoru začínají plnit novou funkci a divákovi jsou nabízeny jako mediální produkt. Ve zprostředkovaných rozhovorech, v nichž komunikace probíhá jenom proto, aby se mluvilo a zaplnilo ticho, je divákům odhalováno soukromí veřejně známých osob a dialog se stává výplňkovým, „blábolivým“ projevem připomínajícím v mnoha ohledech nezávazné tlachání realizované pro ukrácení času.

3.1.2

Tak např. pozvaný host, zpěvák David Deyl, se při komunikaci s moderátory nenažil vyjednat svou identitu „populární popový zpěvák“, ale prezentoval se zde spíše jako soukromá osoba, která pro ukrácení volného času nezávazně „tlachá“ se starými známými:

(1)

OB (Ondřej Blaho): *Davidu Dejla REPRODUKOVANÉHO v tuto chvíli ve studiu Dobrého rána na dvojce střídá David Dejl naživo ↓ vítej u nás Davide ahoj ↓*

LT (Lenny Trčková): *ahoj dobré ráno ↓*

DD (David Deyl, zpěvák): *zdravím příjemné dobré ráno tady u vás těšil sem se sem ↓*

LT: *jé: to my jsme se taky těšili ↓ je jednatřicátého ledna a už jsme říkali že @ vlastně v úvodu že dneska se vlastně rozdává vysvědčení ↓*

OB: *láme se chleba ↓*

LT: *a samozřejmě že NEJDŘÍV se zeptáme jaký jsi byl student? ↑*

DD: @

LT: *když se rozdávalo vysvědčení tak jaké to bylo u vás doma?*

DD: *abych*

LT: *řev pláč slzy ↑*

DD: *myslíš na základní na střední škole nebo celkově? ↑*

LT: *no ↓ klidně to rozeber máme na to čas ↓*

DD: @ *no myslím si že jsem nebyl úplně PREMIANT třídy ale: @ a tak*

LT: *z těch se stávají potom učitelé rozumíš ↓ (všichni smích)*

DD: *ale je pravda že jsem teda strašně zlobil a @ byl jsem prob problémový dítě to musím definitivně že že rodiče se mnou měli velký starosti ↓ no ale v rámci ...*

LT: *a největší starosti s čím? ↑ třeba ↑*

DD: *a největší starosti že sem samozřejmě klasika vykřikoval a @ rozbíjel sem skla ↓*

LT: *fakt jo? ↑*

DD: *tak když hraješ fotbal ↑ no a vobčas*

OB: *to se musí ↓ to se musí ↓*

Moderátor vítá ve studiu hosta a rozhovor s ním se snaží zasadit do kontextu tématu, které je v konkrétní den nasnadě, je totiž 31. ledna a děti dostávají vysvědčení. Jak na straně moderátorů, tak na straně pozvaného hosta je evidentní snaha vytvořit velmi pozitivní přátelskou atmosféru (*příjemné dobré ráno; těšil jsem se sem; jé, to my jsme se taky těšili*), pozvanému zpěvákovi se

navíc od moderátorů dostává mimořádné verbální podpory, doplňované ještě neverbálními prvky, z nichž nejnapadnější je oční kontakt a smích. Moderátoři se snaží (v daném kontextu) celkem očekávanou otázku na školní výsledky oživit prvky humoru (*řev, pláč a slzy*), zcela akceptují hostovu vyjednanou tvář rebelujícího a „sympaticky“ problematického žáka (*to se musí, to se musí*) a během dialogu se objevují signály stylizovaného údivu (*fakt, jo?*). Rozhovor je symetrický a má výrazně přátelský charakter, na straně moderátorů je dokonce patrná tendence projevovat pozvané „celebritě“ obdiv, takže host komunikuje uvolněně a bez obav z ohrožení vlastní tváře, dialog tak místy ztrácí charakter institucionálnosti:

(2)

DD: *sem měl někdy třeba...*

LT: *dvojky z chování? ↑*

DD: *ne to sem to sem myslím že jsem neměl ↓ ale někdy prostě nevhodný připomínky ↓ ale jakoby chtěl jsem být vtipnej před celou třídou ↓ znáš to ↑ prostě teď, když si to zpětně...*

LT: *rozumím ↓ já jsem za to měla spoustu poznámek a dokonce návrh na ředitelskou důtku ↓*

DD: *ty ↑ o: ↑*

LT: *ale nakonec to stáhli ↓*

DD: *no přesně ↓ to já měl taky na ředitelskou důtku taky ↓ (smích)*

LT: *já jsem vždycky chtěla já jsem vždycky chtěla dvojku z chování a oni mi ji nechtěli dát ↓*

OB: *a nic ↓ a...*

DD: *a za co? ↑ dyť ty si anděl ↓*

LT: *no to jo: ↓ ale tak sem tam sem tam sem jako vystrkovala růžky ↓*

DD: *takový Čárlího andílek ↓ (všichni smích)*

Moderátorka se snaží projevít pochopení se školními problémy hosta tím, že připomíná vlastní, velmi podobné zkušenosti, host ve svém projevu explicitně usiluje o vyjádření empatie (*znáš to*) a nakonec se ujímá role aktivního tazatele (*a za co?*). Rozhovor v tomto okamžiku přestává plnit funkci interview a stává se konverzační výměnou, „komunikací pro komunikaci“.

(3)

OB: *no přesně tak ↓ zavzpomínejme na úplně POSLEDNÍ vysvědčení ↓ vzpomeneš si jaké byly známky? ↑ ze střední školy? ↑*

DD: *ze střední ↑*

OB: no hm ↓

DD: no tak já měl takovej dobrej záchvěv záchvěv v @ protože to bylo víceletý gymnázium myslím že kvarta tercie kvarta osmá devátá třída pak prvak ještě TROŠKU sem se toho držel no a pak

OB: pak už to šlo dolů ↓

DD: druhák třeták ↓ čtvrták sem se zaměřil definitivně na hudbu a @ jako neřešil sem fyziku chemii ↓

LT: na co ↓

DD: no ne: na co ↑ protože ty přírodní vědy jsou zajímavý ↓ ale...

LT: hm ↓

DD: ale víc sem už sem začal prostě víc skládat a @ připravovat se na budoucí třeba nákou...

LT: povolání ↓

DD: pěveckou dráhu ↓ a...

LT: aha ↓

OB: a zkoušel si to třeba i před svými spolužačkami zpívat jim a hrát na lyžáku ↑ na různých lyžařských kurzích a tak ↑

LT: tak to bylo to hlavní ne ↓

DD: hele tak to je jasný ↓ protože to jediný jako zabíralo ↓ já sem nikdy nebyl skvělej fotbalista skvělej @ hokejista ↓ takže jediný co že jsem zasednul za piano nebo za kytaru a na vánoční besídce nebo na lyžáku jim zahrát ňákou píseň ↓

LT: akorát ono víš ↑ tys měl velkou výhodu protože ty sis vzal tu kytaru kdežto @ David by si musel přinést celé to piano víš třeba k táboráku a říct holky jak vám zahraju ↓

OB: to je pravda ↓ no jenže já ani na tu kytaru moc neoslňil takže ono to nakonec ten svůj účel ani pořádně nesplnilo ↓

LT: a ty

DD: ale ty i bez kytary podle mě dokážeš zaujmout děvčata ↓

LT: no: ↓

OB: no je pravda že tehdy jsem byl ještě o dvacet kilo lehčí ↓

LT: lehčí takže jsi zaujal ↓

OB: o sedm let mladší takže tehdy to ještě aspoň za něco stálo ↓ teď už jsme někde jinde pravda ↓ (všichni smích)

Moderátor OB se snaží setrvat u vzpomínek na hostovy školní ne/úspěchy a ignoruje snahu zavést hovor do oblasti jeho profesních začátků (*ale víc sem už sem začal prostě víc skládat*). Nevyužívá tedy možnosti zprostředkovat divákům jakékoli věcné informace týkající se zpěvákovy kariéry, ale naopak potvrzuje záměr vytvořit sice přátelskou, ovšem v podstatě bezobsažnou společenskou

konverzaci (a zkoušel si to třeba i před svými spolužačkami zpívat jim a hrát na lyžáku). Zpěvák ovšem na moderátorovu snahu neopustit zavedené téma reaguje velmi vstřícně a dialog pokračuje jako konverzační výměna starých kamarádů, kteří vzpomínají na své dávné úspěchy u spolužaček a na metody, které při jejich „oslňování“ užívali. Je zajímavé, že moderátor i v tomto případě obsazuje výrazně asymetrickou pozici a k pozvanému hostovi se chová až devótně, když volí výrazně sebepoškozující strategii (no jenže já ani na tu kytaru moc neoslnil, takže ono to nakonec ten svůj účel ani pořádně nesplnilo; no je pravda, že tehdy jsem byl ještě o dvacet kilo lehčí). Pozvaný zpěvák na moderátorovy sebeironické repliky reaguje celkem očekávaným způsobem, vyjadřuje mu podporu a pomáhá mu zachovat si tvář (ale ty i bez kytary podle mě dokážeš zaujmout děvčata).

(4)

OB: my jsme měli ve třídě krasobruslaře / kdyby jsi viděl jak jim Lenny koukala na zadek ↑

LT: ale já jsem se přiznala ↓

DD: ale tak to je jasný no ↓

OB: kluci projděte se kolem mě ještě trošku ještě trošku ↓

LT: ale oni mi zavrtěli zadečkem takže @ splněno ↓ ale dobře ↓ teďka ke školní jídelně kterou tady budeme taky probírat ↓ jak vzpomínáš na tady to na tady tu záležitost? ↑

DD: na... na...

LT: dobroty? ↑

DD: na školní jídelnu já já musím říct že v Chlumci odkad pocházím tak tam je velmi dobrá jídelna a vždycky byla ↓ že tam paní kuchařky se velmi dobře starají a staraly a @ vařily dobře takže já mám dobrý to ↓ na gymplu ↑ tam už potom sem @ nechodil moc na vobědy ↓ (smích) tam sem ...

LT: bylo to horší jo ↑

DD: ne: ne: ↓ prostě sem nechodil znáš to ↓ dostávala jsi peníze na stravenky a ty peníze se

...

OB: se užily ú:plně nějak jinak ↓

DD: úplně někam jinam ↓

LT: tak to sem čoveče nedělala tohle ↓

DD: nedělalas to jo? ↑

LT: to sem ...

DD: ty si poctivě chodila jo ↑

LT: jo: ↓ to zase ↓

DD: tak to jo ↓

LT: to zase jo no ↓

OB: *my máme jiné hříchy z té základní i z té střední školy že?* ↑(smích všichni) *to si vzpomínáme oba dva* ↓ *každopádně máte-li jakékoli dotazy na Davida* ↑ *tak rozhodně pište na vě vě vě dobré ráno té vé a nemusí to být JENOM čistě o vysvědčení a o učitelství a tak dále*

LT: *můžou to být i pozvánky*

na čaj ↑ *na kafe* ↑ *na suši* ↑

OB: *David to má prý moc rád* *ty pozvánky* ↓

LT: *David to má rád* ↓ *takže ...*

DD: *na brokolici* ↓

LT: *na brokolici ano* ↓ *tak a tedka ...*

DD: *to není obvyklý* ↓

LT: *to je ale pravda* ↑

DD: *aby ...*

LT: *tak to proberem jo* ↓ *teď si dáme kulturní tipy* ↓

Moderátorova vytrvalá snaha vytvořit ve studiu pozitivní atmosféru plnou smíchu a vzájemného kamarádského škádlení ho ovšem přivádí až za hranice „blábolivých“ rozhovorů bez obsahu (srov. Čmejrková a kol., 2013, s. 71), jejichž cílem není předat věcnou informaci, ale pouze zaplnit prostor mezi zprávami, předpověďmi počasí nebo informacemi o dopravě (*kluci, projděte se kolem mě ještě trošku, ještě trošku*). Vzpomínek na školní léta zase moderátorka využívá jako „oslího můstku“ k zavedení nového tématu, které by rozhovor mohlo zařadit do širšího kontextu celé ranní relace, a to stravování ve školních jídelnách. Ani nový tematický blok ovšem neslouží ke zprostředkování věcných informací a televiznímu divákovi nabízí nepodstatné údaje o tom, jak zpěvák, případně moderátorka nakládali s penězi na stravenky. V duchu nezávazného laškování moderátoři dokonce pokračují i při komunikaci s diváky, když jim nabízejí možnost kontaktovat zpěváka přímo na webových stránkách České televize (*nemusí to být JENOM čistě o vysvědčení a o učitelství a tak dále; můžou to být i pozvánky na čaj, na kafe, na suši; David to má prý moc rád, ty pozvánky*).

Komunikace se zpěvákem pak pokračuje ve druhém vstupu, moderátoři z diváckých dotazů záměrně vybírají ty, které mají souvislost s hostovým učitelským působením. David Deyl této příležitosti využívá k tomu, aby si u diváků vyjednal tvář oblíbeného a neortodoxního učitele, schopného zvládnout výchovu i problematických žáků:

(5)

DD: *takže to jsme zpívali třeba písničky jestli si pamatuju třeba @ vod (...)*

DD: *super jako* ↓ *britský kapely je ...*

LT: *tak to bych chtěla k tobě chodit teda* ↑

DD: *britský kapely je bavily* ↓ *zpívali jsme ---- taky znáš určitě* ↓ *takový prostě věci kerý šly zahrát na piano* ↓ *a @ zpívali jsme i od Landy věci kerý měli rádi kluci* ↓ *a @ ty si se ptal / jak sem byl přísněj*

OB: *hm* ↓

DD: *no samozřejmě když tam někdo dělal bordel tak sem mu tu vysvětlit prostě ...*

LT: *ručně stručně?* ↑

DD: *trošku jsem jako nastoupil* ↓ *asi to nebylo úplně po pedagogický didaktický metodický stránce správně ale ale bylo to zapotřeba* ↓ *no a teď když se potkáváme kluci už pracujou říkají je dobrý den* ↑ *všecko v pořádku* ↓ *takže si myslím že takovej ten přirozenej respekt tam musí bejt a to a nemůžeme bejt jenom jako kámoši prostě*

Moderátoři zpěvákovi umožňují, aby se ve vlastních replikách prezentoval jako prototyp rázného, ale žáky velmi oblíbeného učitele, který se nebojí neobvyklých postupů ani ve výuce, ani ve výchově. Moderátorka opět vyjadřuje nepokrytý obdiv (*tak to bych chtěla k tobě chodit, teda*) a moderátor zase se smíchem a neverbálně signalizovaným pochopením předem dopovídá zpěvákovu repliku (*ručně stručně*).

V ukázce (6) se rovněž objevují rysy typické pro dialog blízkých osob, zejména škádlení, založené na obráceně (tedy ve výsledku nezdvořile) uplatněné Leechově maximě taktu („maximalizuj prospěch pro druhého“), když oba moderátoři opakovaně narážejí na klišé o vztazích mezi mladým a atraktivním pedagogem a jeho studentkami, rovněž se zde objevuje užití dvojsmyslu, tedy porušení griceovské maximy způsobu (*potom nadcházelo takové to: „pane učiteli a dáváte doučování“; protože u nás záměrně jsem zařídil, že choděj po třech; takže on David není troškař není*).

(6)

LT: *a ta vysoká škola teda: ?* ↑

DD: *a ta vysoká škola tak to už sou dospělý studentky kerý ví co*

OB: *jo* ↑ (*přehnaná mimika*)

LT: *studentky* ↑

DD: *kerý ví co chtěj* ↓ *a @*

LT: *Davida* ↓

DD: *a sou (smích)*

LT: *ví co chtěj* ↓ (*smích*)

DD: *a sou dycky velmi dobře připravený* ↓ *a teď musím říct že jsem rozdál samý jedničky a @ těším se na další SEMESTR kerej začíná právě* ↑

LT: *teď že nás že nás hlavně zajímá teda jestli @ studentky chodí na to doučování ↑ protože my když jsme měli krásného učitele nestávalo se to běžně ↓ tak se stávalo ...*

OB: *měly jste páky jak na něj ↓*

LT: *no tak právě tam potom nadcházelo takové to @ pane učiteli a dáváte doučování ↑*

OB: *hm ↓ pane učiteli prosím dejte tam tu jedničku spíš prosím ↑*

LT: *no: takže to funguje ↑ funguje to tady? ↑*

DD: *no tady to to na fakultě právě teď už nefunguje ↓*

LT: *aha*

DD: *protože u nás záměrně jsem zařídil že choděj po třech ↓*

OB: *hm ↓*

DD: *takže prostě tam nemůže ani nic ↓*

OB: *takže David není troškař není ↓*

LT: *po třech ↑ teda: ↑ (všichni smích)*

DD: *a: a to a tam se fakt věnujeme @ dýchání a do bránice a zpěvu ↓*

LT: *hm ↓*

DD: *protože ten PŘEDMĚT kterej já mám na starost se jmenuje hlasová výchova a hygiena jak se správně starat o svůj hlas ↓ což ty znáš velmi dobře ↓*

Škádlení realizované zejména mezi moderátorkou a pozvaným hostem přesahuje meze obvyklé v podobných typech komunikačních situací a může být vnímáno jako hraniční i pro soukromé rozhovory. Na tento styl vedení rozhovoru ovšem přistupuje i pozvaný zpěvák a v závěrečném vstupu už bez zábrán odhaluje vlastní ryze soukromé problémy:

(7)

LT: *vemu si tady Davida ano: ↑*

OB: *vem si Davida ↓*

LT: *on mě doprovodí ↓*

DD: *o mě se můžeš opřít ↓*

LT: *přesně tak ↓ tak o tebe se můžu opřít ↓*

OB: *ale je na vás takhle zezadu krásnej pohled ↓ to vám teda řeknu ↓*

LT: *jo: ↑*

OB: *jo ↓*

LT: *sluší nám to? ↑*

DD: *počkej jako a zepředu ne: jo? ↑*

OB: *ukáž? ↑ (otočí se) taky dobrý ↓*

LT: *jo? ↑ to je to je vlastně dobré žes to žes to takhle řekl to je dobře žes to řekl ↓ protože DAVID totiž PRÝ hledá slečnu ↓ my sme se tady tohle dozvěděli ↓ a skutečně to tak je? ↑ nebo jinak? ↑*

DD: vots a kvesčn ↓ @ na Vánoce sme se vo tom tady bavili spolu...

LT: no ↑

DD: když @ sme prostě měli čas ↓

LT: leze to z tebe jako z chlupaté deky prostě ↓ no dobře ↓ (smích)

DD: v každým případě to bylo na Vánoce ↓ na Vánoce kdy jsem byl takovej trochu jako v euforii a @ je pravda že stálej vztah pořád nemám ↓ ale to ale uvidíme necháme toho ↓

LT: pojďme udělat ↑ pojďme udělat takové to ↑ pojďme prodat DAVIDA ↓ prodej se ↓

DD: no ↑

LT: co nabízíš ↑ to je první věc ↓ a co hledáš ↑

OB: *myslím si že by bylo vhodné kdyby ses uklonil vstal uklonil a představil se ↓ víš normální klasická básnička*

DD: jo takhle ↓

LT: já bych ho nechala ať je zas v klidu víš ↓

OB: *jo to je fakt ať není nervózní zase* ↓

LT: *takže co nabízíš co nabízíš Davide* ↑

DD: *ne já bych to nebral jako co nabízím ↓ ale bral bych to ...*

LT: *jak to?: ↑ musíš vědět jako očekáváš* ↑

DD: *bral bych to tak jakože když se potkáme a bude tam chemie bude tam něco co bude @ v tobě vibrovat a ve mně tak to má smysl ↓ říkat jaký mám kladný a záporný stránky to nemá vůbec žádný smysl ↓ musí tam být prostě chemie ↓*

LT: *takže hledáš chemii ↑ v první řadě* ↓

DD: *hledám chemii která je nepopsatelná ↓ je to něco abstraktního a ↓*

LT: *a potom už může být cokoliv dalšího ↓ takže když tam bude chemie tak ta holka klidně nebude muset umět vařit* ↑

DD: *může být prostě nakrátko ostříhaná blondýna hubená s modrejma očima* ↑ (smích)
(zpěvák vlastně popisuje moderátorku a během svých slov jí upřeně hledí do očí)

LT: *hm* ↑ (smích)

OB: *na vás je pohled ale opravdu náramnej ↓ víte co ↑ vám by to ale vopravdu spolu slušelo jen co je pravda* ↓

DD: *jo?* ↑

LT: *jo no tak* ↓

OB: *jedna volná druhej volnej a je to ↓ (všichni smích) pojďme ale na malou chvilinku k těm novinkám k tomu aktuálnímu k tomu co tě TEĎ aktuálně nebo v nejbližší době čeká ↑ koncerty?* ↑

Závěry: Rozhovor realizovaný ve veřejném mediálním prostoru ztrácí základní rysy institucionálního dialogu a při jeho detailnější analýze se nabízí otázka, jaké místo by podobné dialogické výměny měly zaujímat ve vysílacích schématech veřejno-právního média. Informativnost rozhovoru je minimální, mnohem větší prostor je

věnován bezobsažnému povídání a pro představení vlastní práce dostává pozvaný zpěvák prostor paradoxně až v posledních třech minutách celého rozhovoru.

3.2 *Sama doma*

Komunikační situace, v níž se realizuje druhý analyzovaný pořad *Sama doma*, je odlišná. O funkci a předpokládaném adresátovi relace napovídá její podtitul *Být doma neznamená být bez práce*. Program je vysílán v pracovní dny od 13.00 do 14.30, a je tedy určen především divačkám, které nedocházejí do pravidelného zaměstnání, nejčastěji maminkám na rodičovské dovolené nebo ženám v důchodovém věku. Programová skladba odpovídá předpokládaným zájmům těchto adresátek, pravidelnou součástí jsou rozhovory s lékaři, kuchaři, módními návrháři, kadeřníky a stylisty a také s představiteli veřejného kulturního života. I v tomto případě pořad slouží především jako prostředek pro zaplnění volného času, na rozdíl od *Dobrého rána* už ale předpokládá soustředěnou recipientku, která k recepci pořadu přistupuje podobně jako k četbě společenského časopisu – očekává, že se dozví něco nového o tématech, která ji zajímají nebo se jí bezprostředně týkají.

3.2.1

Mediální instituci v tomto případě zastupuje dvojice moderátorek, které opět usilují o vytvoření přátelské, uvolněné a „pohodové“ atmosféry, jejich vystupování je ale vzhledem k předpokládaným adresátkám méně spontánní a je serióznější než v případě moderátorů *Dobrého rána*. Rozhovorům předchází dobrá příprava, moderátorky jsou obeznámeny s (často odbornou a úzce specializovanou) tematikou, a i když dotazy záměrně formulují z pozice laika, nevyznívají diletantsky, spíše směřují k tomu, co zajímá nepoučeného pacienta, běžného návštěvníka výstavy apod. V jednotlivých rozhovorech funkce výplňková ustupuje funkci informativní a na straně moderátorek je evidentní snaha zprostředkovat divačkám novinky z promyšleně vybraných společenských, kulturních i odborných oblastí.

3.2.2

I mezi hosty pořadu *Sama doma* se objevují představitelé kulturního života, vystupují ale v jednom vstupu a po uplynutí vymezeného času už pouze od-

povídají na chatové otázky diváků. Moderátorky tedy mají poměrně omezený čas, ve kterém zpovídají pozvaného hosta, i v tomto případě se snaží uspokojit předpokládaný zájem adresátů o soukromí „celebrit“, témata z jejich soukromého života ale vždy tvoří pouze úvod celého interview. Poměrně časté jsou případy, kdy pozvaný host přichází představit a propagovat vlastní projekt a v rozhovoru se pak důsledně drží pouze tohoto tématu. Jako příklady interview s „celebritami“ uvádíme rozhovor s hercem Petrem Vackem a režisérkou Olgou Sommerovou.

(8)

IK (Iva Kubelková): *dobrý den tak Petře vy když jste tady byli naposledy tak se tady ...*

PV (Petr Vacek, herec): *no ↑*

IK: *tak se tady teda děly DIVY ↓ naši pamětníci si pamatují a dokonce se z toho videa kde váš syn tehdy ... kolikaletý byl? ↑*

PV: *no kdy to bylo? ↑ dneska je Eliášovi pět let ↓ tak ↑*

IK: *no tak mu byly tak tři ↓*

PV: *tři? ↑*

IK: *to bude tak dva roky ↓*

PV: *to už je dva roky ↑*

IK: *hm ↓*

PV: *to už to to letí ↓*

IK: *tak tady močil do kelímku ↓ tady ...*

PV: *čural no ↓*

IK: *tady zády ke kamerám jo ↓ a stalo se z toho OBLÍBENÉ video na ju: tu:b teda jo ↓ (smích) musím říct že je velmi vyhledávané ↓ no tak já předpokládám že už je dneska že už by si vodskočil ↓*

PV: *to von si odskočí ale nesmí ho u toho nic rušit ↓ von má trošku tu @ takovej ten žebříček hodnot danej jinak ↓ takže von teda už jako ví že by se mělo ale potřebuje prostě dohrát tu hru takže pak maminka křičí Eliáši zase máš kolečko! ↓ není tam kolečko! ↓ je tam dyť to vidím! ↓ ne ne ne: ty ho nevidíš ↓ to je jedna varianta potom dycky řekne tatínek říkal že malý kolečko nevadí ↓ (smích všichni)*

SL (Stáňa Lekešová): *a tatínek to říkal? ↑*

PV: *a potom ještě třetí varianta je že řekne to NENÍ kolečko to je ČTVEREČEK ↓ (smích)*

SL: *ty děti mají úžasné vývody tedy ↓ Petře ↑ jakou ty MÁŠ osobní zkušenost s tou efektivní komunikací v manželství a partnerství? ↑ seš negativista? ↑ seš trošku pesimista? ↑*

Moderátorky i v tomto případě pozvanému herci vyjadřují velmi výraznou podporu. Rozhovor začínají jeho poměrně efektním zasazením do širšího si-

tuačního kontextu, host totiž nepřichází do studia poprvé, a tak moderátorky předpokládají, že si některé divačky budou pamatovat nevázané a spontánní vystoupení hercova syna Eliáše. Dialog ve své počáteční fázi opět připomíná spíše přátelskou (vzhledem k nastolenému tématu až „rodinnou“) konverzaci a repliky jako *hm, to už to letí* svědčí o oboustranné snaze nastolit velmi přátelskou a nekonfliktní atmosféru. Moderátorky v úvodní fázi dialogu volí strategii, kterou známe spíše ze symetrické konverzace známých rodičů (především ale maminek), a připomínají „úspěchy“ hercova malého synka, jimiž se svého času bavila blíže nespecifikovaná skupina uživatelů internetu (*když jste tady byli naposledy, tak se tady děly divy; stalo se z toho oblíbené video na ju: tu:b*). Je poměrně zajímavé, že herec na zvolené ryze soukromé téma reaguje výrazně kooperativně a ve veřejném prostoru si vyjednává tvář nadšeného a milujícího otce (o neochotě mužů řešit na veřejnosti soukromá témata se zmiňuje např. D. Tannenová, 1991). Repliky moderátorek, z nichž jedna si s hercem tyká, zatímco druhá setrvává u formálního vykání, často vyznívají spíš jako kooperativní vyjádření zpětné vazby (*no tak to mu byly tak tři; no tak já předpokládám, že už je dneska, že už by si vodoškočil*) a v daném kontextu celkem očekávané pozitivně hodnotí popisovaná vyjádření hercova syna (*ty děti mají úžasné vývody tedy*).

V další části rozhovoru moderátorky nastolují nové téma, jímž dialog zařazují do kontextu aktuálně realizované relace:

(9)

SL: *ty děti mají úžasné vývody tedy* ↓ *Petře* ↑ *jakou ty MÁŠ osobní zkušenost s tou efektivní komunikací v manželství a partnerství? ↑ seš negativista? ↑ seš trošku pesimista? ↑*

PV: *já mám pocit že ... to je paní doktorka?* ↑

SL: *paní doktorka je prá ...*

IK: *magistra* ↓

SL: *magistra* ↓

PV: *tak paní magistra dokonale teda popsala to ženský myšlení a uvažování teda já sem úplně zíral*

SL: *jak my ženy snášíme pořád to negativní? ↑*

PV: *no jak vlastně vopravdu přesně krásnej že jo den a to a jedna jediná věc tak prostě zrovna ta ...*

IK: *se z toho stane ta masařka* ↓

PV: *já nevím jestli to je tím že vy ženy musíte bejt jako praktický a prostě vyhledávat veškerý ty nebezpečí aby náhodou smečka přežila* ↑

SL: *to je vono* ↓

PV: *a ty ty chlapy někam dou za tým snem tak sou takový prostě radostný ale prostě marná sláva* ↓ *je to pravda* ↓ *já si myslím že ... je starý přísloví já nevím jestli je to z bible nebo vodkaď kde se říká je velkou zásluhou být stále veselý a každému hlupákovi stačí hloupost ke skleslosti ducha a jen MUDRC trhá smíchem oponu bytí* ↓ *a já si myslím a Džon Klis to říká taky že jo život je krátkej / strašnej ten konec je příšernej jediné co s tím můžeme udělat je smát se tomu* ↓ *no já sem zcela pro to co říká paní magistra* ↓

SL: *já sem taky pro to* ↓ *my sme pro to VŠICHNI jenom se nám to nějak nedaří v tom životě* ↓

IK: *ale tak jestli to není taky tím že žena je taková citlivější že občas cítí věci který ten muž podceňuje nevidí necítí ...* ↑ *no: tak ono ... velká diskuze by mohla vzniknout* ↓

PV: *já nevím ale jak sem vás poslouchal jak si povídáte tak musím říct že vlastně mně vytanul jeden okamžik kterej mě strašně zahřál u srdce* ↓ *a to bylo že nějak se nějak sme si povídali o tom kdy umřu* ↑

IK: *s kým?* ↑

PV: *s mojí ženou* ↓

IK: *ano* ↑ *a?* ↑ (*smích všichni*)

SL: *teda vy máte témata doma* ↓

PV: *já sem tak jako říkal že bych jako vo sebe měl ještě trošku pečovat přece jenom rodina na krku že jo dvě malý děti* ↓ *a vona říká no to to ať tě ani nenapadne že jo co já bych pak dělala?* ↑

PV: *a já jí říkám no ale stejně dyť všechno že jo vo všechno se staráš ty tak už seš taková TRÉNOVANÁ* ↓ *a vona se tak zarazila a říká ne všechno děláš přece ty* ↑ *takže najednou jsme zjistili že oba dva máme pocit že ten druhej dělá všechno jo* ↓

IK: *jo:* ↑ *to je úžasný* ↓

PV: *a to je něco co já prostě nikdy nikdy nezapomenu* ↓

SL: *to je krásný* ↓ *hezký to je* ↓

Pozvaný host i nadále pokračuje v tematizaci ryze soukromých témat, aniž by jakkoli verbálně nebo neverbálně signalizoval, že je mu to nepříjemné a pokusil se o nastolení tématu nového. Za zmínku jistě stojí i role moderátorek, které pouze zavedou téma nového tematického bloku (jde ale spíše o žádost o hostův názor na problém partnerské komunikace probíraný s psychologickou v předchozím vstupu) a nadále už pouze pozvanému hostu signalizují pobavení, pochopení, empatii, případně obdiv (*to je vono; teda vy máte témata doma; jo, to je úžasný; to je krásný, hezký to je*). Obě komunikující strany si navíc soustavně vyjadřují podporu (*já nevím, jestli to je tím že vy ženy musíte být jako praktický a prostě vyhledávat veškerý ty nebezpečí, aby náhodou smečka přežila*).

(10)

SL: *a tím se dostáváme vlastně...*

PV: *k divadelnímu světu ↓*

SL: *k divadelnímu světu ↓ (smích všichni)*

PV: *kde teda zrovna tedka na Jizerce hraju takovou postavu která tu komunikaci NEMÁ úplně v pořádku ta se teda radou paní magistry NEŘÍDILA je to MANŽEL ↓ a jak se to říká svině slušně? ↑ abych neřikal sprostý slovo*

IK: *užs to řek*

SL: *to už je jedno ↓*

PV: *dyť já sem to ŘEK ↓ hů ↑*

SL: *už si to ŘEK ↓*

PV: *no no tak je to padouch je to padouch Darda ↓ možná si diváci pamatujou Báru Hrzánovou v úžasný hře která se jmenuje Hrdý Budžes MOŽNÁ dokonce Česká televize z toho dělala záznam ale to si nejsem jistej ↓ a Hrdý Budžes tam je postava a ta postava dorostla do věku asi jako jsem tedka já ↑ a teď se dějou takový věci jakože ten nepřijemnej manžel ji opustí do toho nějaká nemoc do toho protože je to herečka se dějou různý věci v divadle ↓ a je to zajímavý že zasejc se to vztahuje k tomu co říkala paní magistra ↑ celý to představení je strašně hořký ale lidi se tam válejí smíchy ↓ protože tak jak to ta paní Dousková ta autorka podala tak vlastně se nic jinýho nedá dělat ↓ chce se vám brečet a zároveň se smějete no tak co jinýho se životem ↓*

SL: *a že se v tom vidí trošku ten divák ↑ v první řadě ↓*

PV: *jednak se v tom vidí ↓ a jednak je to podaný tak že vám nezbejvá než se tomu zasmát ↓ a já si myslím že to je strašně dů ... NE jako že si z vážnejch věcí děláte srandu že to zesměšňujete ↓ že si čistíte tu duši svoji a děláte si takovou hygienu no abyste se z toho nezbláznili ↓ a potom eště na tý Jizerce tam je jedna moc hezká věc tedy když už tady mám ten prostor tak to řeknu ↑ já totiž hraju v muzikálu jo ↓ já mám totální pohybovou disfunkci já zase ...*

IK: *vy ste to ste to řek Petře tak jakože se za to skoro vmlouváte jako? ↑*

PV: *no trošku bych se měl divákům vmlouvat ↓ protože jak zase pan doktor mluvil vo těch nervovejch poruchách já mám nákou jako pohybovou disfunkci takže naštěstí v úžasným muzikálu já když tančím tak je to komický číslo jo ↓ (smích všichni)*

IK: *jo ↓ (smích)*

PV: *a je to je to hrozně takový jako ... je to pro dámy je to Já Fransoá Vijon je to plný LÁSKY jo ↓ příběh prostě že jo nešťastnej von ji chce vona ho nechce pak se to votočí vona ho nepozná ...*

IK: *jak se to jmenuje to představení? ↑*

PV: *Já Fransoá Vijon ↓ a je to o básníku Vijónovi ano ↓ tak kdyby náhodou někdo nevěděl kudy kam tak přijďte za náma ↓*

Po úvodních soukromých blocích se v dialogu objevuje třetí tematický oddíl věnovaný už hostově profesi. Ani tentokrát rozhovor není veden jako „výslech“

a moderátorky se víceméně omezují na vyjádření zpětné vazby a podpory. V tak pozitivně a přátelsky vedeném dialogu, jako je tomu v tomto případě, si host může dovolit použít, aniž by riskoval ztrátu vlastní tváře, výrazně sebepoškozující strategii. Pozvání do studia jistě přijímá především proto, aby mohl diváky seznámit se svým repertoárem a propagovat vlastní aktuální divadelní představení. V klíčové fázi debaty, když se nejakcentovanější složkou identity stává právě jeho profese, ale paradoxně začne upozorňovat na vlastní (velmi pravděpodobně neexistující) pohybovou disfunkci. Jasným záměrem je pobavit diváka a Petr Vacek se spoléhá na to, že dosažení humorného efektu na straně recipienta vyvolá velmi pozitivní reakce a potenciálně probudí i zájem o propagovaná divadelní představení. Tuto strategii stylizované a přehnané skromnosti si host může dovolit právě proto, že mu obě moderátorky po celou dobu interview signalizují podporu a uznání (v důležitém okamžiku mu dokonce „nahrávají na smec“: *vy ste to ste to řek, Petře, tak jakože se za to skoro vmlouváte, jako?*), není tedy pravděpodobné, že by tento moment chtěly nějak zneužít při útoku na jeho tvář. Hostova strategie se radikálně mění v okamžiku, kdy začíná propagovat vlastní domovskou divadelní scénu:

(11)

IK: *jo:ž ↑ (smích) ale v Ypsilonce vás pořád ...*

PV: *stále stále ↓*

IK: *můžeme vidět ↑*

PV: *Ypsilonka stále zatím ještě žije ↓ nevíme jaká bude politická situace jak to jednoho dne dopadne ↑ ale tak zase na druhou stranu všechno má začátek prostředek a konec ↓ ale ZATÍM se teda držíme zuby nehty a máme tam spoustu krásnejch představení / Prodanou nevěstu už patnáct let hrajeme no t t @ to bych dlouho tady vypravoval vo krásnejch představeních v Ypsilonce takže TAKY samozřejmě je šance přijít jo ↓*

SL: *já jen tedka jenom přemejšlím jak Ypsilonka souvisí s politickou situací? ↑*

PV: *no protože jak politici rozhodnou tak buď pokračovat bude nebo nebude ↓*

Tentokrát už vyzvedá pouze pozitiva a možné ukončení činnosti celé scény spojuje pouze se špatnou politickou situací. I na narážku o nepříznivém politickém vývoji moderátorky reagují velmi vstřícně a host opět dostává dostatek prostoru k utvrzení a propagaci této složky vlastní identity / pozitivní tváře:

(12)

SL: *hm ↓ ty se hodně věnuješ charitativním akcím ↓ v různých společenstvích a občanských sdruženích jsi aktivní ↓ GRÍNPIŠ tuším taky vlastně ... ↑*

PV: *tam taky pomáhám pomáhám jak můžu no ↓ to není tak že bych byl někde členem ale když se zrovna něco děje ... takže @ já nevím když byla v létě Šumava tak sem se angažoval v otázkách šumavských a tak dále ↓ co je zrovna potřeba no: ↓*

SL: *teď sem chtěla říct věci veřejné tě nenechávají klidným ale (smích) myslela jsem to JI-NAK tak ↓ (smích všichni)*

PV: *ale jako je to pravda když dáme malý v tak je to pravda ↓*

SL: *ano ano to jenom na to musíme upozornit ↓*

PV: *ale i velký v mě znepokojuje takže . (smích)*

IK: *a co vás Petře tak jakoby nejvíc co vás nejvíc ZAJÍMÁ? ↑ co vás nejvíc TÁHNE? ↑ co vás nejvíc NAŠTVE? ↑ jakoby v těchle těch v téhle oblasti toho života ...*

PV: *já víceméně ...*

IK: *takového toho společného prostoru nás všech ↑*

PV: *společného prostoru ↑ já už sem to tady říkal v jiném televizním studiu ↓ to zrovna když byly volby a my sme tam byli pozvaný jako podporovatelé jednotlivých kandidátů a já sem tam seděl jako podporovatel Táni Fišerové a komentátor Alexandr Mitrofanov tam něco říkal o pyšných a naivních voličích Táni Fišerové ↓ a já si myslím že naopak voliči Táni Fišerové byli jedni z mála kteří si řekli my už nechceme to co bylo už tu zkušenost máme tak pojdme zkusit něco nového ↑ já bych řekl že to je taková jakoby nepoučenost a nepoučitel-nost že my dostanem jak ten pes přes zadek a ještě pak tu ruku volízname a zase si vlastně tam ty samý lidi dosadíme co už nám ubližovali ↓*

IK: *a čím to je? ↑ čím to je podle vás? ↑ není to třeba tím, že ta mladší generace už doroste ↑ že bude trošku jiná ↑ nebo ...*

PV: *já bych naopak právě v tu mladší generaci strašně věřil teda ↓*

IK: *no no ↑*

PV: *tak že si k vám tak přisedávám abych nerušil záběr teda ↑*

IK: *ale já už k ní nepatřím ↓ (smích)*

PV: *já v zápalu tý debaty jako mě to @ já špatně vidím tak musím takhle (přisedává si k moderátorce, smích všichni) pozorovat vaše reakce ↓ ale já si myslím že právě v neziskovkách a mezi mladejma lidma je velká naděje tam sou ... a ŽENSKÝ kolikrát velice schopný ↓*

SL: *v neziskových organizacích ↑*

PV: *vokolo těch pětadvaceti let voni NEJENOM že mají dobrý nápady ty lidi ale voni je taky dokážou udělat a udělat je SLUŠNĚ jo ↓ a to myslím že je úžasný ↓ a ještě když ty ženský mezi sebou z těch různých neziskovek komunikujou voni nepotřebujou ty holky bejt jako já sem teďka ten kohout na tom mým smetišti a ty seš debil protože já sem lepší ↓ voni sou schopný jako rovná s rovnou ONY jsou schopné a to si myslím že je úžasná věc ↓ a proto by ty ženský měly bejt v politice ne kvůli kvótám ale ony by se tam postupně nák měly dostat a pak to bude všechno snazší ↓ a my konečně CHLAPI budeme mít čas na ty naše důležitý věci na to divadlo na umění a ženský ať si to říděj takhle by to bylo krásný ↓*

SL: *ty si nám sem vnes dnes HODNĚ pozitivního* ↓

IK: *ano ano* ↓

SL: *my ti za to DĚKUJEME opravdu* ↓

PV: *no není ZAČ* ↓ (*smích*)

SL: *je zač* ↓

Pozvaný host si tak zejména díky způsobu, jakým je rozhovor veden, může úspěšně vyjednat a před diváky také potvrdit tvář schopného profesionála a často obsazovaného herce, nadšeného a milujícího otce, zapáleného ekologického aktivisty, člověka, kterému rozhodně není lhostejná politická situace a jenž se aktivně zapojuje ve snaze o její změnu, a v neposlední řadě, což je významné zejména vzhledem k předpokládané cílové skupině, za muže, který si uvědomuje potenciál žen pracujících ve veřejném prostoru a který dokáže ocenit jejich kvality. Pro celý rozhovor je na straně moderátorek příznačné očekávání vtipných, pohotových a odlehčených odpovědí, na straně pozvaného hosta zase snaha pobavit moderátorky i diváčky u televizních obrazovek.

3.2.3

Odlišnou funkci plní rozhovor s režisérkou Olgou Sommerovou. Představitelé mediální instituce ji do studia pozvali především proto, aby zde propagovala vlastní projekt, který vznikl právě na půdě České televize, téma rozhovoru je tedy jasně dané, odlišná je ale i celková komunikační situace. Pozvaná režisérka akcentuje svou identitu pracovitě a zodpovědně profesionálky, v komunikaci s moderátorkami ochotně kooperuje a poskytuje otevřené superinformativní odpovědi, během rozhovoru ale nikdy nepřekračuje hranice vymezené právě vztahem k tématu a profesi:

(13)

MHV (Martina Hynková Vrbová): *no a vy už jste viděli že našim dalším hostem je Olga Sommerová* ↑ *dokumentaristka režisérka hezký dobrý den* ↑

OS (Olga Sommerová): *dobry den* ↓

JH (Jana Havrdová, režisérka): *dobry den* ↓

MHV: *a přišla jste nás navštívit proto abychom spolu mluvily o Tajemství RODU* ↓ *vy jste točila některé díly DVA pokud se nepletu jaké?* ↑

OS: *to Tajemství rodu je vlastně licence kterou koupila Česká televize od bí bí sí* ↓ *takže pro mě která jsem vždycky když točím filmy naprosto svobodná dělám si podle toho jak*

chci najednou to byla výzva ↓ to byl úkol kterému jsem se zpočátku zpěchovala ↓ protože tam byly určitý daný jako povinnosti který člověk musel plnit ↑ například komentář ten já nikdy nepoužívám nebo tak ↓ a potom když jsem to začala dělat tak najednou se ukázalo že @ ta výzva jak říká Karel Čapek / nutnost je krásná tak najednou já sem začala v tom objevovat věci které normálně nezažívám neprožívám ↓ a to například že tím že hledáme předky toho hrdiny tak je to taková dobrodružná cesta taková trošku jako detektivka ↓ a my sme měli všechny rešeršéry já sem měla historika a dokumentaristu Lukáše Příbyla který mi hledal ta fakta a některé neobjevené věci ↓ v té genealogii hledala zase genealožka Helena Voldánová ↓ a já sem najednou chytila takovej ten ten pocit jaký má ten pes kterej chytí tu stopu ↑

MHV: a čmucha a de ↓ (smích všechny)

OS: a čmucha a de ↓ a to bylo úžasně vzrušující ↑ ale především co mě na tom zajímalo že vlastně každý ten příběh toho hrdiny musí mít nějaké historické souvislosti ↓ to znamená že já jsem v případě Ester Janečkové měla holocaust ↓ jo já prostě strašně ráda pracuju s archivními materiály a taky hodně dělám filmy o těch dvou totalitách dvacátého století o nacismu a komunismu ↓ protože dokud ti lidé žijou tak já se chci k tomu vyjádřit protože totalita je něco co mě úplně děsí ↓ my jsme ji částečně prožili ↓ ale jako nechci nechceme nikdo aby se opakovala proto ty filmy taky dělám jo ↓

MHV: a ten druhý byl Viktor Prais? ↑

OS: druhý byl Viktor Prais ↓ ale já sem právě u té Ester když jsem vlastně jí dodělala ten film tak sem říkala už už ne: ↓ už už nikdy ↓ (smích) a třeba ...

MHV: jakože to byla tak strašná zkušenost s ESTER? ↑

OS: ne: s Ester ↑ Ester byla báječná ↓

MHV: aha ↑

OS: a to je právě to úžasný že Ester jako moderátorka že jo vlastně vystudovaná herečka / a ona se prostě umí pohybovat ↓ což já normálně nemám s těmi svými hrdiny ↓ ona umí reagovat dobře mluvit ↓ takže se s tím krásně pracovalo ↓ a ten její příběh je dramatický ↓ protože její strýc byl slavný básník Jiří Orten který zahynul v roce čtyřicet jedna pod koleji německé sanitky ↓ druhý strýc byl Zdeněk Ornest který si po revoluci brzy vzal život a který strávil svůj ži ... část svého života v Terezíně a v Osvětimi ↓ a její otec byl slavný divadelník Ota Ornest ↓ a SAMOZŘEJMĚ že tam byly takové ty vztahy že ona s tím otcem příliš nebyla / maminka byla chartistka že jo Marie Růt Křížková ↓ takže ten život jako její dětství byl velmi dramatický ↓ a ty její předkové byly taky jako ... to bylo hrozně vzrušující to hledání ↓

Olga Sommerová celkem obsírně informuje o detailech natáčení, porušuje při tom Griceovu maximu kvantity, což je ovšem v daném kontextu naprosto standardní, neboť pouhé poskytnutí vyžádané informace by zde působilo výrazně

nekooperativně. Pro daný formát je příznačné, že moderátorky opět směřují k primárnímu vyjadřování podpory, za hosta buď dopovídají jejich vlastní odpovědi (*a já sem najednou chytila takovej ten, ten pocit, jaký má ten pes, kterej chytí tu stopu a čmucha a de*), nebo kladou záměrně provokativní otázky (*jakože to byla tak strašná zkušenost s ESTER?*).

(14)

JH: *vy jste říkala že ten formát od bí bí sí řekněme dost SVAZUJE autory v jiných zemích ↓ přesto ↑ našli jste tam nějaký prostor pro řekněme inovaci nebo pro něco takového typicky českého? ↑*

OS: *@ já myslím ...*

JH: *kde jste utekli z toho z těch pravidel? ↑*

OS: *jasný jasný já myslím že například jako typicky české bylo to že my nemáme moc rádi takový to předstírání ↓ jo že že máme rádi autenticitu ↓ a já sem měla v tom filmu s Ester jednu scénu kdy deme do domu kde se narodil Jiří Orten v Kutné Hoře ↓ a šli sme tam nahoru a zaklepali sme u ňákých dveří teda u jistých dveří kde ta rodina BYDLELA ↓ ale nebylo tam nic domluveného ↓ a tak jsme tam zaklepali teda Ester s tím genealogem a tedka čekali a tedka nikdo nevyšel jo ↓ a byl tady z @ Anglie člověk který se tím zabýval tím tímhle tím formátem a když viděl ten můj film / protože já jsem byla úplně první já sem byla pokusný králík ↓*

MHV: *na vás se to všechno zkoušelo ↓*

OS: *na mně se to všechno zkoušelo ↓ (smích) tak viděl ten film a říká ale dyť jak to že nikdo neotevřel? ↑ a ta dramaturgyně Věra Kynclová mu říká / víte tady u nás to není moc jako taková ta jako nahranost jakože to máme připravený ↓ my jako klepeme a děláme jako bude tam někdo ↑ nebude ↑ a von tam nikdo není ↓ takže to bylo například něco co ho jako toto překvapilo že jo ↓*

MHV: *možná to tam taky začlení do těch jejich struktur ↑*

OS: *no ↑ (smích všechny), to nevím / to nevím ↓ ale ... ale já sem potom si řekla tak už toho bylo dost ↓ zase se vrátím ke svým filmům ↓ a pak mě oslovil Viktor Prais který chtěl ten svůj díl dělat jenom se mnou ↓*

MHV: *s vámi ↓*

OS: *tak sem si říkala / tak dobře ↓ s tím Viktorem to bude zajímavý ↓ protože zase tohle byla moderátorka tady to je herec ↓ tak s tím se bude dobře pracovat ↓ a voba dva se chovali tak velmi civilně a tak velmi vstřícně ↓ no a u toho Viktora sme do posledních dnů ještě při natáčení mě hledala rešeršerka @ Zuzana mně hledala prostě nový fakta který jsme vůbec neměli připravený to bylo eště za pochodu ↓ a dycky nás strašně potěšilo když ten hrdina byl opravdu ale upřímně překvapen ↓ a to se nám podařilo ↓ a to bylo krásný ↓ a zase u toho Viktora jsem měla tu souvislost s historií ↓ zase s archivními materiály s pražským povstá-*

ním a s bombardováním Prahy americkými letadly v únoru devatenáct set čtyřicet pět ↓
takže to mě strašně bavilo ↓

Režisérka přistupuje na vstřícný pozitivní tón moderátorek a poskytuje osobní vzpomínky, vždy se ale týkají dokumentů, které přišla představit, dokonce i na přímo položenou otázku moderátorky na vlastní rodokmen nejprve reaguje zevšeobecněním (*já si myslím, že tenhle ten cyklus možná jako tuhle tu touhu vyvolá u mnoha lidí*), až později přízná, že se sama již dříve pokoušela sestavit rodokmen vlastní rodiny, ale opět končí tím, že připomíná zajímavost tématu pro všechny, tedy i pro televizní diváky:

(15)

JH: *vyvolávala ve vás tato práce třeba i potřebu jít po svých kořenech? ↑ zjistit své předky do generací o kterých zatím vůbec netušíte jak fungovaly / jací to byli lidé ↑ jaké byly jejich příběhy? ↑*

OS: *já si myslím že tenhle ten cyklus možná jako tuhle tu touhu vyvolá u mnoha lidí ↓ protože si myslím že mnozí z nás nebo většina z nás touží vědět odkud vlastně přichází ten rod a kdo byli ti předci ↑ a já sem se tím zabývala už kdysi předtím ↓ a měla sem takovej svůj rodokmen ale jenom do devatenáctého století ↓ a dokonce sem jezdila po těch vesničkách v jižních Čechách kde ti předci moji měli žít ↓ ale dál sem se už nedostala ↓ takže mně to přišlo jako strašně lákavý a vzrušující a zajímavý a proto si myslím že na to taky ti hrdinové přistoupili ↓ a proto si myslím že to bude zajímavý i pro diváky nebo je už ten cyklus běží ↓*

MHV: *a určitě si potvrdíme pravidlo že zkrátka ta naše minulost zasahuje i do budoucnosti a i do SOUČASNOSTI a že zkrátka se NEDÁ vymazat ↓*

OS: *nedá / nedá ↓*

MHV: *nedá ↓ děkujeme za návštěvu ↓*

JH: *děkujeme vám ↓*

OS: *děkuju vám ↓*

MHV: *a ať se cyklus líbí ↓ ty díly půjdou TEDĚ vlastně ↑ tak se na to těšíme ↓*

OS: *třináctého února půjde Ester a dvacátého února hned týden potom půjde Viktor Prais ↓*

MHV: *tak se těšíme ↓*

JH: *díky moc ↓*

OS: *na shledanou ↓*

JH: *na shledanou ↓*

Režisérka Olga Sommerová se tedy v mediálním prostoru prezentuje výlučně svou profesní identitou. S moderátorkami velmi ochotně kooperuje, ale i v případech, kdy zprostředkovává osobnější zkušenosti, neopouští tuto vyjednanou

identitu a své pocity, zážitky nebo informace ze soukromí prezentuje vždy pouze v souvislosti s představovaným projektem.

Závěry: Detailnější rozbor tří rozhovorů s představiteli showbizny a kulturního života ukázal, že charakter komunikační situace a cíle dialogických výměn výrazně ovlivňují výběr vyjednávané tváře a komunikační strategie pozvaných hostů. V případě bezobsažné, povrchní a vyprázdňené konverzace o naprosto nepodstatných tématech se pozvaný zpěvák začne prezentovat jako soukromá osoba, na straně recipientů se nesnaží posilovat vlastní profesní identitu ani tvář úspěšného umělce, ale pozitivní obraz se snaží vytvořit akcentací osobnostních rysů a prezentací vlastních zkušeností, o nichž předpokládá, že mohou být společně se zážitky a zkušenostmi diváků.

V případě, že moderátoři v rozhovoru směřují k získání faktických informací, může (jako v případě rozhovoru s Petrem Vackem) akcentace pozitivního obrazu „soukromé“ tváře fungovat jako dobře zvolený prostředek pro získání sympatií a pozitivních emocí na straně předpokládaných adresátů. Propojení soukromé a veřejné image pak slouží k posílení opravdovosti a upřímnosti prezentovaných sdělení. V posledním sledovaném rozhovoru už pozvaná scenáristka a režisérka důsledně vystupuje jako představitelka své profese a setrvává u nastoleného tématu, všechny odbočky rozhovoru vždy nějakým způsobem souvisí buď s metodami její práce, nebo s představovaným pořadem a jeho protagonisty.

3.3 Konverzace, nebo rozhovor s odborníkem?

V tematicky komponovaných blocích se v obou sledovaných relacích pravidelně objevují i rozhovory s odborníky z různých profesních oblastí. Jejich vystoupení jsou rozdělena do kratších vstupů, obvykle je nejprve představen pozvaný host, profese, jíž se věnuje, a případně i instituce, kterou zastupuje. Jednotlivé vstupy pak tvoří obsahově-tematické bloky, v nichž je zavedeno jedno, případně i více dílčích souvisejících témat, v závěru pořadu bývá prostor věnován odpovědím na divácké dotazy. V následující kapitole se zaměříme na způsob, jakým moderátoři dokáží diskutovat o odborných otázkách, a jak se jejich přístup a připravenost, respektive nepřipravenost odráží v kvalitě a informativnosti celého dialogu. V pořadu *Dobré ráno* se obvykle řeší aktuální problémy související s roční dobou, se společenskou či kulturní situací apod., jako např. v následujícím případě, kdy na konci prvního pololetí školního roku do studia přichází odbornice na pedagogicko-psychologické otázky:

(16)

OB (Ondřej Blaho): *sledujete Dobré ráno na dvojce a teď máme velký apel na vás drazí rodiče ↓ @ pohodlně se usadte / nikam nespíchejte ↓ a jestli už víte dopředu že vaše děti dneska nepřinesou úplně slavné vysvědčení ↑ @ tak teď společně s naším dalším hostem TEDY s paní Jarmilou Burešovou pedagogicko-psychologickou respektive z pedagogicko-psychologické poradny tak my vám poradíme JAK se zachovat tak aby se z toho ty dítky úplně nezbláznily a aby i s úsměvem na tváři třeba společně s vámi zjednaly nápravu ↓ vítejte u nás krásné dobré ráno*

JB (Jarmila Burešová, psycholožka): *dobrý den ↓*

OB: *já už jsem tak trošku načal to co je aktuální jak by se tedy rodičové MĚLI zachovat ↑ v samotný moment kdy to dítě celé uplakané přijde s těmi špatnými známkami ví to dopředu rodiče to taky vědí dopředu ↓ jak reagovat? ↑*

LT (Lenny Trčková): *ale potom ten šok ↓*

JB: *já si myslím že je chyba pokud dítě přijde uplakané ↓ to by měli rodiče okamžitě si říct safra tady něco není v pořádku ↓ jak to že do svého bezpečného domova přichází se strachem? ↑ takže mělo by se s radostí přivítat to že dítě postoupilo o dalších schůdek na své cestě ke vzdělání a PAK se podívat na to vysvědčení první hledat ty nejnižší čísla za ty pochválit ocenit domluvit se jak to oslaví ↓ a pak se podívat co by se dalo dělat s těmi většími čísly ↓*

V úvodní části rozhovoru moderátor Ondřej Blaho nastoluje téma, které souvisí s datem vysílané relace a je v podstatě nasnadě. Otázka je položena dost široce, navíc jsou v ní sloučena dvě témata – jak zvládnout školní neúspěch vlastních dětí a jak tento problém řešit do budoucna. Pozvaná psycholožka na konvenční otázku přináší očekávanou odpověď, která je formulována jasně, bez výraznějšího přeréknutí či zaváhání, a to převážně spisovnou češtinou (*dítě přijde uplakané, do bezpečného domova*).

V první části rozhovoru, která plní víceméně fatickou funkci a slouží zejména pro představení pozvaného hosta, je takto široce položená otázka celkem na místě, v dalších částech rozhovoru už by ale moderátoři měli přítomnosti hosta ve studiu využít k získání a dalšímu zprostředkování nových zajímavých informací z daného oboru.

(17)

OB: *jestli tomu dobře rozumím i když dítě přinese třeba čtverky ↑ tak i v tom najít si kus toho optimistického a říct si aspoň je o rok dál ↓*

JB: *samozřejmě ↓ čtverka znamená dostatečně / takže to aspoň stačí ↓*

OB: *takže stačí ↓*

LT: vy ste vy ste teda optimistka ↓ ale řekněte mi ruku na srdce ↓ když vaše dítka třeba přišla domů tak bylo bylo to úplně stejně takhle nebo ↑

JB: no samozřejmě ↓

LT: velký nádech a ↑

JB: tady si myslím že rodiče by měli přemýšlet o tom že je to jejich dítě jednak má jejich geny takže za všechno nemůže ↓

LT: aha ↓

JB: další věc je že škola není jenom poslední den když je vysvědčení ↓ ale měli bychom vědět jestli @ dítě má nějakou práci jestli na ni stačí / jestli mu nemůžeme nějak pomoci a jestli teda pracuje ↑ pokud nepracuje kde jsme udělali chybu jak to že není motivované ↑

LT: upřímně řečeno ↓ poslouchá se to krásně ↓ ale když jsem tak slyšela teda u nás v rodině nebo i v JINDE tak to nebylo úplně jé to jsme tak rádi že jsi přišel s těma čtyřkama to jsme moc vděční ↓ to tam nebylo ↓

OB: no právě ↓ já když jsem měl jednu dvojku tak mi řekli co to je tady ta dvojka?

LT: no vidíš ↓

OB: proč máš tu dvojku jako? ↑

LT: no ↓ takže to to se neděje ↓

OB: to je ta chyba ↓

LT: no a v čem v čem je ta chyba? ↑

JB: no chyba je v tom že my žijem pořád v takové představě že chyby jsou špatné ↓ ale chyby jsou přece příležitost k učení ↓

LT: přesně tak ↓

JB: takže musíme si říct dítě je takové nejlepší / jaké v tu chvíli může být ↓

LT: hm ↓ a může se jenom zlepšovat ↓

JB: může se jenom zlepšovat a je to na nás abychom mu pomohli ↓ já jsem tady opravdu na straně dětí ↓

[...]

LT: zaznamenáváte nějaký POSUN tady v tom vnímání toho trestu a těch odměn? ↑

JB: já si myslím že v nejmladší generaci rodičů se tady ten trend opravdu objevuje ↓ hodně rodičů chodí třeba na kurzy manželů Kopřivových Respektovat a být respektován hledají literaturu na internetu jsou kluby rodičů kde si vyměňují zkušenosti ↓

OB: takže pokud byste se drazí rodičové chtěli nechat inspirovat jakým způsobem dítě motivovat ↑ tak si na to počkejte protože s paní Jarmilou Burešovou si budeme i nadále povídat ↓ ale teď je asi nasnadě otázka jaképak známky mohla mít taková naše rosnička Zuzanka ↑

LT: Zuzanka? ↑

OB: asi dobré ↓

LT: jedničkářka MAXIMÁLNĚ sem tam dvojčička ↓

OB: *no ale jenom jednu dvojku určitě* ↓

LT: *tak DVĚ maximálně hm* ↓

OB: *hm* ↓

V replikách pozvané psycholožky se opakuje pravidelně uváděná rada netrestat, ale naopak chválit děti i za špatné známky a je poměrně zajímavé, že moderátoři na tato celkem snadno předvídatelná doporučení reagují s jistou dávkou ironie (*vy ste vy ste teda optimistka; upřímně řečeno, poslouchá se to krásně*) a účinnost nabízených rad relativizují připomínkou vlastních zkušeností (*ale když jsem tak slyšela, teda u nás v rodině nebo i v JINDE; no právě já když jsem měl jednu dvojku tak mi řekli co to je tady ta dvojka?*). Moderátorská dvojice tak k rozhovoru přistupuje jako k další příležitosti k „nezávaznému“ popovídání a divákům se ne snaží zprostředkovat odborné znalosti a zkušenosti hosta.

Pozvaná psycholožka se (zřejmě po zkušenostech z vlastní odborné praxe) prakticky úplně vyhýbá užití odborných termínů, její vyjadřování je ale celkově velmi kultivované a je dokladem značné zkušenosti, poskytnutý prostor jí ovšem nedovoluje jít v probíraném problému více do hloubky. I odkazy na realizovaný výzkum a dostupné informační zdroje jsou pro svou obecnost pro diváky prakticky dále nepoužitelné (*když se dělají výzkumy, vždycky vychází, že pozitivní povzbuzení je mnohem účinnější než strach; ale jsme ve dvacátém prvním století, spousta informačních zdrojů, spousta poraden; když si nejsme jisti, můžeme hledat inspiraci*).

Výslednou podobu celé komunikační události ovšem mnohem výrazněji ovlivňuje ne/připravenost moderátorů na předem plánované interview. Diskuse s odborníkem předpokládá na straně profesionálního zástupce instituce alespoň základní obeznámenost s problematikou, schopnost klást otázky směřující k podstatě problému a dovednost zprostředkovat divákovi buď problém v jeho základech, nebo s ním související novinky a zajímavosti. V tomto případě je ale divák svědkem moderátorské exhibice, v níž sázka na bezprostřednost a vlastní zkušenost příliš nevyhází. Ani způsob, jakým jsou formulovány otázky, nesvědčí o jejich profesionalitě. Moderátoři nejsou schopni ani v replikách pozvaného hosta najít podstatnou informaci a na ni pak navázat. V případě, kdy moderátorka vyvozuje z osobní zkušenosti svého kolegy velmi obecnou otázku: *no a v čem je ta chyba*, se pozvaná odbornice ocitá v situaci, kdy může z poměrně široké oblasti dětské psychologie a pedagogiky vybrat prakticky cokoli. Nabídne tedy kritiku nevhodného přístupu rodičů založeného na nerovném přístupu rodičů k dětem, založeném pouze na trestu a negativním hodnocení neúspěchu, je ale zajímavé, že moderátorka

není schopna na tuto myšlenku nějak navázat a sama setrvává ve stereotypu trestů a odměn.

Závěrečná konverzační výměna o předpokládaných studijních úspěších jejich kolegyně, která má fungovat jako uvedení další relace (předpovědi počasí), je ve svém výsledku vyloženě rozpačitá.

Hosté pořadu *Dobré ráno* vystupují v několika samostatných vstupech a moderátoři na konci každého z nich informují televizního diváka o tom, že se v probíraném tématu bude pokračovat, a vyzývají jej, aby pokračoval ve sledování relace (*pokud byste se, drazí rodičové, chtěli nechat inspirovat, jakým způsobem dítě motivovat, tak si na to počkejte*). Je poměrně zajímavé sledovat, jakým způsobem se moderátorské dvojici daří splnit slib a informovat diváka o možnostech a způsobech motivace dětí při učení:

(18)

OB: *sledujete Dobré ráno na dvojce ↓ zdravíme všechna dítka které si dnes půjdou pro vysvědčení tak snad vám raniček udělal radost ↓ ale jestli se na vysvědčení nějak moc netěšíte ↑ tak i pro vás rodiče bude následující vstup společně s Jarmilou Burešovou z pedagogicko-psychologické poradny ↓ ještě jednou krásné dobré ráno ↓ my jsme v tom prvním vstupu začínali s tím že dítko jde s vysvědčením domů celé nervózní uplakané co se zase doma bude dít ↓ je to chyba toho dítěte ↑ nebo by si spíš rodičové měli asi uvědomit že něco bude asi špatně na straně JAK třeba rodičů tak třeba na straně UČITELŮ ↑ kde je vlastně ta chyba a jak ji napravit? ↑*

JB: *no tak pokud jde to dítě ustrašené tak to asi úplně jeho chyba nebude protože domů by se bát jít nemělo ↓ samozřejmě může mít trošku špatné svědomí že třeba neudělalo všechno co MOHLO pro to vysvědčení ↓ ale to se musí začít na tom pracovat trošku dřív samozřejmě než jednatřicátého ledna teda ↓*

LT: *jak se změnil přístup rodičů to už jsme tak trošičku nakousli ↓ ale jak se změnil třeba přístup @ PEDAGOGŮ v učení? ↑ je tam je tam nějaká změna? ↑ od té doby co si my třeba pamatujeme ↑*

JB: *pedagogů je MNOHO takže ono to bude asi různé u jednotlivých těch profesionálů ↓ ale myslím si že se objevují ve školách takové ty @ nové trendy které hledají cesty @ jak to udělat pro děti zajímavější ↓ protože ono na té motivaci opravdu hodně záleží ↓*

OB: *hm ↓*

JB: *úplně ideál by bylo když by se děti učily opravdu proto že by se chtěly něco dozvědět ↓*

LT: *ano ↓*

JB: *ono se to občas tak stává ↓ u některého učiva se to samozřejmě může podařit snadněji než u jiného ↓ ale to je právě úkol těch profesionálů aby teda hledali ty cesty pomáhá jim třeba teď ty supertabule že jo ↓*

OB: hm ↓ právě třeba i ze strany učitelů si pamatuju na takové ty připomínky no tak to tvoje maminka NEBUDE mít radost tatínek TAKY ne: ↓ je tohle správný přístup ↑ nebo naopak by měli i sami učitelé říct nepovedlo se ale můžeme to společně zlepšit pojďme to zkusit ↓

JB: já bych volila ten druhý způsob ↓ spíš by měli říkat to bude mít maminka radost ↑ a když se to nepovede tak co budeme dělat aby to bylo lepší ↓ a to teda na tom by měli asi pracovat všichni ↓ jak ti v té škole tak pomocí také rodiče protože @ je toho hodně té práce ↓

LT: vy ste to už zmínila že vlastně by měl pedagog @ vlastně ten učitel ZAUJMOUT žáka ↓ a s tím jsem se setkávala vždycky sama na škole protože když mě někdo nezaujal tak jsem se potom neučila ↓ ale v momentě kdy mně někdo hezky @ povyprávěl nějakou tu látku tak jsem opravdu seděla ani jsem nedutala ↓ takže tam si myslím že ten přístup by se měl asi taky měnit ↑

JB: tak tady toto určitě je hodně důležité ↓ ale měli bychom ještě udělat jeden krok zpátky a zamyslet se KDO mně to povídá ↑ a tam si myslím že je to to číslo jedna ↓ pokud má učitel k dětem a děti k učiteli dobrý vztah tak od něho snesou i tu méně záživnou látku ↓ to si myslím že je opravdu to nejdůležitější a pro toho koho mám ráda jsem ochotna I něco udělat ↓

LT: to je pravda ↓

OB: hm ↓ výborně ↓ my se o vysvědčení dál budeme bavit ale samozřejmě je to taky naše dnešní fejsbuková a vebová anketa ↓ tak nám klidně napište na vě vě vě dobré ráno té vě no a co nevidět si tuto soutěž TŘEBA také vyhlásíme a prozradíme vám jakou cenu můžete vyhrát ↓ no ale teď si dáme další videoklip ↑

LT: bude to retro klip ↓ Marta Kubišová ↓

Moderátoři se i ve druhém vstupu usvědčují z nepřipravenosti na rozhovor a z velmi povrchní znalosti probíraného tématu. Moderátor Ondřej Blaho se sice snaží zajistit provázanost a soudržnost rozhovoru s jedním hostem tím, že připomíná téma probírané v prvním vstupu, ne příliš šťastně ale přitom pouze reformuluje informace z úvodního vstupu a pozvaný psycholog dokonce pokládá prakticky stejnou otázku. V takto vedeném dialogu se nakonec sám pozvaný host snaží rozhovor posunout k dalšímu (jak je evidentní z dřívější repliky moderátora předem dohodnutému) tématu a připravuje sobě i moderátorovi půdu zmínkou o tom, že pracovat je třeba začít mnohem dříve než v den, kdy děti nosí domů vysvědčení. Moderátorka ale opět reaguje dost vágně, jednak připomíná, že v předchozím vstupu již „nakousli“ změny ve výchově na straně rodičů, jednak opět pokládá velmi širokou otázku, na kterou lze jen těžko poskytnout konkrétní odpověď (*ale jak se změnil třeba přístup PEDAGOGŮ v učení? je tam je tam nějaká změna, od té doby co si my třeba pamatujeme*). Nakonec je to sama psychologka, kdo se v odpovědi na otázku pokouší zavést nové (moderátorem v minulém vstupu explicitně avizované) téma motivace. Ani na zmínky o exis-

tenci nových trendů ve výchově nebo o nových učebních pomůckách (*pomáhá jim třeba teď ty supertabule, že jo*), na které by bylo velmi snadné navázat a dále je rozvést, ale moderátoři adekvátně nereagují (*hm, ano*) a celkem zbytečně se vracejí k již vyčerpanému tématu odměn a trestů. Až ke konci rozhovoru se moderátorka k motivaci vrací poznámkou o tom, že učitel by měl žáky umět především zaujmout, a informační „přínos“ z rozhovoru je pro diváka ten, že je velmi dobře, pokud mezi učitelem a žákem existuje dobrý vztah.

V dalším vysílání *Dobrého rána* se odborná debata týkala rodinných financí a efektivního hospodaření s penězi.

(19)

PR (Petr Rajchrt): *uděláme takový malý pokus ↓ máme tady prvního hosta pana Daniela Stavárka ↓ a ten nám poví když už NÁHODOU máme náěk ty finanční přebytky kam s nimi ↑ dobrou chuť pane Stavárku ↓*

DS (ekonom Daniel Stavárek): *Petře jste moc hodný opravdú ↓*

GL (Gabriela Lefenda): *je ze spolku ↓ je ze spolku pane inženýre ↓*

PR: *kdepak ta je od žida tohle ↓ (smích)*

GL: *(smích) takže Daniel Stavárek ekonom Sleská univerzita @ Obchodně-podnikatelská fakulta v Karviné ↓ ještě jednou dobré ráno ↓*

DS: *dobré ráno ↓*

Pro úvodní fázi rozhovoru je opět příznačná snaha vytvořit ve studiu velmi přátelskou až „pohodovou“ atmosféru. Moderátoři k tomu využívají situaci a humorného efektu se snaží dosáhnout narážkou na kvalitu nabízené kávy (*je ze spolku pane inženýre // kdepak ta je od žida tohle*).

(20)

GL: *no my sme s Petrem zistili že bychom si už měli začít spořit nákým způsobem....*

PR: *to už je pozdě ↓ to už je pozdě holka ↓*

GL: *to už je pozdě jo ↑*

PR: *hm ↓*

GL: *tak co s tím když už je pozdě? ↑ a je vůbec někdy POZDĚ začít spořit Dane? ↑*

DS: *tak vy začínáte úplně tím nejlepším začátkem ↑ vy už se bavíte o spoření ale podle těch aktuálních průzkumů které vycházejí / tak dvě třetiny domácností mají úplně jiné starosti ↓ ty sou rády když jim na konci měsíce ten rozpočet vyjde pokud možno vyrovnaný ↓*

GL: *a o tom budeme mluvit ↓ ano ↓*

DS: *takže když se vrátím zpátky k tomu spoření ↑ a sme v té šťastné situaci že spořit můžeme tak samozřejmě kdykoliv jakkoliv protože si musíme budovat určité finanční rezervy*

a sme taky lidé tak si chceme plnit své cíle které můžou být rozmanité ↓ takže pro oba dva důvody potřebujeme spořit ↓

GL: jak moc ale lidé slyší na to dělat si finanční rezervy ↑ aby to nebylo to karpe dijem a prostě uživej dne a @ lhostejno co bude zítra ↑

DS: to je jedna z největších chyb které všichni děláme ↓ nebo ne všichni ale hodně z nás dělá ↓ že zkrátka podceňujeme rizika která mohou přijít ↓ protože může se cokoliv stát může se cokoliv stát s námi můžeme přijít o zaměstnání což v současné době není až zas tak velký PROBLÉM přijít o zaměstnání ↓ a dostáváme se do situace která se může za pár týdnů stát neřešitelnou nebudeme mít finanční zdroje a budeme nebudeme mít kam šáhnout ↓ a v těhletech případech sou finanční rezervy naprosto nejlepší možností ↓

PR: no ale sám ste před chvílí říkal že spousta domácností má vlastně PROBLÉM vůbec nemají ty přebytky ↓ anebo mají třeba @ já nevím jim zbyde stovka ↑ dvě stovky ↑ a oni si potom říkají to ani nemá smysl to ukládat vždyť je inflace obrovská dvě stovky si tam uložíš v té bance mi z toho něco uberou a (pokrčení ramen) ↓

DS: pokud se bavíme o stokorunách tak to asi opravdu nemá smysl ↓ to potom je lepší začít úplně od začátku a udělat si perfektní detailní přehled o tom jak rodina hospodáří ↓

GL: jak se to dělá takový přehled? ↑ á čtverka a píšu si ↑

PR: papír tužka ↑

DS: musíte musíte se sami v první fázi přesvědčit ↓ protože to chce čas pečlivost a taky náskou trpělivost ↓ ale vyplatí se to ↓ stačí á čtverka ti kteří rádi pracují s počítačem tak jim stačí excel sou náěk online kalkulačky nebo speciální programy které tam dokáží dělat různé statistiky grafy a podobně ↓ pokud si v tom libujeme ↑ a opravdu si pečlivě říct ZA CO utrácíme KOLIK to je ↑ potom v těch VÝDAJÍCH rozdělit ty výdaje na ty které opravdu vynaložit musíme ↓ to jsou všechny ty pojistky které jsou opravdu nutné nájem elektrina energie školné třeba ↓ a potom ty výdaje které jsou zbytné které si můžeme odpustit ↑ a podívat se i na... to sou ti penězoŽROUTI ta strana penězožroutů ↓ a pak máme ty @ tu druhou stranu to jsou penězotvořiče a to jsou příjmy které máme nebo majetek který máme který nám může generovat náěk příjmy a dát to dohromady ↓

GL: takže Dane kolik kolonek by mělo být na tom papíře napsáno? ↑ příjmy výdaje ↑

DS: a v těch výdajích co možná nejdetailnější členění ↓

GL: výdaje nutné ↑ výdaje nutné ↑ výdaje zbytné jo ↑

I v tomto případě moderátoři při kladení otázek vycházejí ze zkušenosti (my sme s Petrem zjistili, že bychom si už měli začít spořit náěkým způsobem) a nevyužívají vlastních příprav, jimiž by mohli demonstrovat alespoň základní obeznámenost s řešenou problematikou. Je to opět pozvaný host, kdo se (opakovaně) snaží do debaty zavést jako první téma vytvoření rodinné finanční rozvahy. Jeho postup je v daném komunikačním kontextu logický – ví, že bude vystupovat v několika

izolovaných vstupech, a zřejmě chce postupně probrat finanční situaci „modelové“ rodiny, postup při vytváření finančních rezerv a pak přejít k formám ukládání a zhodnocení peněz. Pozvaný host ve svém projevu evidentně promlouvá o tématu, které je mu blízké, a jistě o něm na veřejnosti nemluví poprvé. Jeho rady jsou poměrně jednoduché a vycházejí z praktických zkušeností, v jeho vyjádřeních se sice objevují odborné termíny (*generovat příjmy, zkrátit výdaje, vyrovnaná bilance na konci měsíce*), pro názornost ale používá i popisné výrazy, jimiž neškozenému adresátovi usnadňuje pochopení (*penězožrouti a penězotvořiče*). Moderátoři jsou tentokrát na rozdíl od rozhovoru v ukázkách (17) a (18) schopni rozeznat vyslané signály, v odpovědích hosta si dokáží najít jejich jádro a tematizovat je ve svých otázkových replikách (*jak se to dělá takový přehled?; á čtverka a píšou si?; takže Dane kolik kolonek by mělo být na tom papíře napsáno?; příjmy výdaje?*).

Z hlediska zasazení rozhovoru do kontextu celé relace je zajímavá závěrečná fáze vstupu, kdy moderátorka naváže na poslední poskytnutou radu o potřebě najít si výdaje, ze kterých lze slevit tím, že upozorní na oblast, v níž by slevovat nedokázala, a tak se spolu se svým kolegou dostanou k dalšímu tématu aktuální relace, a to přímořavě jídla pro alergieky:

(21)

GL: *tak @ já jediné z čeho nikdy bych nedokázala slevit je třeba jídlo ↓ a myslím že tak to má tak to má většina rodin že zkrátka to je to poslední příjemné co ti zbyde ne ↑*

PR: *no ↑ mě by ale zajímalo jestli jídlo pro alergieky může být taky chutné a lákavé ↑ o tom se přesvědčíme ↓*

V dalším vstupu moderátor organicky navazuje na předchozí část rozhovoru a oba vstupy se mu daří tematicky provázat.

(22)

PR: *budeme mít půl sedmou ↓ my tady opět sedíme s panem Danielem Stavárkem ekonomem ↓ začali sme u toho že bychom si tedy SEŠKRTAT @ rodinné výdaje abych tak řekl a co pro to tedy udělat ↓ dejme tomu že sme toto všechno podstoupili a teď nám vyšel jakýsi přebytek ↓ co s ním? ↑*

DS: *druhý bod druhá fáze je stanovit si cíl proč chceme spořit ↓ když si neřekneme proč chceme spořit ↑ tak je totéž jako kdybyste si balili kufr na dovolenou a nevěděli kam pojedete ↓ a pak si na pláži vybalili lyžáky to by bylo k ničemu ↓ takže skutečně potřebujete vědět na co chceme spořit ↓ babičky kdysi měly hrníčky ↓*

PR: *hm ↓*

DS: *tam měly na opravu střechy / tam měly na nový chodník ↓ takže to na stejném principu musíme postupovat i teď a musíme říct chceme nové auto chceme jet na dovolenou chceme mít zabezpečené stáří ↓ ty cíle sou různé a*

PR: *cílová částka ↑*

DS: *ani ne cílová částka jako spíš @ nebo cílová částka taky a taky horizont za jak dlouho ty peníze budeme potřebovat ↓*

PR: *hm ↓*

DS: *až si tento cíl stanovíme tak potom můžeme @ přemýšlet o tom které finanční produkty jsou vhodné a jakými nástroji můžeme ty úspory opatřit ↓*

I ve druhém vstupu se moderátorům daří vytvářet koherentní komunikát s dobře promyšlenou strukturou, je ovšem třeba zdůraznit, že je to opět především pozvaný host, kdo do studia přichází s konkrétním komunikačním plánem, který ve sledu postupných kroků naplňuje. Při posuzování dosaženého komunikačního efektu je jistě velmi účinné užití přirovnání, která jsou názorná a zpravidla vždy se jimi daří aktivizovat recipientovu pozornost (*tak je totéž jako kdybyste si balili kufr na dovolenou a nevěděli, kam pojedete, a pak si na pláži vybalili lyžáky; babičky kdysi měly hrníčky*). Pozvaný host ve svém projevu prokazuje nejenom odborné znalosti a opět se nevyhýbá užití termínů (*cílová částka, horizont, kdy budeme peníze potřebovat, finanční produkt*), ale také zběhlost při vystupování ve veřejném prostoru a schopnost zaujmout posluchače.

(23)

PR: *pojdme tedy vymodelovat nákou situaci teda ↑ dejme tomu AUTO to je dost peněz ↓*

DS: *to je dost peněz ↓ a musíme vědět kolik sme schopní měsíčně uspořit ↓ když budeme schopni uspořit já nevím dva tři tisíce tak záleží / jaké auto si chceme koupit a podle toho budem spořit ↓ vychází nám to určitě na několik že jo ↓*

PR: *hm ↓*

DS: *v tom případě musíme zvolit produkty které jsou nějakým způsobem střednědobé a které nám zároveň přinášejí rozumnou @ vyšší výnosů ↓ v současné době to ještě jde už to nepude třeba využívat stavební spoření ↓*

PR: *hm ↓*

[...]

PR: *pardon ↓ ještě bych zůstal u toho auta / protože tam mě okamžitě napadlo že zrovna v tomto případě můžeme použít takzvaný leasing ↓ máme ho využívat nebo nemáme? ↑ je to výhodné nebo není? ↑*

DS: *tady záleží k čemu to auto budeme potřebovat ↓ pokud to auto budeme potřebovat pro to aby nám vydělávalo peníze pokud je to NÁSTROJ našeho podnikání tak je samozřejmě*

lepší ho mít teď ↓ a tím pádem vstoupit do toho leasingu nebo nějakého jiného dobře nastaveného úvěru a to auto nám potom bude generovat příjmy které převýší ty splátky takže je to v konečném důsledku výhodná investice ↓ pokud ale to auto skutečně jakoby nepotřebujeme pro to podnikání a byl by to jenom ten penězožrout tak potom je lepší si skutečně spořit a počkat si třeba delší dobu na ten automobil ↓

Při posouzení informačního přínosu realizovaného rozhovoru je třeba pozitivně zhodnotit uvedení velmi konkrétního příkladu, a to možnost financování koupě osobního vozu. Tentokrát je to moderátor, kdo hostovi vytvoří vhodný prostor pro představení finančních produktů, opět se objevují pojmy užívané při komunikaci v dané profesní oblasti (*střednědobé produkty, rozumná výše produktů, nástroj podnikání, generovat příjmy, které převýší splátky*). Na konkrétní otázku se host snaží poskytnout co nejkonkrétnější odpověď, aniž by propagoval produkty určitého finančního domu, jeho výklad je ale ve všech ohledech přizpůsoben komunikační situaci i předpokládanému adresátovi.

I na další tematický okruh nastolený moderátorem (možnosti ukládání a zhodnocení úspor pro *chudáky důchodce*) host poskytuje v praxi snadno aplikovatelnou radu (*tady možná platí taková dva dvě zlatá pravidla, která lze použít v současné době; rozumný bezrizikový výnos nemůže být vyšší než dvě procenta ročně v současné době*). „Povinnou“ součástí závěrečné fáze rozhovoru je i provázání aktuálního tématu s následující relací, tentokrát předpovědi počasí.

(24)

GL: *pan Daniel Stavárek je naším dobroranním hostem ekonomem je @ člověkem který vyučuje na Sleské univerzitě Obchodně-podnikatelské fakultě v Karvině ↓ @ my sme skončili u toho že když člověk spoří tak tam jsou jisté výnosy ↓ vy jste říkal že byste nikdy nešel po do něčeho co má výnos @ nižší než dvě procenta ↑ nebo vyšší než dvě procenta ↑ jak ste to říkal vlastně? ↑*

PR: *my sme se bavili o tom konzervativním uložení peněz ↓*

GL: *ano ↓*

DS: *že v současných podmínkách MAXIMÁLNÍ výnos který je bezrizikový sou ty dvě procenta ↓*

GL: *hm ↓*

PR: *ale ↑ pojďme říct ještě to ale ↑*

DS: *ale ta dvě procenta jsou nominální to znamená nezohledňujeme inflaci ↓*

GL: *takže když nám někdo slibuje víc tak je to hloupost ↓*

DS: *když nám někdo slibují víc bezrizikového výnosu je to hloupost a také je nutné si uvědomit že velkou část těch dvou procent nám zkrátka sežere inflace ↓*

GL: hm ↓

PR: ještě ještě tedy ano přesně ↓ přeložíme tu nominální hodnotu ↓ dvě procenta vám vynesou @ vynesou ty peníze na tom účtě ale skoro dvě procenta sou inflační takže vlastně v podstatě nula od nuly pojde skoro ↓

DS: aspoň si zachováte tu hodnotu peněz kterou tam máte ↓

PR: no pokud vám banka sebere ještě nějaké ty poplatky tak dete možná i do mínusu ↓

Pozvaný ekonom i v dalším vstupu pokračuje ve víceméně popularizačně-naučném výkladu a moderátorovi P. Rajchrtovi se daří formulovat otázkové repliky tak, aby host mohl dále rozvíjet již dříve zavedené téma konzervativních úspor. Zatímco moderátor je schopen navázat na hostovy repliky a plnit roli svěřenou mu institucí, moderátorka G. Lefenda se velmi často omezuje pouze na signalizaci zájmu a zpětné vazby (*ano, hm, no*), nezřídka se v rozhovoru ztrácí, např. její replika *takže když nám někdo slibuje víc tak je to hloupost* je uvozena spojkou signalizující důsledkový vztah, ačkoli z bezprostředně předcházející informace (o potřebě odečíst z úroků ztrátu vzniklou inflací) jí prezentovaná skutečnost nevyplývá. Podobně absurdně v daném kontextu působí i další její otázka směřující k vrácení poplatků bankami; v médiích často tematizovaný problém totiž souvisí s poplatky za vedení hypotečních úvěrů, o kterých se ovšem v daném rozhovoru vůbec nemluvalo:

(25)

GL: *a propo co jako ekonom říkáte na ten fenomén vrácení poplatků které v současné době je takový takovou módní záležitostí bych řekla* ↓

DS: *jen tak na ně na ty banky* ↓

GL: *jo?* ↑

DS: *hm ↓ české banky mají velmi klidný život ↓ čeští klienti jsou velmi konzervativní líní protože NECHTĚJÍ měnit banky ↓ když sme se na začátku bavili o těch výdajích které je třeba seškrtat tak podívat se na BANKU kterou používáme na poplatky které platíme jeden z těch kroků které se dají velmi efektivně snížit ↓ nejsem spokojený se službami konkrétní banky no tak půjdu o dva domy dál protože těch bank máme dostatečný počet a pořídím si účet který je levnější ↓ a české banky této konzervativnosti lenosti klientů využívají a poplatky skutečně stanovují vysoké zbytečné čili nějaké pozdvižení které se kolem toho točí by mohlo být přínosné nejenom pro klienty* ↓

Pozvaný host ovšem reaguje celkem pohotově, moderátorkou nastolené téma posunuje do obecnější roviny a současně se mu daří je tematicky provázat s tématem zavedeným už v úvodním vstupu (kontrola domácího rozpočtu a hledání

rezerv); moderátor pak rozhovor vrací k tématu daného obsahově-tematického bloku.

(26)

DS: *tak my tady dneska máme jeden z oblíbených předmětů a to je chemie ↓ tak já bych ty finance spojil s dalším oblíbeným předmětem a to s geometrií ↓ kdykoliv investujete tak si musíte představit trojúhelník na jednom vrcholu máte výnos na druhém vrcholu máte jistotu nebo riziko a na třetím vrcholu máte likviditu to znamená jak rychle ty peníze můžete použít třeba k zaplacení nákupu nebo cokoliv jiného ↓ a základní pravidlo je že nikdy nemůžete najít takovou investici která by vám maximalizovala všechny ty tři vrcholy ↓ neexistuje investice s maximálním výnosem maximálním bezpečím a maximální likviditou ↓ vy se musíte sami sebe zanalyzovat a říct si jestli se bojíte rizika více nebo méně co preferujete ↑ potom se tak trošku podívat po tom finančním trhu a na základě těch preferencí a se znalostí toho investičního trojúhelníku si vybrat zkrátka produkty které které vám vyhovují ↓*

I v další části rozhovoru potvrzuje pozvaný host svou komunikační zralost, základní pravidla pro úspěšné financování peněz se mu daří divákům vysvětlit věcně a naprosto srozumitelně, aniž by se musel uchýlit ke zbytečnému zjednodušování. Jeho výklad je opět velmi názorný (*kdykoliv investujete, tak si musíte představit trojúhelník, na jednom vrcholu máte...*) a přehledný, i když se nevyhýbá užití profesních termínů (*maximální likvidita, finanční trhy* apod.). A opět je to moderátorka, kdo svou profesní a institucionální roli nezvládá, znovu se vrací k tématu bankovních poplatků, které je v kontextu celého rozhovoru naprosto zbytečné a jímž se pouze usvědčuje z neznalosti diskutovaného oboru, např. její otázka *fakticky já přijdu do banky a řeknu prostě máte vysoké poplatky, a co?* pozvanému hostu nevytváří prostor pro rozvíjení aktuálního obsahově-tematického bloku.

(27)

PR: *víte já mám vždycky takový strach nebo obavu ale to je možná zakotveno jenom proto že sem vyrostl ještě za minulého režimu ale je faktem že zkušenost není úplně dobrá ↓ @ ve chvíli kdy UŽ začíná být konkurence i mezi těmi bankami u nás a je jich spousta těch malých ŠTIK takzvaných ve vodě které @ odpouštějí všechny poplatky a tak dál a tak dál ↓ a já si pořád říkám co za tím vězí? ↑*

GL: *já taky no ↓*

PR: *není tam někde zase něco pod čarou malým písmem někde v té smlouvě na padesáté šesté stránce ↑*

DS: *v podstatě není ↓ když se budeme bavit o těch základních službách což jsou bankovní účty / platební karty platební styk / spořicí účty a to co používáme všichni tak skutečně v žádné bance není nic skryto na padesátého šesté stránce fontem číslo pět ↓ jde jenom o to že ty banky zkrátka chtějí získat nové klienty chtějí získat zdroje chtějí se na tom trhu nějakým způsobem uchytit ↓ a zároveň MUSÍ projít celým tím schvalovacím procesem který je docela přísný pro bankovní sektor jsou pod neustálou kontrolou České národní banky která na to dohlíží takže musí být v kondici která znamená že nezkrachují ↓ a: proto bych doporučoval aby klienti se skutečně podívali kolem sebe a pokud nejsou spokojeni se svou bankou aby se snažili najít lepší ↓ těch možností je opravdu hodně ↓*

PR: *doufejme že se blýská na lepší časy teda v tomto ohledu ↓*

GL: *tak ještě že mám manžela ten se o to postará ↓ tak a my si dáme teď předpověď počasí ta je také velmi nejistá ↓*

Je to opět moderátor P. Rajchrt, komu se daří dílčí téma bankovních poplatků v další otázce zasadit do širšího kontextu a od pozvaného hosta se mu dostává adekvátní, informačně nasycené odpovědi, v níž jsou splněny všechny komunikační maximy. Replikou uzavírající celý vstup ovšem moderátorka Gabriela Lefenda jasně porušuje zdvořilostní principy a atakuje pozitivní tvář jak pozvaného hosta, tak kolegyně meteoroložky, jejíž předpověď počasí se snaží ne příliš zdařile uvést.

Rozhovory s odborníky z určité profesní oblasti jsou pravidelnou součástí také v případě relace *Sama doma*. Výběr diskutovaných témat je zde zúžen v závislosti na předpokládané cílové skupině adresátů, resp. adresátek, a do každého vysílaného dílu přichází profesionál, který na chatu odpovídá na otázky týkající se výběru dovolené, uzavírání pojistných smluv, rozvodových řízení a následného vyplácení alimentů, partnerské komunikace a mnoha dalších. S tímto hostem pak jedna z moderátorek diskutuje v několika pravidelných vstupech a jejich komunikace vždy probíhá u stolku s notebookem, v němž host hledá nejzajímavější divácké dotazy.

Volba tématu je poměrně nahodilá a po obsahové stránce jde o rozhovory srovnatelné s diskusemi s odborníky v pořadu *Dobré ráno*.

(28)

MHV (Martina Hynková Vrbová): *no a já už jdu na čet protože tam dnes budeme probírat hodně zajímavé téma ↑ možná že jste rodiči a možná že ste se třeba rozvedli nebo rozcházíte s partnerem a on NEplatí na vaše dítě ↓ tak jak z něho ty peníze DOSTAT aby to vaše DÍTĚ naopak dostalo ↑ tak o tom dnes budeme mluvit s panem magistrem Davidem Končem z exekutorské komory ↓ hezký dobrý den ↓*

DK (David Koncz, právník): *dobrý den* ↓

MHV: *tak @ je takováhle situace že mám DÍTĚ dejme tomu sem se ROZVEDLA nebo se ROZVÁDÍM a ten můj partner NEpřispívá @ výživným ↓ co mám dělat? ↑*

DK: *v té první fázi se pokuste dohodnout s partnerem na výši výživného ↓ pokud se vám to nepodaří @ musíte se obrátit na soud a výši výživného určí soud @ ↓ v případě že ani po soudním rozhodnutí váš partner na výživné nehradí tak se můžete obrátit na některého ze soudních exekutorů působících na území české republiky a on vám s exekucí poradí a to dlužné výživné vám vymůže ↓*

MHV: *a exekutoři spolupracují se soudy? ↑ nebo jsou přímo určení soudy? ↑*

DK: *@ soudní exekutoři samozřejmě spolupracují se soudy v tom smyslu že @ soud pověří soudního exekutora kterého si vybere partner kterému NEní hrazeno výživné na @ k provedení exekuce ↓*

MHV: *z jakého důvodu vlastně lidé nejčastěji NEPLATÍ to výživné? ↑ co za tím je? ↑*

DK: *tak @ často jsou to situace kterým předchází nějaké rozpory rodinné ↓ takže buď je tam obecně nechut to výživné neplatit ↓ anebo je tam nějaký důvod @ proč @ z ekonomických důvodů to výživné nemohou dovolit hradit ↓ takže pak nezbyvá než se na soudního exekutora obrátit a to dlužné výživné vymáhat ↓*

[...]

MHV: *no a co VŠECHNO je k tomu potřeba tak o tom si za chvíličku spolu budeme povídat ↓ a pokud k tomu MÁTE dotazy tak se můžete obrátit na pana magistra protože ON je dnes našim hostem na četu a velmi rád vám poradí ↓*

Debata moderátorky s hostem, který s diváky aktuálně komunikuje prostřednictvím chatu, má určenu kratší časovou dotaci a předpokládá se, že větší podíl komunikace mezi hostem a diváky proběhne právě elektronickou formou. Moderátorka se tedy omezuje na základní uvedení do problematiky a věcná a stručná je její debata i v dalších vstupech. Je zajímavé, že tomuto věcnému charakteru rozhovoru je přizpůsobena i posturika hosta a moderátorky.

Ani jeden z nich neusedá, host stojí u pracovního stolu s notebookem, moderátorka k němu přichází a po dobu jejich vzájemné komunikace se opírá o pultrík navazující na pracovní stůl. Oba komunikanti udržují oční kontakt, host má ale před sebou počítač, do kterého během debaty nahlíží.

Moderátorka je opět k hostu velmi zdvořilá a chová se laskavě, zastupuje sice mediální instituci, ale neustále dává najevo, že ona je v tomto případě tím, kdo něco potřebuje a kdo se snaží naplnit informační deficit. Je motivována potřebou získat ve velmi krátkém čase potřebné informace, není zde tedy žádný prostor pro „zahřívací kolo“ naplněné fatickou komunikací. Otázky moderátorky jsou sice laické, ale jdou vždy k věci a snaží se předjímat nejčastější dotazy diváků

(dejme tomu sem se rozvedla nebo se rozvádím, a ten můj partner nepřispívá výživným, co mám dělat?).

Právník se vyjadřuje velmi jasně, užívá výrazy spojené s výkonem profese (výši výživného určí soud, provedení exekuce, podání exekučního návrhu apod.), v jeho replikách ale není porušována žádná z konverzačních maxim, vyjadřuje se jasně, dostatečně informativně a respektuje znalosti předpokládaných recipientů.

Moderátorka v takto koncipovaném dialogu „nahrává“ komunikačnímu partnerovi v otázkových replikách témata, která je třeba probrat, a rozhovor už přestává plnit funkci popovídání si a mnohem spíše směřuje k naplnění požadavku dostatečné informativnosti.

Pořad *Sama doma* je určen převážně ženám, které nechodí do zaměstnání, a jeho dramaturgie vychází z oprávněného předpokladu, že ať už jde o ženy na rodičovské dovolené, nebo o ženy v důchodovém věku, často diskutovaným a oblíbeným tématem u nich bude zdraví, nemoci a možnosti jejich léčby. Celý týden je tedy tematicky propojen jedním tématem ze zdravotnické oblasti a hostem každého vydání je lékař, farmaceut, rehabilitační pracovník apod.

Studio pořadu *Sama doma* je rozděleno do několika zón, je v něm improvizovaná kuchyňka, kadeřnický a kosmetický salón, pracovní stolek pro odborníka na chatu a také oddělený prostor s pohodlnou sedací soupravou, kam moderátorky usedají spolu s hostem k delším rozhovorům. Sedací nábytek je rozmístěn tak, aby diskutující neseděli vedle sebe, ale proti sobě, takže jednak mají dostatek prostoru, jednak mohou vzájemně navazovat a udržovat oční kontakt.

(29)

SL (Stáňa Lekešová): *to naše studio není zase AŽ tak velké / takže jsme se docela stihli přemístit na ten druhý konec ↓ to proto abychom přivítali dalšího hosta a otevřeli týdenní téma / je to nervová soustava ↓ a tím hostem prvním je pan doktor Hynek Lachman ↓ moc vás tu vítáme pane doktore dobrý den ↓*

HL (Hynek Lachman, lékař): *dobrá den ↓*

SL: *já se zeptám na úvod proč se ŘÍKÁ jdeš mi na nervy? ↑*

HL: *jdeš mi nervy protože (smích) evidentně ten člověk vás něčím dráždí jo a to je vlastně potom přenášený do toho nervového systému a to se pak nějak projeví ↓*

SL: *hm ↓ a tím se dostáváme k tomu že nervy jsou všudypřítomné v našem těle ↓ jsou to vlastně takové @ věci které jsou vlastně okem neviditelné? ↑ nebo některý nerv vidět můžeme pouhým okem? ↑*

HL: *vaším okem jsou neviditelné ale okem chirurga jsou zcela viditelné ↓ ale jsou uvnitř ↓ jo jsou uvnitř schované ale kdybyste si nedej bože něco udělala třeba s rukou s nohou tak ty nervy uvidíte ↓*

IK (Iva Kubelková): hm ↓ jak se ... jak vypadá takový nervový systém pro nás ↑ pro laiky? ↑ jestli se to dá popsat a jak se dělí? ↑

HL: tak jak vypadá ↑ já nejdřív řeknu jak se dělí a pak přejdu k tomu jak vypadá ↓ v podstatě dělí se na centrální nervový systém to je mozek a mícha ↓ a potom na ty periferní nervy vlastně ty kablíky které to spojují s okolními tkáněmi ↓ a vypadá ... je to takovej takový šedý šedobílý obyčejný kus hmoty ohledně mozku s takovými závitama ↓ a potom ty kablíky to jsou stejně zbarvené víceméně takové nitky by se dalo říci ↓

SL: hm ↓ jaké jsou příčiny poruchy nervového systému nejčastější? ↑

HL: tak nejčastější příčiny jsou BUĎ teda například trauma postižení JAK toho periferního tak toho centrálního nervového systému ...

SL: čili úraz? ↑

HL: úraz ano úraz ↓ záněty ↓ nejčastěji z těch zánětů buď například u mozku jsou to bakteriální virové anebo pro ty periferní nervy daleko častější autoimunitní kdy si člověk vyrábí sám protilátky ↓ anebo samozřejmě potom postižení třeba metabolického typu cukrovka klasika ↓

SL: to je také nervové onemocnění? ↑

HL: není ↓ ale postihuje nervový systém velmi často ↓

Téma onemocnění nervového systému se objevuje ve vysílání poprvé, moderátorka proto klade na úvod otázku, díky níž by mohla poměrně abstraktní a těžko představitelnou problematiku divákům přiblížit (*proč se říká: jdeš mi na nervy?*), pak postupuje promyšleně od anatomie systému k jeho nejčastějším poruchám. Moderátorky se snaží eliminovat možná nedorozumění, která nastávají velmi často právě při komunikaci lékařů s laiky (*nejčastější příčiny jsou buď teda například trauma [...]čili úraz?*), a ačkoli se na komunikaci s hostem předem připravují, kladou vždy otázky z pozice nepoučeného laika. Pozvaný host se snaží přizpůsobit znalostem předpokládaných recipientů a odbornější části vlastních replik se snaží vždy učinit názornějšími nebo je nějak vysvětlit (*periferní nervy vlastně ty kablíky; ty kablíky to jsou stejně zbarvené víceméně takové nitky by se dalo říci; autoimunitní, kdy si člověk vyrábí sám protilátky*).

(30)

IK: hm ↓ jak velkou roli hraje genetika při onemocněních nervového systému nebo při postižení nervového systému? ↑

HL: tak genetika tam určitě hraje roli a dokonce si myslím že je často větší než si myslíme zvlášť u těch autoimunit ↓ jo ten jakoby genetický ta genetická informace ten sklon třeba k tomu k tomu přemrštění té imunity ten tam určitě je ↓ ale bohužel ne ještě zcela je to prozkoumáno u hodně onemocnění třeba vůbec tu příčinu neznáme i když ji tam tušíme ↓

IK: hm ↓ dalo by daly by se onemocnění nervového systému rozdělit na třeba onemocnění která jsou takzvaná krátkodobá která vyléčíte velmi rychle mohou potkat opravdu každého třeba si to někdo může přivodit i sám nějakým svým způsobem života ↓ a na takové ty delší opravdu závažná onemocnění která se léčí která jsou mnohdy opravdu až i nevyléčitelná? ↑
HL: určitě ↓ to je pestrá škála víceméně od několikadenního poškození například otokem jenom se může stisknout nerv otok splaskne jo postižení vymizí ↓ až po ty která nevyléčíme a třeba končí smrtí ↓

Rozhovor je moderátorkami veden tak, aby diváci u obrazovek získali maximum informací. Dotazy tedy směřují k základnímu rozdělení nemocí nervů, jejich symptomům a k diagnostice. Ze způsobu, jakým dotazy kladou, je evidentní, že v daném oboru nejsou proškoleny, ale přesto se z pozice laika snaží zjistit co nejvíce a postupují při tom systematicky. Rozhovor tedy není konstruován jako dialog dvou odborníků, ale jako laika, který má o problém zájem, a odborníka, který se mu snaží poměrně specifický problém vysvětlit tak, aby jej co nejlépe pochopil (*jo pokud je to zánět nervu, tak může to být i z obyčejného tlaku z útlaku a ten organismus vidí, že se tam jakoby už se mu to nelíbí, a pošle na to jedinou reakci, kterou umí, a to je zánět, ale pak sou takové, které bohužel obranné nejsou, a to je třeba ta autoimunita, kdy si člověk sám vyrábí protilátky proti svému nervovému systému*).

Lékař se snaží vyhnout odborným termínům (pouze výjimečně v případech, kdy pojmenovává konkrétní nemoc, užívá její název *tzvané útlakové syndromy třeba syndrom karpálního tunelu*) a užívá výrazy, které jsou součástí běžné slovní zásoby (*bolest brnívá jako elektrické výboje, zobrazovací metody* apod.).

Závěry: Ve vysílacím schématu veřejnoprávní televize mají své pravidelné místo relace, jejichž náplní jsou rozhovory zástupce mediální organizace s pozvaným hostem. Tyto dialogické výměny pak buď plní funkci pouhého popovídání si a složka informativní výrazně ustupuje do pozadí před složkou výplňkovou, nebo je u nich významnější složka informativní a jejich funkcí je zprostředkovat předpokládaným adresátům nové informace. A právě za tímto účelem pak bývají do vysílání pozváni odborníci, kteří mají divákům tyto informace předat.

Při detailnějším rozboru tohoto typu informativních rozhovorů se ukázalo, že na jejich výslednou podobu má velmi výrazný vliv role moderátora, který rozhovor vede, a charakter pořadu, v jehož rámci je pořad realizován.

V případě relace *Dobré ráno* i komunikace s odborníkem velmi často směřuje k tomu, aby médium vyplnilo čas, během kterého recipient vykonává další aktivity a televizi si pustí pouze proto, aby kolem něj nebylo ticho a vytvořil si spíše

jen zvukovou kulisu. Moderátoři pak i tyto dialogické výměny vedou jako jistý druh popovídání si, podceňují odbornou přípravu a při kladení otázek vycházejí často z vlastní nebo zprostředkované zkušenosti. Informační přínos je pak minimální, a to i v případech, kdy jsou kladeny naopak otázky příliš nekonkrétní a široké (často navíc komponované z více složek), při formulování odpovědi si pak host sám vybírá ze své profesní oblasti, o čem vlastně bude mluvit, pokud se ale moderátorům nepodaří na jeho repliku vhodně navázat další otázkou, nevytvoří se ani obsahově-tematické bloky a rozhovor je roztržštěný a nekoherentní.

V rozhovorech s odborníky v pořadu *Sama doma* fatická složka komunikace ustupuje do pozadí. Moderátorky pouze představí hosta a po obligátně vyjádřeném potěšení z jeho přítomnosti ve studiu už se důsledně drží daného odborného tématu. Ve všech sledovaných rozhovorech moderátorky naplňovaly role přidělené médiem, položené otázky byly vždy velmi konkrétní a směřovaly k postižení podstaty problému. V rozhovorech vznikaly uzavřené tematické bloky a komunikát jako text byl vždy soudržný, zejména díky provázanosti dílčích témat a jejich vztahu k hypertématu celého rozhovoru. I v tomto případě pak rozhovory „zapadaly“ do celkové koncepce pořadu, u jehož sledování již dramaturgie počítá se soustředěným recipientem, který od pořadu očekává přísun nových informací.

3.4 Sebe prezentace a vyjednávání tváře v konfrontační talk show

Komunikační situace mediálních politických debat je specifická tím, že se v nich řeší převážně témata výrazné společenské závažnosti z oblasti politického nebo veřejného společensko-kulturního života, jejich dalším významným rysem je především výrazný persvazivní potenciál. Účast v těchto debatách přijímají zejména významní představitelé politických stran, kteří ji využívají jako součást permanentního boje o hlasy voličů. Témata rozhovorů jsou komunikantům předem známá a z průběhu komunikace je evidentní, že se na svou účast v debatě velmi dobře připravují. Formálně tedy komunikace probíhá jako dialog moderátora s hostem nebo mezi hosty navzájem, ovšem ve skutečnosti pozvaní politici poměrně často pronášejí předem (alespoň na obsahové rovině) dobře promyšlené monology, v nichž se snaží prezentovat vlastní názor na řešený problém, a tím ovlivnit a získat diváky u obrazovek. Zcela záměrně jsou v těchto debatách porušovány Griceovy konverzační maximy a jejich účastníci vědomě nekooperují,

neboť individuální cíle jednotlivých komunikantů jsou v podstatě protichůdné (blíže k tomu např. Čmejková – Hoffmannová, 2011, s. 65). TS tohoto typu se tedy často nerozvíjí jako skutečné dialogy, v nichž by komunikanti reagovali na repliky partnerů, a tak vytvářeli víceméně koherentní komunikát, ale často jde spíše o sekvenci samostatných výpovědí, které účastníci řízeného rozhovoru pronášejí v okamžiku, kdy je jim moderátorem přidělen prostor, a jimiž se o vlastním vidění světa nesnaží přesvědčit ani tak svého komunikačního partnera (jehož názory velmi dobře znají a těžko je v dané diskusi mohou ovlivnit nebo snad změnit), ale spíše televizního diváka, tedy vlastně příštího potenciálního voliče.

3.4.1

Mezi nejvýraznější rysy komunikační situace, které významně ovlivňují výslednou podobu tohoto typu komunikátů, patří především jejich veřejný institucionální charakter, cíle, se kterými jednotliví komunikanti do debaty vstupují, a tvář, již se v této komunikaci záměrně prezentují. Nadále se tedy mimo jiné budeme věnovat tomu, jakým způsobem je výsledná podoba této specifické komunikační aktivity mluvčích ovlivněna požadavky na vlastní pozitivní tvář, kterou si pro konkrétní situaci nárokují, a jak se jejich přijatá role odráží ve výběru vyjadřovacích prostředků a zvolených komunikačních strategií. Materiál pro analýzu jsme získali přepisem čtyř dílů pravidelné relace *Máte slovo*. Aktivními účastníky komunikace jsou v tomto typu mediálního dialogu nejenom politici nebo příslušníci veřejného kulturního či společenského života, ale také hosté „z lidu“, kteří mají na dané téma vyhraněný názor, řešený problém se jich nějak osobně týká a oni sami se k němu chtějí veřejně vyjádřit.

Poměrně neobvyklá je zde i role publika, které se při prezentaci vlastního názoru nemusí omezovat pouze na neverbální projevy, jako jsou potlesk, pískot, smích apod., ale během debaty se lidé přítomní ve studiu hlásí o slovo a svůj názor vyjadřují v okamžiku, kdy jim moderátorka zapůjčí mikrofon. Podíl publika na dialogických výměnách je významnou složkou celé komunikační situace. Témata debaty jsou vždy volena tak, aby se v ní její účastníci museli vyjádřit k aktuálním, obvykle značně kontroverzním tématům, a šestice pozvaných hostů je vybírána tak, aby tři vystupovali jako obhájci a tři jako kritici diskutované otázky. Lidé v publiku pak bývají zpravidla názorově velmi jednotní a vystupují jako nesmlouvaví kritici oficiálního politického establishmentu. Trojice zastánců a obhájců vládních návrhů, nových předkládaných zákonů nebo obecně nepopulárních opatření se pak ocitá ve výrazně nevýhodné situaci a v průběhu celé

komunikace vlastně pouze odvrací útoky svých politických oponentů, moderátorky i diváků v publiku.

3.4.2

Analyzované komunikáty patří k velmi široké oblasti politických mediálních dialogů, jde tedy o rozhovory, jejichž průběh je řízen profesionálním zástupcem mediální instituce, moderátorem, a v našem případě jde o poměrně výraznou moderátorskou osobnost – Michaelu Jílkovou (v prepisech dále MJ). Moderátorka záměrně vystupuje nesmlouvavě a nekompromisně, debatu v žádném případě nemoderuje jako přátelské popovídání, naopak ve velmi jasné a pečlivě formulovaných otázkách usiluje o získání jednoznačných odpovědí (*paní předsedkyně, prosím vás, vysvětlete nám, ano, proč v České republice během třinácti let vzrostly ceny elektřiny nejdramatičtěji a nejvíc, ano*). Poměrně často se přitom odvolává na diváka, jehož zájmy jako představitelka veřejnoprávní mediální instituce musí hájit:

(30)

MJ: *vážení / tak ↑*

MB (elektrotechnik²): *my máme podílovou soustavu ↓ to znamená / vy jste jako majoritní vlastníci akcií ČEZu mohli garantovat dlouhodobý vývoj cen energie / to jste neudělali ↓*

MJ: *pane Berounský ↑ tak a teď mi řekněte ↑ myslíte že sme tady jenom jako kvůli VÁM nebo kvůli milionům divákům ↑*

MK (ministr průmyslu a obchodu): *já myslím že sme tady aby se něco vyřešilo ↓*

MJ: *ne ↓ kvůli milionu diváků / aby to pochopili ↓ ano ↑*

MB: *heleďte ↑ já se já se pokusím ...*

MJ: *takže ↑ ne moment ↓ už toho začínám mít dost ↓ (smích potlesk) poprosím paní předsedkyni / paní předsedkyně ↑*

Důležitou roli hraje prostředí, ve kterém debata probíhá, a konstelace jejich účastníků. Hosté ve studiu mají svá stabilní místa u řečnických pultíků, vždy jsou ale rozmístěni tak, aby vedle sebe stáli zastánci stejného názoru a proti nim jejich odpůrci. Mezi hosty prochází moderátorka a zpravidla se přibližuje k hostu,

² Vzhledem k tomu, že v této podkapitole nám primárně jde o postižení vztahu verbální aktivity s prezentací přijaté tváře, neuvádíme u pozvaných hostů jména, ale pouze jejich profesní, případně společenské zařazení.

kterému dává slovo. Možnost pohybovat se ve studiu využívá jako součást vlastní komunikační strategie, pokud se totiž snaží získat od hosta jasnou a jednoznačnou odpověď, velmi často porušuje jeho intimní zónu, ocitá se od něj pouze na vzdálenost několika centimetrů a nepříjemný pocit, kterým má její fyzická blízkost zřejmě ovlivnit komunikačního partnera, ještě umocňuje velmi intenzivním očním kontaktem.

3.4.3

S vazbou sledovaných TS na veřejnoprávní médium souvisí také výběr témat. Obvykle jsou vybírány nejaktuálnější a ve veřejném prostoru diskutované otázky, v námi analyzovaných relacích šlo například o kvalitu polských potravin, fyzické tresty při výchově dětí, církevní restituce a vysoké ceny elektřiny. Hosté, kteří jsou k debatě přizváni (politici a odborníci na daný obor), stejně jako ti, kteří se k účasti sami přihlásí, jsou obvykle s danou problematikou velmi dobře obeznámeni a až na velmi sporadické výjimky mluví k věci. Tematická vyhraněnost jednotlivých komunikačních událostí pak nutně ovlivňuje také způsob vyjadřování. Pokud hosté diskutují na téma, které nějak souvisí s jejich profesí, je tím jejich projev výrazně ovlivněn, diskutující ale nikdy (a to platí zejména v případě politiků) nezapomínají na to, že jejich projev je orientován především na televizního diváka, a vědomě se na něj snaží zapůsobit:

(31)

EV (dětská lékařka): *ano na to na to ↓ chci jenom k tomu podotknout velmi stručně že nelíbí pocity vázané na tělesný nějaký vjem mají VÝCHOVNÝ smysl pouze v tom batolecím věku připustíme na přelomu batolecího a předškolního věku / čili TEORETICKY nejsem zastávce žádného tělesného trestu ale připustíme že plácnu-li batolátku přes plenkový zadeček / plácnu lehce a to dítě ucítí ten nepříjemný vjem z toho že to má výchovný efekt ale nikdy později @*

MK (ministr průmyslu a obchodu): *ale nejsou to výmluvy ↓ ale bohužel sou ty parametry nějak nastaveny ↓ jestli někde vznikají změny v zákoně o obnovitelných zdrojích tak je to za NAŠÍ vlády / je to za mého působení na ministerstvu ↓ my nastavujeme ty procesy tak aby se to co nejvíce ty příspěvky ořezaly / ale bohužel oni jsou historicky vázány tím že stát v té chvíli slíbil dotovat ty projekty nějakou dobu že ten zákon byl nastaven špatně ↓ to znamená za období kdy já jsem na ministerstvu předkládáme řadu návrhů na to abychom ty procesy omezili ↑ teď poneseme opět novou novelu zákona o obnovitelných zdrojích kde chceme přenastavit ty procesy znovu / ale já neumím historicky změnit to co vzniklo za vlády v které jsem neseděl ↓*

3.4.4

Komunikační funkce institucionálních rozhovorů tohoto druhu se na sebe vrství, vedle již zmíněné složky informativní a persvazivní je významná také složka zábavní. Moderátorka i pozvaní hosté jsou si velmi dobře vědomi skutečnosti, že má-li si pořad najít svého diváka, musí jej dokázat také zaujmout a svým způsobem i pobavit. Současná literatura věnovaná analýze mediálního dialogu v této souvislosti zavádí pojem infotainment (informace a zábava) nebo confrontainment (konfrontace určená k pobavení) (blíže např. Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 74). Zejména hosté z řad politiků, kteří si veřejným vystoupením pomáhají budovat vlastní image, nechtějí připustit, že by postrádali smysl pro humor:

(32)

JČ (senátor): *no tak těch deset procent rodičů které jsem vynechal tak to sou němí / hluchoněmí rodiče, kteří nemohou křičet na své děti, protože to zkrátka nejde* ↓

SP (předseda ústavně právního výboru, poslanec TOP 09): *paní Jílková ↑ můžu něco? ↑*

MJ: *ano ↑*

SP: *já vám řeknu / že kdyby věděli že tady budete v této blůzce libajících se francouzských herců možná že by i přišli* ↓

MJ: *italských ↓*

Politická komunikace se stále více stává součástí dobře propracované marketingové strategie a každý politik využívá příležitosti prezentovat se v mediálním prostředí a vytvářet si vlastní značku. Jak jsme již zmínili výše, komunikace se pak často mění v posloupnost předem promyšlených prohlášení, která nevznikají organicky jako reakce na předcházející repliku komunikačního partnera, ale připomínají spíše deklamaci programových prohlášení:

(33)

MJ: *pane předsedo ↑ z těch reakcí je evidentní že jaksi občané nechápou PROČ právě teď / v době kdy se pro lidi až bolestně šetří se musí vyplácet miliardy v hotovosti církvím ↑ proč jim nestačí vrácení nemovitého majetku ↑ / proč ty miliardy? ↑*

SP (předseda ústavně právního výboru, poslanec TOP 09): *no podívejte se ↑ já myslím že je třeba říci že se to mohlo udělat už dávno ↓ / dvacet let nebo přes dvacet let se tato záležitost neřešila ↓ v roce devadesát se přijal zákon který řekl že se to vyřeší a i ústavní soud upozorňuje na to že tento závazek politické reprezentace padl už na začátku devadesátých let ↓ / já nevím co dělaly všechny ty vlády pravicové levicové v tom předchozím období ↑ a je třeba říci*

že ten majetek který je vydáván je vydáván pouze tam kde jej vlastnila církev / musí to ona prokázat / ona nese břemeno důkazního tvrzení ↓ a těch padesát devět miliard které se vydává nebo stát má zaplatit v těch třiceti letech tak to je za majetek který nelze vydat protože jej vlastní obce města fyzické právnické osoby je v tom mezidobí dostaly / takže V TOMTO je skryto těch padesát devět miliard ↓

V ukázce rozhovoru moderátorky s politikem, obhájcem restitucí církevního majetku, se odpověď na snadno zodpověditelný dotaz, zda je právě nyní vhodná doba pro realizaci velmi náročné finanční transakce, mění v poměrně obsáhlý výklad o tom, jak dlouho už se měl problém řešit, kdo je viníkem zbytečných prodlev, jsou uváděny i údaje o tom, jaký druh majetku vlastně má být restituován, požadovaná informace ovšem nezazní. Přímé odpovědi na otázku se vyhýbá i ministr průmyslu a obchodu, který se raději ve své odpovědi pokouší o komplexní hodnocení otázky výroby a distribuce energie jako celku:

(34)

MJ: prosím vás ↑ ... teď pan ministr protože tedy už i druhá strana se zmínila pojďme tedy ... a teď to budeme všichni respektovat i vy tedy prosím ano ↑ okruh máme tedy distribuční poplatek protože v té platbě za elektřinu je distribuční poplatek a je pravda že my ho máme jeden z NEJVYŠŠÍCH ↓ ano ↓ takže jak je to možné pane ministře ↑ proč nesníží se ten distribuční poplatek ↑ protože ten je regulovaný ↓

MK (ministr průmyslu a obchodu): je to je to skutečně otázka která je na regulátora ta není na ministra to to nemůže řešit ministr ↓ ale myslím že paní Drábová má velkou pravdu v tom že ona opravdu ta energetika není jednoduchá ↓ a já jenom se pokusím vysvětlit obecně ty ty obnovitelné zdroje kterým tak fandíme mají přece na tu distribuci úplně jiné požadavky než má nějaký stabilní zdroj / ono přenášet tu elektrickou energii z těch větrníků a fotovoltaik v té distribuci znamená něco úplně jiného ta ...

Odlíšná situace nastává ve chvíli, kdy na sebe jednotliví mluvčí sice reagují, záměrně se ovšem v debatě přidržují témat, která diskvalifikují komunikačního partnera. Pokládají otázky, na něž předem znají odpověď a o nichž se domnívají, že by je jejich zodpovězení mohlo v poměrně vyostřeném dialogu u diváků zvýhodnit:

(35)

RJ (poslanec a čestný předseda Věcí veřejných): konkrétně vy jste vy ste si pochválil právní stát a že v roce devadesát devět byl výčtový zákon a von teď není ↓ my jsme v šoku zjistili / že ta koalice nepřipravila VÝČTOVÝ zákon ↑ ta koalice nám neukázala ani seznam CO se

vydává ani seznamy podle kterých se odhaduje a ta koalice / když jsme ji o to ŽÁDALI / tak ona je schovává a ...

SP (předseda ústavně právního výboru, poslanec TOP 09): *já se musím teda ohradit / protože na druhou stranu...*

RJ: *ne ↓ to je práce této koalice která nepřipravila výčtový zákon a neukázala nikdy seznamy podle kterých odhadovala církvi ↓*

SP: *na stránkách ministerstva kultury najdete musí si to každý najít rozsah původního církevního majetku který BYL zabaven církvim ↓ je zde i stránka která jasně popisuje i ocenění tohoto majetku ↓ já jsem zde řekl (RJ se hlásí opět o slovo) nechte mě domluvit já bych to jenom dořekl tu větu ...*

MJ: *ne počkejte pane předsedo počkejte ↑ tak je vy máte seznam tady toho majetku ↑*

SP: *je zveřejněn na stránkách ministerstva kultury ↓*

RJ: *a proč nám ho neukázali ve sněmovně? ↑*

SP: *ale prosím vás ↑*

RJ: *a proč ho neukázali při jednání? ↑*

SP: *stačí si to nastudovat možná že by bylo důležité se na ty stránky podívat ale já chci říct padesát devět miliard*

RJ: *ale jak dlouho to tam je? ↑*

SP: *které se vrací církvim je nárokem církvi za nevydaný majetek který se prostě vydat nemůže ↓*

Opoziční politik si v podobných dialogických výměnách buduje obraz rázného a nesmlouvavého zastávce veřejných zájmů, ani zde ovšem nedochází k naplňování kooperačních principů a komunikace se stává paradoxní. Ukazuje se tak, že i v případě bezprostředních dialogických výměn nejde o předávání informací mezi komunikujícími partnery, ale mnohem více o informování přítomného publika a přihlízejících televizních diváků. Pozvaný politik navíc nutí svého komunikačního partnera ke sdělování skutečností, které jsou jemu samotnému nepřijemné a o nichž by za normálních okolností sám nikdy nemluvil.

3.4.5

Účast ve sledovaných relacích ovšem nepřijímají pouze představitelé politických stran, ale také profesionálové z oboru, jehož se diskutovaný problém týká, a hosté „z lidu“, kteří jsou na něm nějak osobně zainteresováni nebo jichž se bezprostředně týká. Všichni účastníci se během debaty snaží vytvořit si před komunikačními partnery a zejména před televizními diváky co nejpozitivější

obraz a vyjednat prostor pro prosazení vlastní osobnosti. Mluví svým projevem nepodávají pouze věcné informace o obsahu sdělení, ale současně také u adresáta evokují určité společně sdílené sociální a kulturní významy. Komunikant způsobem, jakým produkuje sdělení, současně informuje o své příslušnosti ke konkrétní sociální, profesní, teritoriální, generační nebo jiné skupině. Výsledný komunikát tak výrazně ovlivňuje vzájemná provázanost toho, co říká, a toho, kým nebo čím vlastně je (blíže k tomu viz Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 115).

H. Spencer-Oateyová (2007, s. 640) s odkazem na starší práce B. Simona navrhuje model lidské identity, který v sobě zahrnuje několik podmnožin základních charakteristik, jako například osobnostní povahové rysy, schopnosti a dovednosti, vnější rysy, typické projevy chování, přijatou ideologii a víru, sociální roli, příslušnost k určitým skupinám. Těmito osobnostním rysům je v závislosti na kontextu přisuzován různý význam, proměnlivě mohou být vnímány jako pozitivní i negativní, základní nebo okrajové, mohou odrážet reálný nebo pouze ideální stav. Sebepojetí a uvědomění si vlastní identity pak účastníkům komunikační interakce pomáhá najít si místo ve světě sociálních vztahů, zajišťuje jim pocit přináležitosti a ve svém důsledku jim také umožňuje vytvořit si pocit jistého sebehodnocení a sebeúcty. Pojem identity je pak v pragmaticky orientované lingvistice provázán s pojmem „tvář“. Tvář ovšem nelze ztotožnit s tím, co si o sobě myslíme, ale v podstatě je to to, co si myslíme, že by na nás ostatní měli oceňovat (blíže viz H. Spencer-Oateyová, 2007, s. 642). Koncepce tváře je tedy založena na tom, že každý z účastníků komunikace vstupuje do sociální interakce s jistým sebehodnocením nebo jistou sebeprojekcí a očekává, že ostatními bude vnímán a hodnocen adekvátně této vlastní představě. Při veřejné prezentaci vlastní identity hraje zásadní roli reciprocita, přítomnost komunikačních partnerů a potřeba se s nimi nějak usouvztažnit. E. Goffman (1967, s. 10), který byl ve vlastním pojetí tváře výrazně ovlivněn sociální psychologíí, podtrhuje proměnlivost tváře v závislosti na situaci a na podmínkách interakce. Tvář je podle něj pro každého účastníka komunikace velmi důležitá, jde ale o jev, který je člověku pouze „zapůjčen“ od společnosti. Tvář je tedy v této koncepci něčím nestabilním a proměnlivým, pro každého člověka, který vstupuje do sociálních vztahů, je ale podstatná a je přítomná každé interakci.

Jak upozorňuje i S. Čmejrková (Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 116–117) identita rozhodně nemůže být chápána jako něco pevně daného a neměnného. V každé sociální interakci se její účastníci musí vždy znovu definovat, a partnerům proto signalizují, kým jsou nebo kým by být chtěli. „Znamená to,

že identita není apriorní danost ani aposteriorní produkt, je to proces, jehož výsledkem jsou repertoáry identit nebo také verze identit – třeba i vzájemně konfliktních, které nevyvěrají z individuí, nýbrž vyplývají z vyjednávání v průběhu diskursní činnosti“ (Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 117). Ve velmi specifickém diskursu mediálních rozhovorů dochází k tomu, že mluvčí veřejně prezentují pouze část své osobnostní struktury, zatímco jiné části nechávají záměrně upozaděny a skryty. Mluvčí usilují o to, aby byla přijata jejich verze vidění světa, a jejich vyjádření reflektují společenskou roli, kterou se v dané sociální interakci rozhodli plnit, respektive tu, která jim byla přisouzena. V komunikaci s ostatními si tak vyjednávají vlastní situační tvář, v níž cíleně prezentují pouze ty složky vlastní osobnosti, které jsou pro danou komunikační událost důležité.

3.4.6

Nejvýrazněji se přijatá role projevuje v replikách moderátorky. Ta zde vystupuje jako profesionální představitelka mediální instituce a snaží se prezentovat jako „nesmlouvavý hlas zdravého rozumu“, hájící zájmy televizního diváka, jemuž je dialogická výměna určena především:

(36)

MJ: *jinak by tady nebyla matka byl by tady*

MS (představitelka nadace Naše dítě): *tomu rozumím tomu rozumím*

MJ: *advokátka a @ my se prostě bavíme obecně / ano ↑ a všechny o to prosím o tom jestli teda děti fyzicky trestat nebo ne: ↑ nebo jestli teda diváci mohou skončit v podměnce ve vězení ano ↑ nebo jim budou odebrány děti ↑ takže toto je téma tak ↓*

MS: *paní Jílková tomu já rozumím ↓ nicméně já jsem mířila úplně jinak*

MJ: *pane předsedo ↑ z těch reakcí je evidentní že jaksi občané nechápu PROČ právě teď v době kdy se pro lidi až bolestně šetří se musí vyplácet miliardy v hotovosti církvím ↑ proč jim nestačí vrácení nemovitého majetku ↑ proč ty miliardy? ↑*

Moderátorka je ale především svou institucí pověřena řízením průběhu dialogu, a proto otázkami zavádí nová témata, uděluje a odebírá slovo, rozhoduje o délce replik apod. (*tak počkejte, pan Dvořák bude reagovat; tak paní Sodomková bude reagovat a potom dáme slovo divákům*).

Žánr politické TS pro tuto roli vyžaduje nekompromisní a tvrdou moderátorskou osobnost a Michaela Jílková se tomuto modelu snaží vyhovět. Ve studiu proto nevytváří přátelskou atmosféru, ale důsledně dbá na to, aby se jednotliví hosté dostali ke slovu, a zejména na to, aby mluvili k věci a reagovali na své komunikační partnery:

(37)

MJ: *tak ale prosím vás pěkně mě už opravdu ↑ heleďte já jako, že bych začala bejt jako doma ↑ já teda prosím ne ne*

JČ (senátor): *no zkuste to zkuste to ↑*

VM (dětská psychologička): *ale přes hlavu ne paní Jílková prosím nebijte (smích)*

MJ: *ne ale ↑ ne ↓ ale prosím vás pozor já já teda vařečku ani řemen nepoužívám ano takže můžete být klidní ano ↑*

JČ: *ale spousta jiných tedy prostředků ↓*

MJ: *já řečním / diskutuju tak to vám teď tady převedu ↓ prosím vás opravdu ↑ podme se bavit o tom ano ↑ jestli tedy děti sem tam nebudeme se bavit o někom kdo děti bije že je já nevím psychicky nemocný nebo prostě úchylný nebo labilní podme se bavit o normální výchově ↓ paní doktorko ↑ vy říkáte že fyzický trest NEMÁ místo ve výchově rodičů ↑*

MJ: *prosím já vás opravdu ↑ víte máte slovo tady prostě je to o tom aby vy ste si rychle měňovali názory já sem vám to všem říkala to sme u těch dětí no ↑*

3.4.7

Mezi moderátorčiny povinnosti rovněž patří představit v úvodní části pořadu účastníky diskuse. A právě k tomuto účelu vybírá velmi specifickou část jejich osobnostní struktury, na jejímž základě je pak diskutujícím přidělena určitá situační tvář, již v průběhu celé dialogické výměny posilují, nebo se ji naopak snaží změnit a vyjednat si jiný, pozitivnější obraz:

(38)

MJ: *rázná známá předsedkyně státního úřadu pro jadernou bezpečnost ↑*

MJ: *zapálený ekolog přestavitel organizace grínpís ↓*

MJ: *dokumentarista který podepsal petice proti církevním restitucím a dokonce i dopis přímo papeži ↓*

MJ: *NEJVĚTŠÍ český podnikatel v potravinářství který před několika dny založil iniciativu co je české to je dobré ↓*

MJ: *naopak polské potraviny nekupuje spotřebitel který DBÁ a preferuje zdravou výživu a životosprávu ↓*

3.4.8

Nejvýrazněji se v debatách obvykle daří prosadit politikům. Jedná se zpravidla o zkušené řečníky, kteří svá veřejná mediální vystoupení využívají jako součást vlastní prezentace a jejichž repliky, které by měly směřovat ke komunikačním partnerům, jsou ve skutečnosti adresovány publiku a televizním divákům, o jejichž hlasy jim jde především. Zvolená strategie je pak velmi často ovlivněna především tím, zda patří k představitelům vládních nebo opozičních stran.

V debatě věnované vysokým cenám elektrické energie vystoupil jako jediný představitel politické reprezentace ministr průmyslu a obchodu. Zvolené téma je pro řadu diváků velmi citlivé a moderátorka hned v úvodu naznačila, že bude nekompromisně zastupovat veřejné zájmy:

(39)

MJ: hezký večer milí diváci ↓ cena kterou platím za elektřinu je už NEHORÁZNÁ! ↑ přestože na světových trzích cena silové elektřiny klesá MY platíme čím dál víc ↓ proč je u nás elektřina draší a draší když jí navíc ještě vyrábíme tolik, že ji vyvážíme do zahraničí ↑ a jistě i vás ŠOKOVALO zjištění že kvůli špatně nastaveným dotacím na solární elektrárny které dotujeme MY všichni v platbách elektřiny tak jsme jako spotřebitelé zbytečně utratili DESÍTKY miliard korun ↓

Pozvaný politik se do vysokých vládních funkcí začal prosazovat teprve nedávno, a proto opakovaně a cíleně zdůrazňuje především skutečnost, že se zákony, které ke vzniku současné situace vedly, nemá nic společného a že on sám aktivně usiluje o jejich změnu:

(40)

MK (ministr průmyslu a obchodu): pan ministr proti bojuje od té doby co přišel do úřadu ↓ pan ministr od začátku říká že celý ten zákon byl nesmysl ↓ on je ideologický nesmysl protože se rozhodlo podporovat nějaké věci v momentě kdy jejich TRŽNÍ uplatnění ještě nebylo možné a tím vlastně naprosto ignoruje ten trh [...] akorát my jsme se je rozhodli podle ideologie že budeme vyrábět jenom čistou energii podporovat v momentě kdy to ještě není tržně únosné ↓ a to že vy říkáte že byste nechtěli aby to někdo platil ↑ vždyť přece celý ten BYZNYS je od začátku postaven na tom že ho někdo musí platit a od začátku bylo jasné že tržně prodaná elektrika z tak drahých panelů které v té chvíli byly nebyla na tom trhu uplatnitelná ↓ to není žádné podnikání to je od začátku nastavený byznys který MUSÍ někdo dotovat ↓
MK: já ... já jsem u nastavení těch podmínek nebyl ↓ a tvrdím opakovaně že byly nastaveny ŠPATNĚ ↓ oni jsou.

MK: *tak bych vám uměl odpovědět ↓ mně se velmi složitě obhajuje co dělala vláda Jana Fišera protože jsem v ní neseděl ↓*

MJ: *no dobře ↓ ale promiňte ↑ v té sněmovně tehdy byla i ó dé es že ↑*

MK: *no počkejte ↑ ale já v té sněmovně neseděl kdy*

MJ: *ano ↓ to je pravda ↓*

MK: *jo ↑ já nemůžu být zodpovědný za všechny kroky ó dé es které ó dé es udělala za posledních patnáct let ↓ já mohu být zodpovědný ...*

Politik, který byl do debaty pozván jako představitel vládní strany, a proto by měl její kroky především hájit, tak paradoxně vlastní komunikační strategii staví na tom, že se od jejích dřívějších rozhodnutí explicitně distancuje a pozitivní tvář si snaží budovat neustálým zdůrazňováním faktu, že on je ve vrcholné politice nový, a odmítáním přijetí zodpovědnosti za její současný stav.

V odlišné situaci se ocitá senátor, který přišel do studia diskutovat o přijatelnosti fyzických trestů při výchově dětí a o možnostech trestního stíhání rodičů. Politik působil v ministerské funkci, po určitém čase ji ale musel opustit a v debatě již vystupuje jako představitel nevládní strany. Jeho situace je tedy usnadněna tím, že nemusí hájit žádná oficiální stanoviska a celou debatu vnímá především jako možnost sebe prezentace. V diskusi vystupuje velmi neformálně, svými replikami se diváky často snaží pobavit a vedle profesní tváře ukazuje i svoji tvář osobní a civilní:

(41)

VM (dětská psycholožka): *no a vo tom chci mluvit ↑*

JČ (senátor): *je mnoho že ↑ je to výraz úzkosti ale já sem jenom chtěl říct / ale není to legrace víte ↑ já se trošku bavím protože mně OSOBNĚ já mám jenom čtyři děti jo ↑ takže @ a to poslední má sedmnáct let ale ale zdá se mi že já sem tady sice přišel ale že to je LEGRACE trošku jo a já vám hodně dávám za pravdu VÝCHOVA je základní povinností ale PRÁVEM těch rodičů / říká to listina základních práv a svobod a teď já nejsem proti Evropě ale ti eurohují tady ↑ ale možné i jindy kde to přijímali / podle mě jsou to hlupáci tak protože neznají život tak na VŠECHNO chtějí přijmout nějakou normu a VY když jste s tím dítětem šel pracovat vlastně nebo ho donutil aby to šel uklidit no tak to je dětská práce a za to byste měl taky sedět a víte co ↑*

MJ: *ne ↓ protože se chci bavit konkrétně a ne teoretizovat jako v senátu nezlobte se na mě ↓*

JČ: *ale my teď ale my teď neteoretizujem o ničem protože hrozí ta hrůza že JAKÝKOLI fyzický trest u dítěte ať už je to pohavek nebo něco jakékoliv sáhnutí na dítě tak bude zakázáno zákonem ↓*

Politik, který nemusí ve studiu obhajovat nepopulární vládní opatření, je ve svých replikách osobnější, jeho projev je uvolněnější a objevují se v něm i výrazy, které nejsou běžnou součástí oficiálních veřejných prohlášení.

Velmi výrazně se charakter diskuse proměňuje v situaci, kdy se ve studiu ocitají dva politici obhajující protichůdná stanoviska:

(42)

RJ (poslanec a čestný předseda Věci veřejných): *já jsem překvapen že v něčem souhlasím / a sice mělo se to udělat už dávno ↓ je to naprosté selhání těch kteří byli v politice dvacet let a kdyby se to bylo udělalo dávno tak to bylo za ceny jako ostatní restituenti a nikoli za ty nadhodnocené ceny který jsou to dneska ↓ a nebyla by ta možnost že teď budou žalovat všichni restituenti kteří dostali předrevoluční ceny v těch vrácenejch věcech že církev má NÁ-SOBKY a násobky ↓ a můžeme tady skončit na DESÍTKÁCH soudních procesů na stovkách soudních procesů / čili ano devadesát jedna za ceny tehdy platné ↓*

SP (předseda ústavně právního výboru, poslanec TOP 09): *jedna reakce na pana předsedu Johna já jsem rád že říkáte že se to mělo udělat už dávno ↓ ale vy jste tvrdil svého času že se to mělo že na to stát má ještě roky ↓ vám se podařilo díky vašim vyjádřením proniknout i do análů ústavního soudu a ústavní soud v jednom nálezu z dvaadvacátého druhý dva tisíce jedenáct řekl na vaši větu která zněla toto není věc kterou je třeba vyřešit v řádu několik měsíců máme na to roky / tak PRAVĚ tehdy už ústavní soud řekl a zdůraznil že náprava toho stavu musí být urychlená a nelze ji odkládat / já jsem rád že jste změnil názor ↓*

MJ: *prosím vás pěkně ↑ já bych teď*

RJ: *já jsem tedy překvapen ↓ kde jsem tohle řekl prosím vás? ↑*

SP: *to jste to pronikl do análů Ústavního soudu ↓*

RJ: *kde jsem to ŘEKL? ↑*

SP: *řekl jste to je tady citace na rozhlasu / podívejte se na nález jedna ús dvacet jedna šedesát šest lomeno*

MJ: *no tak prosím vás ↑*

RJ: *vy jste totiž minule v parlamentu řekl že jsem hlasoval pro a já jsem hlasoval proti ↓ lhal jste prokazatelně ↓ takže já nevím jestli jsem to neřekl na něco úplně jiného protože vy máte strach z té zlodějny i o půlnoci ↓*

Oba politici byli pozváni k diskusi o sporném a mnohými odmítaném zákonu o restitucích církevního majetku. Moderátorka od počátku zdůrazňuje, že se v této otázce jedná o značný objem peněz, a tak ani jeden z politiků nechce před televizními diváky ztratit tvář a přiznat nějaké pochybení. Zejména opoziční politik se chce prezentovat jako velmi nekompromisní a tvrdý obhájce zájmů daňových poplatníků, často vede osobní útok směřující na ostatní komunikanty

a svým prohlášením dává užítím expresivních vyjádření silný emoční náboj (čili je to zpackaný zákon; nemůžeme zkontrolovat, co bude zešvindlováno; pan Kalousek slíbil, že to nepude z kapes daňových poplatníků; vláda způsobila takovej maglajs). Argumentaci staví na opakovaném zdůrazňování skutečnosti, o jak velkou sumu peněz se zde jedná, a svá vyjádření formuluje lapidárním, „lido-vým“ jazykem. Naopak obhájce nepopulárního vládního opatření buď dopady navrhovaných opatření bagatelizuje (peníze, o kterých hovoříte, jsou do jisté míry kapkou v moři státního rozpočtu), nebo se debatu snaží udržet v mezích věcné argumentace a jeho repliky mají charakter odborné profesní rozpravy:

(43)

SP: já vám na to ... já vám na to odpovím ↓ myslím si že to můžeme pochopit všichni podí-
vejte se ↑ podle zákona který je napsán a je platný v paragrafu šestnáct je uvedeno že v těch
SMLOUVÁCH se musí církev zavázat že tímto majetkovým vyrovnáním jsou veškeré jejich
nároky vypořádány ↓ to znamená PŘEDTÍM než bude vydáván ten majetek tak je přece
daleko lepší aby stát měl jasnou garanci od církvi že nebudou chtít nic víc než to / co podle
zákona jim přísluší ↑ NECHŤ je to nejdříve napsáno v těch platných smlouvách a potom
nechť se vydává navíc ten zákon umožňoval ...

3.4.9

Pořad *Máte slovo* se od ostatních politických interview liší tím, že mezi diskutujícími hosty nejsou pouze politici, ale také odborníci na danou tematiku. I oni ovšem do studia přicházejí hájit vlastní profesní zájmy a při prosazování názorů volí různé komunikační strategie. Poměrně časté jsou případy, kdy odborník vystupuje jako skutečný profesionál, svůj názor staví na věcných argumentech a jeho vyjádření mají až odborný charakter:

(44)

DD (předsedkyně SÚPJB): elektriny je tu opravdu díky obnovitelným zdrojům protože cena
na burze se odvíjí od co nejnižších variabilních nákladů ↓ nejnižší variabilní náklady má
co ↑ vítr fotovoltaika jádro staré uhelné elektrárny v pořadí jak za sebou následují ↓ takže
ZÁVĚREČNÁ cena ta která určuje cenu na burze O HRŮZO ↑ je dneska cena kilowatt
hodiny z jaderné elektrárny ↓ tak to být NEMÁ a přivede to Evropu do velkého problému ↓

Způsob vyjadřování se mění v situaci, kdy je před publikem potřeba obhájit méně populární stanoviska nebo opatření. Pokud prizvaný profesionál hájí

vlastní osobní zájmy, i do jeho vyjadřování začnou pronikat prvky stylizované lidovosti a projeví se evidentní snaha vyjednat si pro tuto konkrétní situaci identitu člověka „z lidu“, někoho, kdo rozhodně nestojí proti obecným zájmům. Tato strategie je například velmi nápadná v replikách předsedkyně fotovoltaické průmyslové asociace. Moderátorka se v debatě věnované vysokým cenám energie snaží najít viníka současné situace a nikdo z pozvaných hostů nechce příznat zodpovědnost za neustálé zdražování elektřiny. Několikrát se v debatě objeví zmínka o povinnosti odběratelů platit i za podporu obnovitelných zdrojů:

(45)

ZM (výkonná ředitelka České fotovoltaické průmyslové asociace): *nám se to taky nelíbí ↓ my sme si to nevymysleli jako ↓ jako ty podnikatelé a domácnosti ty lidi / prostě český stát když to tak řeknu tady přijal určité závazky k Evropské unii ↓ rozhodl se že tady bude vyrábět určitou část energie z obnovitelných zdrojů a protože to nechtěl dotovat ze státního rozpočtu tak si řekl hele pojďte občané dejte do toho soukromé prostředky a já vám garantuju že se vám to za patnáct let vrátí s nákým ziskem ↓ my sme si NEVYMYSELELI a rozhodně bysme nechtěli aby to platili spotřebitelé určitě ne ↓*

3.4.9.1

V relaci věnované kvalitě potravin byl mezi pozvanými hosty i podnikatel z oblasti potravinářského průmyslu. Možnost vystoupení ve veřejném prostoru pak využil k propagaci vlastní firmy, na televizní diváky se tedy snažil zapůsobit především jako poctivý a solidní podnikatel a svou vlastní strategii postavil na ohrožování pozitivní tváře svých konkurentů:

(46)

AB (podnikatel v potravinářství): *pan neříká pravdu stačí si nalistovat na seznamě závadné potraviny a DEVADESÁT procent vrácených dodávek potravin do Čech sou polské / minulý rok to bylo dva a půl miliónů kusů vajec bylo to minimálně osmnáct zásilek drůbežího masa krůtí maso byly to závadné sušená vaječná směs paštike bylo to kyselina mravenčí v kyselých okurkách a tak dále takže já myslím že my máme velice kvalitné potraviny my máme V CELÝ Evropě nemali sme žádný skandál i v Německu byl dioxinový skandál dneska máme skandál ...*

I ve vyjádřeních mluvčích, kteří ve sledovaných komunikačních událostech vystupují především jako představitelé vlastní profese, můžeme tedy sledovat

změnu komunikačních strategií v závislosti na tom, zda se diskuse týká nějakého odborného problému, nebo zda jsou mluvčí motivováni potřebou obhájit vlastní osobní zájmy. Vystoupení ve veřejném prostoru pak začnou vnímat jako možnost vyříkat si otevřeně otázku se svým profesním konkurentem, jejich strategie začíná být útočná a užité výrazové prostředky směřují k ohrožení tváře komunikačního partnera:

(47)

AB (podnikatel v potravinářství): *a proč říkáte že Česko je krajina podvodníků? ↑ jak si to dovolujete vůbec? ↑ jaktože ↑ ... my sme podvodníci no dovolte ↑... já nejsem žádný podvodník ... já tady poctivě podnikám ↓ platím daně a zaměstnávám lidi ↓*

FJ (zastánce polských potravin): *ale je ale je / dyť proč si budeme nalhávat ale nebudeme si nalhávat přece nežijeme tu jak v faře poslouchajte já neříkám že vy ste zrovna podvodník tak čemu se chytáte slov ↑*

AB: *tak proč říkáte že Česko je krajina podvodníků? ↑*

FJ: *já vám nabízím klobásku z Polska pěkně z veprového vy to potřebujete no vidíte a už sme u toho ↑*

AB: *ale ne jděte s tím já to nejím ty vaše sračky ↓*

3.4.9.2

Vedle odborníků dostávají prostor k vyjádření vlastních názorů i hosté „z lidu“, kterých se řešený problém sice nějak týká, nejsou ale představiteli větších institucí nebo organizací a ve studiu mají zastupovat názory diváků. Tito mluvčí si opět v debatě snaží vyjednat situační identitu, jejíž přijetí se stává součástí komunikační strategie a slouží k podpoření prezentovaného názoru.

V relaci věnované restitucím církevního majetku navrhovaný zákon podpořili katechistka a varhaník a proti nim vystoupil nezávislý dokumentarista. Všichni tři hosté ze své osobnostní struktury vědomě akcentují právě tu součást, jíž by mohli dodat vážnost vlastním stanoviskům. Katechistka prakticky ve všech svých replikách zdůrazňuje duchovní přístup, pozitiva charitativní činnosti, lidskost v jednání s ostatními apod.

(48)

PŠ (katechistka): *já opravdu zase musím říct to že budu mluvit trochu jinak než o těch miliardách ↓ protože @ jako já patřím třeba zrovna mezi CHUDÉ lidi ↓ a mě zajímá opravdu to co pro mě člověk udělá / to znamená já mám takovou opravdu zkušenost s tím že mně církev*

pomohla ne to že mně dala nějaké PENÍZE ale pomáhala MNĚ právě v existenční oblasti prostě v hledání smyslu života ↓ a to si myslím že je jedna z nejdůležitějších věcí protože když se podíváme třeba opravdu na tisíc let naší země ke které mám velkou úctu

Mluvčí obhajuje finanční a majetkové nároky církve opakovaným zdůrazňováním skutečnosti, že získání těchto prostředků není cílem, ale pouze prostředkem pro vykonávání důležitějších aktivit orientovaných na duchovní život. Druhý z pozvaných hostů, profesí varhaník, si pro debatu volí tvář nepoučeného laika, který nemůže ze své pozice ovlivnit takto významná rozhodnutí, měl by je proto jednoduše přijmout a věřit tomu, že velké instituce, jako například stát, dokáží zajistit správný chod věcí. Jinou strategií pak volí odpůrce navrhovaného zákona. Dokumentarista vystupuje z pozice běžného občana, který si uvědomuje, že stát musí zodpovědně zajistit chod všech oblastí veřejného života. Vystupuje tedy jako rozumný hospodář, člověk, který používá zdravý selský rozum a kterému je jasné, že pokud se takto velké prostředky přesunou právě církvím, někde jinde budou nutně chybět:

(49)

MS (varhaník): *já nejsem od toho abych posuzoval či dokonce soudil ↓ najdou se bezdomovci pod mostem a tak ↓ jsou věci který neumíme řešit a tak podobně a tady by měla být jistota státu lidí ve stát ve kterém žijou kde platěj daně a to si myslím že se míchají že...*

VD (dokumentarista): *přesně souhlasím naprosto... ano přesně tak ↓ pane Strejci ↑ tohleto vám podepíše každéj to je velmi správný co říkáte ↓ musím vám říct že moje vystupování proti CÍRKVI a proti týhleť zlodějně co se odehrává to není vystoupení proti věřícím ↓ já si hluboce vážím a obě dvě rodiny ze strany mé manželky a mého bratra jsou hluboce věřící lidé jsou to hodní lidé pracovití bezvadně vychovávají děti vážím si jich MŮJ odpor je proti zlodějně která se tady hlásáním toho že tedy je to pro věřící se odehrává tady se odehrává tunel ↓*

MS: *ty miliardy ... tady se pořád straší s téma miliardy které se vrací po desetiletích* ↓

VD: *tamhle ten pan poslanec pro něj s dalšíma se sto jedním poslancem zved ruku pro tento tunel ↓ vytunelovat VEŘEJNÝ peníze který něčemu sloužily a teď budou složit něčemu úplně jinýmu já vás upozorňuju že to nebude sloužit jenom jenom pastorační činnosti jenom charitě já vás ujišťuju nebude! ↓ (potlesk)*

Závěry: Analýza mediálních rozhovorů ukázala, že průběh i výsledná podoba dialogu jsou sice ovlivněny cíli, se kterými mluvčí do komunikace vstupují a jichž se snaží dosáhnout, současně ale také potvrdila, že rozhodně ne všechny

dialogické výměny jsou budovány za současného působení kooperačních principů. V asymetrických mediálních dialozích orientovaných především na televizního diváka přestávají platit kooperační i zdvořilostní principy a jako velmi výrazná se prosazuje tendence maximalizovat v rozhovoru vlastní zisk a co nejvíce posílit ztrátu komunikačního partnera. V takovýchto rozhovorech pak probíhá poměrně tvrdé a nekompromisní vyjednávání o pozice spojené se snahou vybudovat si pro danou komunikační událost co nejvhodnější situační tvář, jejímž přijetím komunikanti mohou podpořit prezentaci nebo obhajobu vlastních názorů.

3.5 Užití přímých komunikačních strategií při ohrožení tváře komunikačního partnera

Pro typ konfrontačních TS je příznačné užití strategií směřujících k záměrnému poškození či ohrožení tváře komunikačního partnera. Snaha zdiskreditovat komunikační partnery může být motivována různě a při výběru zvolené strategie obvykle záleží na typu debaty a na celkovém charakteru komunikační situace.

Účastníci politických mediálních debat zpravidla svá veřejná vystoupení vnímají jako možnost prezentovat vlastní názory a stanoviska a přistupují k nim jako k součásti permanentního boje o hlasy potenciálních voličů. Programová nezdvořilost v těchto případech směřuje zejména k ohrožení tváře politických konkurentů a není motivována ani tak osobními vztahy komunikantů, jako spíše jejich politickou orientací a příslušností k různým politickým stranám a subjektům. V tomto typu debat jsou pak téměř výlučně tematizovány otázky z okruhu veřejného politického, společenského, případně i kulturního života a útoky na tvář jsou vedeny zejména do té oblasti osobnostní struktury komunikačních partnerů, která souvisí s obecně přijímaným a dlouhodobě pěstovaným obrazem „dobrého politika“. To znamená, že nejčastěji bývá veřejně napadána neschopnost komunikačního partnera dostát danému slovu, prosadit kvalitní a obecně prospěšné zákony, nedostatek sociálního citění, snaha obohatit se z veřejných finančních zdrojů, protekcionismus a klientelismus apod. Odlišná situace nastává v případech, kdy se mediální komunikace přesouvá do soukromého prostoru a předmětem zájmu komunikačních partnerů se stávají osobní problémy jejich účastníků.

S. Čmejrková (Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 38) pro analýzu různých typů mediálních dialogů s odkazem na lingvistickou literaturu německy a anglicky psané provenience připomíná potřebu metodologického odlišení „řeči

blízké a vzdálené, nebo jinak řečeno řeči na blízko a na dálku“.³ Texty, které jsou určeny ke komunikaci „na blízko“, mají poměrně omezený dosah. Realizují se mezi blízkými nebo známými osobami, jsou nástrojem konstruování sociální identity a naplňují modely běžných konverzačních žánrů. Jejich tematická náplň je poměrně specifická a omezuje se obvykle na témata osobního či pracovního života. Naopak tematická a obsahová náplň „řeči na dálku“ bývá tradičně spojována s tématy přesahujícími osobní a intimní zkušenost komunikantů a souvisí spíše s řešením politických, kulturních či společenských otázek.

W. Raible (2002) v podobném kontextu podtrhuje význam společenské ustálenosti komunikačních norem a propojení jistých konkrétních typů mluvních aktů, jakými mohou být např. pozvání, přátelský rozhovor, vtip a klípky s přáteli nebo soudní příkaz, přijímací pohovor či kázání, s určitými komunikačními okolnostmi pevně ukotvenými v konvencionalizované sociální realitě. Konkrétní textové typy můžeme velmi snadno umístit na škále, pro jejíž krajní body W. Raible (tamtéž) užívá označení *mluvený*, *neupravený* (v textu originálu „interactive“) text a *upravený* (v textu originálu „edited“) text. Proti sobě tak stojí dva typy textů; na jedné straně ty, které jsou koncepčně mluvené, na straně druhé pak ty, které jsou koncepčně psané, to znamená, že jejich produkce je vždy pečlivě plánována, připravena a jejich výsledná podoba bývá ještě dodatečně korigována a upravována. A právě tyto typy hotových a editovaných textů jsou určeny širokému a v podstatě nespecifikovanému publiku. Současná mediální situace už ale tomuto jasně definovanému rozdělení neodpovídá.

3.5.1

V případě námi analyzované TS *Jste to, co jíte* jsou účastníky komunikačních aktivit jednak zástupci mediální organizace, jednak mluvčí z lidu, kteří se do pořadu hlásí motivováni snahou vyřešit si vlastní osobní problém. Vždy jde o lidi s výraznou nadváhou hledající pomoc odborníka. Lékařka Kateřina Cajthamlová (v prepisech rozhovorů KC) a dietolog Petr Havlíček (v prepisech rozhovorů PH) jim připraví stravovací plán, zprostředkují návštěvu u trenéra a špičkového profesionálního kuchaře a poskytnou základní informace, jak při hubnutí nej-

³ Koch a Oesterreicher ve svém příspěvku *Sprache der Nähe – Sprache der Distanz* vydaném už v roce 1985 poukázali na vypracovanější charakter řeči na dálku, které mají výrazně větší akční rádius a jejichž produkce je plánovitější. Blíže k tomu Čmejrková (2011, s. 38n).

lépe postupovat. Během tříměsíčního intervalu pak s přihlášeným hostem udržují sporadický kontakt, poskytují mu další rady a pomoc, ale zejména kontrolují průběh terapie a její výsledky. Na závěr tohoto období probíhá zhodnocení výsledků, při kterém jsou o komunikantech zveřejňovány velmi intimní údaje, jako např. jejich celková váha, obvod pasu a boků apod.

Pro tento typ TS je příznačná výrazná sociální asymetrie komunikantů. O zástupcích mediální organizace se vždy mluví jako o odbornících (*ale ještě, než se do toho naši odborníci pustí, je potřeba důkladně prozkoumat Lenčinu lednici*), v případě Kateřiny Cajthamlové nebývá velmi často opomenut její akademický titul (*doktorka Kateřina i s Petrem přijíždějí za manželi do Ostravy*). Naopak u přihlášených hostů je z celé jejich osobnostní struktury akcentován pouze vzhled, zejména nadstandardní váha, a další rysy, které s tímto „handicapem“ nějak souvisejí, např. stres v práci a nepravidelný životní rytmus, neutěšené rodinné poměry apod.

(50)

Lenka váží osmdesát šest kilo / z toho třicet tři a půl kila tvoří tuk ↓ přes břicho má sto centimetrů a přes boky sto dvacet čtyři ↓ má specifickou hruškovitou postavu a trpí také lupenkou ↓ smutky a trápení si zvykla zajídat čokoládou ↓

(Blanka) chce vzít opět život do vlastních rukou / zhubnout a zkrásnět ↓ kdy jindy začít než po padesátce ↑ Blanka žije se svým čtrnáctiletým synem v panelákovém bytě v Praze / po dvou neúspěšných manželstvích zůstala sama a její život se stal maratonom mezi prací a dětmi ↓ má za sebou několik diet ale váhu si nikdy neudržela ↓ výsledkem je že Blanka při výšce sto padesát osm centimetrů nyní váží osmdesát kilogramů ↓

Účinkující přihlášení do pořadu jsou si své „nedostatečnosti“ velmi dobře vědomi a ve veřejném mediálním prostoru poskytují informace, které mají naprosto devastující účinek na jejich vlastní tvář. Zcela neadekvátně se v jejich verbálních projevech akcentuje maxima skromnosti, zejména neschvalování sebe samého (blíže viz např. Hirschová, 2006, s. 157), a jsou úplně opomíjeny všechny složky osobnostní struktury, jež by mohli využít při budování vlastního pozitivního obrazu (např. profesní úspěchy, získané znalosti a dovednosti apod.):

(51)

Lenka: tak myslím si že... že si nemůžu najít partnera protože sem silná ↓ já si to myslím vůbec jako celkově / že mě ty chlapi vopouštěj proto ↓ protože sem tlustá ↓ a i kdo tvrdí že to pravda není tak jako si stejně myslím / že to pravda je ↓

Tatiana: *bych nejradši vyměnila s někým ten dolejšek je velkej ↑ je těžkej ↑ (smích) přisednu tak nemůžu vstát ↑ nebo spadnu ↓ protože je těžkej ↓ chci prostě žít naplno a s tímhle tím zadkem to nejde ↓*

Tendence minimalizovat v komunikační interakci explicitně formulovanou sebechválu a naopak posílit sebekritiku je celkem běžná a je také součástí Leechova zdvořilostního principu (Leech, 1983), komunikační zvyklostí a projevem zdvořilosti je ovšem snaha partnera podobné repliky vyvracet:

A: *to jsem šíleně zvorala, radši bych se ani neviděla*

B: *jejda nešil, jednak si toho skoro nikdo nevšiml, ale hlavně to vůbec nebylo tak zlé.*

Ve sledovaných dialogických výměnách se ovšem kýžené útěchy partnerům nedostává a zástupci mediální organizace je často v negativním sebehodnocení utvrzují:

(52)

Tatiana: *tak rači čisburger jim koupím ↓*

KC: *to snad ↑ prosím vás ↑ nenavykejte je na fástfúdy ↓ eště jeden nápis by tam měl být napsaný ↓ mělo by tam být napsáno vstup dětem do osmnácti let přísně zakázán ↓ voni tam dostanou nějaký zvířátka voni si tam udělaj nějakou oslavu ↑ výsledkem je / že se na to stanou psychicky závislí ↑ neblbněte ↑ maj tlustou matku ↑*

KC: *a proč ne? ↑ (čte výsledky vyšetření) pan Michal má zvýšený jeden z jaterních testů a má tedy vyšší kyselinu močovou ↓ cukr normální ↓ krevní tuky normální ↓ takže zdánlivě ↑ co tohle je jako ↑ (manželé se chytily za ruce a usmáli se na sebe) že jako je to dobrý? ↑*

Jana: *ne ↓ že sme se báli že to bude horší ↓*

KC: *prosím vás ↑ ale vono je to s ním strašně špatný ↓ a vy plánujete dítě ↑*

Jana: *jenom pokud zhubneme ↓*

[...]

KC: *víte ↑ takhle se chová živé dítě ↓ to je kolínečko teda ↑ tam bude artróza ↑ se nedivím že boli ↓ vono se říká setřelá struktura / ale tohle už vůbec nevypadá jako koleno že jo ↓ víte co ↑ ale tohle by měl vidět nějaký ortopéd ↓ a já vod vás budu velmi natvrdo požadovat / abyste vůbec nejdřív šel k lékaři ↓*

Motivem pro užití podobných strategií je zřejmá snaha aktivizovat komunikačního partnera a vyburcovat ho k jednání, které by pro něj mělo ve svém důsledku pozitivní dopad, a oba odborníci zastupující médium programovou nezdvořilost také pozitivní motivací ospravedlňují. Přesto jsou prostředky užitě v případě rozhovoru s výrazně obézními manželi, kteří zoufale touží po dítěti a vlastní

tloušťka je prakticky vylučuje ze společenského života, zbytečně příkré, stejně jako vyjádření: *neblbněte, maj tlustou matku* adresované deprimované a komplexy značně zatížené Tatianě.

3.5.2

Pro komunikační aktivitu obou přizvaných odborníků je charakteristické nedodržování třetí zdvořilostní zásady formulované R. Lakoffovou (1973): „Chovej se přátelsky, aby se adresát cítil dobře.“ Běžnou komunikační strategií užívanou zejména K. Cajthamlovou je přímočaré až bezohledné vyjadřování, jehož dopad není mírněn žádnou kompenzační strategií. Při vyjednávání vlastní tváře sama zdůrazňuje zejména profesní klasifikaci (opakovaně se v komentářích zmiňuje fakt, že vedle medicíny vystudovala i psychologii) a s hosty přihlášenými do relace komunikuje podobně jako s pacienty, kteří ji vyhledávají s žádostí o radu a pomoc. Právě profesí lékařky pak ospravedlňuje „upřímné“, přímočaré vyjadřování, neboť v rámci terapie je třeba pacientům sdělit za všech okolností pravdu a následnou léčbu založit na oboustranné důvěře.

Přímocí K. Cajthamlové se projevuje nejčastěji v otázkách týkajících se osobního života hostů nebo jejich stravovacích návyků. Otázky týkající se váhy, věku nebo jiných aspektů osobního života jsou obvyklou součástí komunikační strategie užívané v relativním soukromí lékařské praxe. Ve veřejném mediálním prostoru se ale jejich funkce výrazně mění a snaha hostů kooperovat a na položenou otázku poskytnout relevantní odpověď vede k odhalování osobního nitra spojenému často s výrazným poškozením vlastní tváře. Jako psycholožka vychází K. Cajthamlová z přesvědčení, že za většinou somatických problémů, mezi které řadí i obezitu, je třeba hledat psychické problémy, stres a nespokojenost nebo frustraci v osobním životě:

(53)

KC: *Ivo ↑ já bych ráda pochopila / co se to vlastně stalo před těma dvěma lety ↑ že se ta postava tak začla měnit? ↑*

Iva: *sem přišla o partnera ↓ přišla sem o práci ↓ zjistili mi tu bezlepkovou dietu ↓ během půl roku jsem se třikrát stěhovala ...*

KC: *aha: ↑*

Iva: *takže tam prostě se to sesypalo ↓ na ten půlrok to bylo trochu hodně věcí ↓*

KC: *no ale my ještě nevíme jestli vás vlastně bereme ↑ proč vy ste vlastně se přihlásila do pořadu? ↑ v čem že je problém? ↑*

Lenka: *no já si myslím / že ve mně* ↓
KC: *ale v čem?* ↑
Lenka: *jako ty... čokolády* ↓
PH: *proč to jíte?* ↑
KC: *proč je potřebujete?* ↑
Lenka: *nevím / nevím* ↓ *je to nějaká drogová závislost* ↑ (*smích*)
KC: *čeho vás zbavuje čokoláda?* ↑
PH: *kdy si ji dáváte?* ↑
Lenka: *když mám problémy* ↓ *když mám stres* ↓
KC: *takže bychom přišli na to z čeho máte stres?* ↑

Další rozhovor (54) vede K. Cajthamlová s mladou ženou, u které jsou evidentní problémy v partnerském soužití. Tánin manžel neposkytuje své ženě dostatek psychické podpory, nepomáhá jí při práci v domácnosti ani s péčí o dvě malé děti, což se nejvýrazněji projevilo v době její nemoci. Zkušená psychologka dokázala problémy v partnerském soužití velmi rychle odhalit a konkrétními přímočarými otázkami svou komunikační partnerku de facto manipulovala k veřejnému popírání soukromých problémů, které mělo velmi devastující účinek na obraz její pozitivní tváře:

(54)

KC: *Táno* ↑ *jak vlastně vypadala historie vaší nadváhy nebo změn postavy* ↑ *vy ste někdy byla štíhlá?* ↑
Tatiana: *víceméně štíhlá sem nebyla nikdy* ↓ *ale úplně tlustá taky ne* ↓
KC: *jak si to vysvětlujete?* ↑
Tatiana: *pravděpodobně to bude taky psychicky / protože život nebo manželství mých rodičů nevyšlo* ↓ *tak my sme měli takhle jako v rodině takovou Itálii kdy i tatínek maminku mlátil / takže já si myslím že to bude tím* ↓
KC: *a kolik vám bylo v té době let?* ↑
Tatiana: *když se rozváděli tak mi bylo třináct* ↓
KC: *no a jak vy ste začla tedy nejvíc přibírat?* ↑ *kdy to bylo?* ↑
Tatiana: *asi no* ↑ *než sme začali podnikat tak to tak bylo* ↓
KC: *aha* ↑
Tatiana: *ano ano* ↓ *to už sem chodila s manželem* ↓
KC: *a to podnikání s vámi udělalo co?* ↑ *s vaším životem?* ↑
Tatiana: *no víceméně sem neměla žádněj život* ↓
KC: *co tím myslíte?* ↑
Tatiana: *no žila sem v obchodě / kterej sme měli nonstop pracovali sme na tom* ↓

KC: *takže málo odpočinku* ↑ *rozumím správně?* ↑

[...]

Tatiana: *ano ano* ↓ *my sme měli cíl / že si vyděláme peníze a pak toho necháme* ↓

KC: *hm* ↓ *a co se dělo v tu dobu tedy?* ↑ *takže ste nějak podnikali* ↑ *všimla ste si že přibíráte?* ↑

Tatiana: *no to nevšimla* ↓

KC: *a kdy ste si všimla že teda už je nějak zle?* ↑

[...]

Tatiana: *rok a půl se mi stávalo že sem měla takový stavy že sem upadala prostě do depresí no* ↓ *nemohla sem se z toho dostat* ↓ *připadala sem si zbytečná že to / že to jako je zbytečný tady vůbec žít a dýchat tady vzduch* ↓ *nejedla sem* ↓ *nepila sem* ↓ *manžel se snažil jako mě z toho dostávat* ↓ *viděl asi že to není úplně to nejlepší / tak mě i chvíli nechával* ↓ *no a jinak jako v tom depresivním stavu je to takový jakože si říkám no tak prostě budu ležet dokavad neumřu* ↓ *vono já sem přemýšlela jak* ↑ *jak to mám udělat* ↑ *aby to děti neviděly* ↑ *aby to jako nějak odejít tak a důstojně no* ↓ *s tou psychikou sem se k odborníkovi žádnýmu nesvěřila*

Přímé dotazy jsou obvyklé v rozhovorech věnovaných stravovacím návykům hostů. Zpravidla jsou formulovány tak, že se nutnou součástí odpovědních replik opět stává sebekritika hosta. Při analýze podobných komunikačních situací (např. Svobodová, 2012) se ukázalo, že hosté často rezignují na snahu jakékoli vlastní sebeobrany, v rozhovoru přijímají výrazně asymetrické postavení a velmi ochotně akceptují, a dokonce potvrzují vlastní kritická hodnocení:

(55)

KC: *marináda* ↑ *vaříte nějaký zajímavější něco?* ↑ *protože to je takový... jako jídlo trochu nudný* ↓

Lenka: *no ale jo jako* ↓ *vařím spíš nudně* ↓

KC: *proč sama pro sebe tak nudně?* ↑ *vy nějak držíte dietu furt ve své hlavě / že jo* ↑

Lenka: *no* ↓ *(smích)*

KC: *tak / a teď jste to divákům předvedla* ↓

Blanka: *předvedla* ↓

KC: *a dokonce se mnou mluvíte ještě tytéž věci* ↓ *víte co vy nejdíc děláte* ↑ *vy se snažíte odhadnout / co ten druhý chce slyšet a vyjít mu vstříc* ↓

Blanka: *no víte co* ↑ *vono to je profese deformační / že jo* ↑ *jako to / co dělám* ↓

KC: *ale to musí bejt šilenej stres* ↑

Blanka: *no* ↓

KC: *vymýšlet / co ta Cajthamlová přesně chce slyšet* ↑

Blanka: *no a právě že ten stres to je to / co mě pronásleduje* ↓

K. Cajthamlová kritické hodnocení hostů používá jako běžnou součást vlastní komunikační strategie, M. Hirschová ovšem upozorňuje na fakt, že mluvčí se v běžných komunikačních výměnách rozmyšlí, zda k podobným atakům na tvář komunikačního partnera vůbec přistoupí, neboť jejich užitím: „... zároveň riskuje ohrožení nebo „ztrátu tváře“ sám u sebe, protože je nucen odklonit se od primárního obrazu vlastní pozitivní tváře. Jednou ze základních strategií tedy je od takového riskantního komunikátu ustoupit“ (Hirschová, 2010, s. 277). Podmínky uměle konstituované komunikační situace založené na výrazné asymetrii komunikačních partnerů ovšem jednomu z partnerů umožňují bez rizika ohrožení vlastní tváře atakovat tvář druhého:

(56)

Blanka: *složení bude asi možná tak nějak ucházející / protože to sem dostala vod tety a ta to vždycky má vyštudovaný* ↓ *ale ... paprika / mrkev / česnek*

KC: *prosím vás* ↑ *dietářko* ↑ *moment* ↑ *pšsst!* ↑

Blanka: *ano* ↑

KC: *co jste to teď právě řekla?* ↑

Blanka: *to sem dostala od ...*

KC: *složení bude asi ucházející protože to sem dostala vod tety* ↑ *ta to má naštudovaný* ↑

Blanka: *no* ↑

KC: *jak to že vy to neštudujete?* ↑

Blanka: *@ študuju* ↓ *ale málo / málo* ↓ *tak teď to už prostuduju / speciálně podle to* ↓

KC: *když teta něco řekne* ↑ *když v televizi něco řeknou* ↑ *když Cajthamlová něco řekne* ↑ *tak si to furt ještě zkontroluju / ne* ↑

Blanka: *no to jo* ↓

Běžnou součástí jejich projevů se stává např. ironie; v těchto případech se ve vyjádřeních doprovázených nápadnou mimikou a přehnanou intonací intendovaný význam významně liší od významu doslovného, konvenčního (blíže Hirschová, 2012, s. 262–265).

Ani v následujícím dialogu se host proti jasně signalizované ironii neohrazuje, naopak ji přijímá a potvrzuje vlastní replikou:

(57)

KC: *ta:k* ↑

PH: *a čučejte* ↑ *a říkejte* ↑

Iva: *no nevoní to* ↓

KC: *čuchněte a řekněte vodkuď de ta vůně nejhorší* ↑

Iva: *hm* ↑

KC: *já myslím že tady* ↑

PH: *nejintenzivnější by mohlo bejt vodsad'* ↑

KC: *já bych řekla že todle* ↓

PH: *když vono to dole splývá všechno ty hnusy dohromady* ↓

Iva: *hm* ↓

KC: *tak se na to mrkněte* ↑

Iva: *nevím jestli mám tu odvahu* ↑

KC: *to je všechno pěkné přece* ↑

Iva: *(s rozvázaným šátkem) jojo* ↓ *velká krása* ↓

Tato konkrétní komunikační situace je pravidelnou součástí všech relací a pro hosta je jistě velmi nepřijemná. Dramaturgie pořadu totiž na velký stůl „hrůzy“ nahromadí pokrmy, které host zkonsumoval během jednoho týdne. Jídlo je ovšem naaranžováno tak, aby na všechny zúčastněné působilo co nejhůře, majonézy, jogurty a dressingy bývají vylité do ostatních pokrmů, vše je nahromaděno velmi chaoticky a potraviny na stole vypadají spíš jako obsah vysypané popelnice. Součástí terapie je uvědomění si, jaké chyby host ve svém stravování dělal, K. Cajthamlová a P. Havlíček ho se zavázanýma očima vedou ke stolu a nutí ho k verbalizaci nejprve čichových a pak i zrakových dojmů. Tato konkrétní komunikační situace pak má standardizovaný průběh, neboť všichni pozvaní hosté se ke svým dosavadním zvyklostem vyjadřují velmi kriticky a slibují změnu.

Ironický postoj ve svých projevech K. Cajthamlová rovněž signalizuje užitím deminutiv (viz Nekula, 2004, s. 114) a příznakových prostředků sociální deixe (viz Hirschová, 2012, s. 112–114):

(58)

KC: *a jakoupak smetanu používáte* ↑ *kolikaprocentní?* ↑

kuchař Robert: *třícítku myslím* ↓

KC: *třícítku* ↑ *no to je taky mazec* ↓ *dobrý to bylo že jo?* ↑ *tučňoučky* ↓

kuchař Robert: *vona se mě neptala* ↑ *já bych jí to řek* ↓

KC: *děvče a to vínko* ↑ *to máte doporučené?* ↑

Iva: *ano* ↓ *já sem se bránila* ↓ *já sem se bránila* ↓

KC: *Adámku* ↑

Čtrnáctiletý syn Adam: *ano* ↑

KC: *když porovnám tady ty dvě postavičky* ↑ (*ukazuje na Blanku a syna*) *a odmyslím si tady u maminky prsa* ↑ *já nevidím moc rozdílů* ↓

KC: *takže holka zlatá* ↑ *když sem právě v takové restauraci a nerozumím tak se o to víc musím ptát* ↑ *vy byste si měla začít šít tu sukýnku víte kterou?* ↑ (*Iva kroutí hlavou*) *vy nevíte / kterou sukýnku?* ↑

3.5.3

Pozitivního ocenění se v pořadu dostává hostům, kteří ve své snaze zhubnout uspěli, a buď nebyli nepříjemně překvapeni při náhodné kontrole, která je povinnou součástí všech relací, nebo na konci tříměsíční terapie zaznamenali výrazný váhový úbytek:

(59)

Michal: *no máme takový pocit / že zkrátka když budeme mít ještě já nevím o iks kilo dole víc / tak že to bude ku prospěchu nejenom dítěti ale i třeba budoucí rodiče* ↓ *to taky hlavně* ↓

KC (na kameru): *teda lidi to je věc co* ↑ *já vám řeknu* ↑ *ta důvěra těch lidí plus to / jak se do toho opřeli* ↑ *to mě fakt bere* ↓ [...]*Ja víte / co se mi možná líbí úplně nejvíc?* ↑ *ta energie* ↓ *já když si je vzpomenu* ↑ *jak byli dušný* ↑ *zpcený* ↑ *vyděšený a otrávený* ↑ *a ta paní jak pořád plakala* ↑ *to je totiž strašnej rozdíl* ↓ *výborný* ↓

PH: *dobry den* ↓

KC: *vám to sluší* ↑

Blanka: *dobry den / děkuju* ↓

KC: *vypadáte úžasně žensky* ↓

Blanka: *no to sem pořád chtěla trošku* ↓

PH: *malinko jste vomládla / zjemnila* ↓

I explicitně formulovaná pochvala se ale často obrací ve svůj vlastní opak a chváleného hosta výrazně dehonestuje, jak ukazuje následující dialogická výměna:

(60)

Lenka (na kameru): *úplně úžasný* ↑ *úžasný* ↑ *jako sedmdesát čtyři kilo sem neměla už hodně dlouho* ↓ (*smích*) *no fakt* ↓

KC: *já tu mám pro vás další věc // vy se bojíte motýlů že jo* ↑

Lenka: *no* ↓

KC: *takže tady máte motýly ↑ (podává Lence koláž) kterých doufám ↑ se není co bát ↓ sou přišpendlený / a sou takoví zvláštní ↓ kerej se vám líp líbí? ↑ jestli řeknete že ten barevnější tak vás plácnu ↑*

Lenka: *lepší je perletovec ↓*

KC: *no proto! ↑ takže když dovolíte prosím pěkně ↑ vážení perletovci ↑ tady máte konečně dívku / která už nehraje černovlasou mrchu konečně ↓ ale je vidět / jak je jemná a něžná ↑ tak nechte se přišpendlit ↑*

K. Cajthamlová na konci terapie, při které se Lence podařilo zhubnout více než deset kilo, velmi netaktně a vůči komunikační partnerce i necitlivě připomíná, že ačkoli ve svém snažení byla úspěšná, stále se jí nepodařilo vyřešit hlavní a zásadní problém, který ji trápí, a to její přetrvávající osamělost. Tím, jak oslovuje potenciální nápadníky a mladou ženu jim velmi nevhodně nabízí, navíc výrazně ohrožuje její tvář.

3.5.4

Do veřejného mediálního prostoru se dostává další poměrně specifický typ původně čistě soukromého „žánru“ mluvené komunikace, zmiňovaný již výše (Raible, 2002), a to pomlouvání nebo klípký s přáteli. Oba odborníci se bezprostředně po ukončení rozhovoru s hosty obrací na kameru a účastníkům širšího komunikačního okruhu sdělují své bezprostřední dojmy a názory na ně. Podobná strategie ovšem zúčastněné výrazně poškozuje, s důvěrou se jako laici obrací na profesionály, od kterých očekávají pochopení a pomoc. Odhalují vlastní nitro a místo citlivého a diskrétního zhodnocení vlastní situace se dočkají veřejné kritiky, na kterou ovšem sami nemohou reagovat:

(61)

KC: *no ale tohle by byl přesně ten zázrak ↑ který v tuhle chvíli ti dva potřebuju jo ↓ nejotřesnější na tom všem je / že tomu pánovi je pětáctýřicet / vypadá jak zlomenej stařec že jo ↓ a hrůza je / že ta dáma chce být matkou a je jak šestiletá holka ↓ (kolemjdoucí, výkřiky na kameru)*

KC: *super ↓*

PH: *ať žije inteligence ↓*

KC: *teď si představ, že se jim něco takovýho narodí ↑ to teda nevím / jak si s tím Jana se svojí emocionálnitou poradí ↓*

KC (na kameru): *emoční reakce byla veliká ↓ ale u dospělé ženy bych očekávala sebeovládání ↑ a myslím / že dneska si uvědomila / že s tím musí začít něco dělat ↓*

Závěry: Typ analyzované konfrontační TS je specifický především tím, že se v něm do veřejného mediálního prostoru dostávají témata i žánry běžné dříve pouze v soukromé komunikaci blízkých nebo známých mluvčích. Účastníci komunikačního aktu si jsou ale velmi dobře vědomi rolí, které obsazují, a zejména jejich výrazné asymetrie vyplývající jednak z dichotomie zástupce mediální organizace – pozvaný host, jednak profesionál – laik. Právě akceptování přidělené role pak jednomu z účastníků komunikace umožňuje v podstatě bez rizika ohrožení nebo ztráty vlastní tváře atakovat a poškozovat tvář komunikačního partnera. Nejběžnějším typem ohrožujících strategií byly ve sledované TS přímé výpovědi (často otázkového charakteru) bez doprovodných kompenzačních strategií, ironie a pomlouvání komunikačního partnera.

4. ZÁVĚR

4.1

Tato publikace si jako cíl stanovila ukázat a interpretovat formy a prostředky komunikace v populárním televizním žánru. Talk show (tento převzatý termín se již dostal i do povědomí běžných uživatelů češtiny) se ve vysílání jak veřejnoprávní ČT, tak soukromých televizních stanic objevuje v rozmanitých podobách – od klasického interview, režírovaných komponovaných rozhovorů s více účastníky až k pořadům účelově stříhově dotvořeným, resp. dokonce ve formě hraničící s tzv. reality show, kdy se divákům předkládají (více či méně inscenované) „příběhy ze života“. Těší se poměrně vysoké sledovanosti (výrazně patří k proudu tzv. infotainment), a proto formy komunikace, které se v TS objevují, mají vliv na komunikační normy běžných uživatelů. Bez vlivu nezůstává zejména překračování norem donedávna platných pro každou formu veřejné/masové komunikace (v době neexistence privátních médií), jimiž bylo užívání výhradně spisovné formy českého jazyka, (přínejmenším vnějškové) dodržování bariér daných zdvořilostními konvencemi a celková nekonfliktnost včetně volby témat hovoru. V současné době se hlavním principem řídícím podobu a zaměření (nejen) TS stává sledovanost, a proto se při jejím vytváření primárně bere ohled na předem vytipovanou a stanovenou cílovou skupinu diváků, které má daný pořad zaujmout. Tato skupina je vymezena věkem, zájmy, předpokládanou úrovní vzdělání (ta se většinou záměrně spíše podhodnocuje) a také dobou, kdy mají cíloví diváci možnost nebo jsou ochotni vysílání sledovat. (Jinou věcí je skutečnost, že podle zjištěné sledovanosti se pořad může ve vysílacím schématu stanice přesouvat na více nebo méně atraktivní dobu.) Současné televizní vysílání tedy nabízí mnoho typů TS pro různé skupiny diváků/konzumentů média. Čtyři typy TS byly pro analýzu v této práci zvoleny proto, že vzhledem k předpokládané cílové skupině reprezentují čtyři varianty obecných komunikačních situací,

v nichž lze očekávat projevy různých komunikačních strategií. Tento předpoklad se splnil. Splnil se také předpoklad, že značnou důležitost pro komunikaci v TS má koncept identity uplatňovaný v současné pragmalinguistice (srov. 1.7.2, 2.2, 3.4), a to jak na straně moderátora, tak na straně hosta. Tzv. „tvář“ mluvčího může být v každé komunikační události nebo i v různých jejích úsecích založena na různých aspektech jeho identity. Moderátor TS má svou identitu předem danou formátem TS a neodchyluje se od ní. Jeho důležitou úlohou je prezentovat hosta v některé z rolí/aspektů identity dané jeho osobním profilem. Host může prezentovanou identitu přijmout a neodchýlovat se od ní, může se však také snažit uplatnit jiný její aspekt, tj. vyjednat si roli pozměněnou nebo odlišnou.

4.2

Dvě tzv. konsenzuální TS (srov. 2.4) se od sebe liší cílovou skupinou, na niž pořad míří. U pořadu *Dobré ráno* (3.1) jde o věkově nerozlišenou, převážně však mladší skupinu osob, které nesoustředěně sledují TV při přípravě snídaně a jiných činnostech před odchodem do zaměstnání nebo do školy; důležitější jsou pro ně zprávy, informace o počasí a o dopravě, mezi nimiž TS funguje v podstatě jako výplň. Naproti tomu *Sama doma* (3.2) se zaměřuje na osoby, pro které je televize náplní úseku volného času (ženy v domácnosti, senioři), a hodlá jim přinášet kromě zábavy (rozhovory s populárními osobnostmi) také poučení (rozhovory s odborníky na témata obecného zájmu). Převažující zaměření na ženy je dáno už názvem pořadu. Z uvedených rysů plyne, že hlavní komunikační strategií na straně moderátora je snaha dát prostor hostům a otázky jsou formulovány tak, aby se co nejvíc uplatnil host; u moderátora se očekává vstřícný a nápomocný přístup. Hosté ve své (obvykle režii pořadu předem vybrané) identitě vystupují jako osoby pozitivně chápáné a pozitivně hodnocené, komunikace moderátora s nimi je zaměřena na ten aspekt jejich osobnosti, který je v dané chvíli nejdůležitější. Maximálním narušením souladu může být ze strany moderátora mírný nesouhlas nebo žertování, avšak pouze takové, které neohrožuje pozitivní aspekt hostovy tváře, tedy škádlení. Nečekají se takové formulace otázek, kterým by host (a divák cílové skupiny) případně nerozuměl; je-li hostem tzv. odborník z praxe, je typická naopak snaha o co největší srozumitelnost pro laiky. Opačnou stránkou takového přístupu je však zpravidla povrchnost a malá konkrétnost zprostředkovaných informací; převládající všeobecně pozitivní přístup moderátorů často ukazuje i jejich malou připravenost podobné dialogy vést.

4.3

Konfrontační TS (2.4, 2.5.1) *Máte slovo a Jste to, co jíte* ukazují především na straně moderátora zcela odlišný přístup. V *Máte slovo* je konflikt základem pořadu a úkolem moderátora není konflikt mírnit nebo směřovat k řešení, protože je naopak jeho součástí jako zprostředkující reprezentant jedné strany („lidu“, „diváků“). Jedna skupina hostů je moderátorem prezentována takovým způsobem, že jejich identita je základem pro (očekávané) nesouhlasné reakce diváků nebo publika ve studiu, a úlohou moderátora není takové nesouhlasné reakce jakkoli modifikovat, častěji je i podněcuje. Jako základní se jeví prezentace odlišných nebo protikladných názorů, jde tedy o typický polemický dialog; předmět kontroverze, kolem kterého se dialog vede, však není prezentován jako chyba, která by měla být odstraněna (ostatně to v daných případech není možné), a účastníci hlavně shromažďují argumenty, které mají posílit jejich pozice vůči protistraně. V této TS jde o dialog výrazně asymetrický, v němž se objevuje překračování konvenčních (zdvořilostních) bariér, porušování konverzačních maxim i maxim zdvořilostních mluvčí obvykle záměrně nekooperují, ne vždy reagují relevantně a neposkytují ty informace a v takovém množství, jak se od nich (především ze strany „lidu“) požaduje. Z hlediska zdvořilostních strategií se zde objevuje přímé jednání, které atakuje jednak pozitivní aspekt tváře komunikačního partnera (nejčastěji ve formě obviňování – ukazuje se mu, že jeho sebezprezentace není uznávána), jednak aspekt negativní, a to hlavně tím, že se mu prezentuje právě to, co adresát předpokládá „nechce“ (nechce být kritizován). V podstatě tedy jde o strategie antizdvořilostní. Rovněž už samo zadané téma způsobuje, že každý účastník se zde snaží maximalizovat svůj prospěch (i kdyby tímto prospěchem mělo být pouze vyjádření pocitů), maximalizuje neschvalování druhého i neshodu mezi sebou a komunikačním partnerem, přičemž zástupci establishmentu jsou ve znevýhodněné pozici. Jednak proto, že snahu o dominanci nad nimi lze vidět i u moderátorky, jednak proto, že pokud se TS účastní aktivní politici, musí se vůči oponentům snažit vyhnout otevřeně ohrožujícímu jednání, které by mohlo být hodnoceno jako „arogance moci“. Hlavním výstupem této TS je ventilace negativních postojů na straně diváků. TS *Jste to, co jíte* rovněž využívá otevřené kritiky a vyjadřování negativních postojů vůči komunikačnímu partnerovi/partnerům. Kritizujícími mluvčími jsou však lékařka a odborník na výživu, tj. osoby v pozici, která jim k otevřené kritice dává pravomoc; navíc kritika je zde nástrojem k tomu, aby laik, který se do TS přihlásil, dosáhl svého cíle. Moderátoři vystupují v kombinované roli kritiků, rádců a hodnotitelů, jejichž postoj vůči hostům (přihlášeným účastníkům) je z hle-

diska zadání (formátu pořadu) negativní – divák si má odnést poučení právě z kritiky a odmítání hostova jednání (a zároveň se pobavit na jeho úkor tím, že je účastník veřejně dehonestován). Hosté se zde do značné míry stávají pasivními objekty, kterým však nezbyvá než takové komunikační jednání přijímat, jednak proto, že svým vstupem do pořadu k němu dali souhlas, jednak proto, že je to pro jejich (budoucí) prospěch. Otevřeně jednající, „urážející“ komunikanti ovšem nezažívají takové poškození své pozitivní tváře, jaké by nastalo v běžné komunikaci, protože v jejich případě jde o naplňování zadané úlohy.

4.4

Při pohledu na témata komunikačních výměn v analyzovaných TS se ukazuje několik výrazných jevů: Patrně nejnapadnějším z nich je to, že do veřejných (masových) komunikátů pronikají tematické okruhy, které před nedlouhou dobou byly doménou téměř výhradně komunikace interpersonální, a to ještě jen mezi osobami blízkými, popř. tématy (intimních) rozhovorů, v nichž laik žádá odborníka (především lékaře) o radu. Nejde jen o aranžované poodhalování soukromí celebrit, ale doslova o zveřejňování závažných problémů zdravotních nebo partnerských, z jejichž medializace má osoba, jíž se týkají, získat prospěch. (Tento jev se do nedávné doby objevoval v tištěném bulváru; jeho prezentace v TV je ovšem mnohem autentičtější, názornější, a tudíž působivější.) Dalším jevem je využití veřejného komunikátu k ventilaci téměř výhradně negativních postojů a názorů, kdy je reprezentant veřejné instituce propůjčen touto institucí k tomu, že takovou negativní komunikaci zprostředkovává, a dokonce umocňuje. Třetím nejnapadnějším jevem, jehož rysy ovšem prostupují téměř všemi pořady obdobného formátu, je převaha nepromyšlené, nepřipravené a často málo kultivované konverzace, kterou do veřejného prostoru přinášejí nejen laičtí mluvčí, nýbrž i profesionálové – zástupci mediálních institucí. Obecným výsledkem je povýšení banálnosti (včetně nízké úrovně formy vyjadřování) na normu veřejné komunikace, která se nemůže neodrazit ve vnímání noremnosti i u konzumentů médií.

Literatura

- AUSTIN, J. L. (1962): *How to do things with words*. Oxford: OUP.
- BACH, K. (1994): Conversational implicature. *Mind & Language* 9: 124–62.
- BACH, K.: The Myth of Conventional Implicature. <http://userwww.sfsu.edu/~kbach> 10. 1. 2005.
- BACH, K.: The Top 10 Misconceptions about Implicature. <http://userwww.sfsu.edu/~kbach> 10. 1. 2005.
- BACH, K. – HARNISH, R. M. (1979): *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Mass., London: MIT Press.
- BACH, K. – HARNISH, R. M. (1979, 1991): Linguistic Communication: A Schema for Speech Acts. Originally in: *Linguistic Communication and Speech Acts*, 3–18. MIT Press: Cambridge, Mass. Reprinted in DAVIS, S. (ed): *Pragmatics. A Reader*. OUP: New York and Oxford.
- BARBAPOSTOLOSOVÁ, L. (2012): *Komunikace v televizní reality show*. Nepublikovaná doktorská disertace.
- BERGER, T. (2002): Specifický poměr zdvořilosti a oslovení v češtině. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzálie a specifika* 4, s. 189–197. Praha: Nakladatelství LN.
- BLAKEMORE(OVÁ), D. (1992): *Understanding Utterances*. Oxford UK: Blackwell.
- BOUSFIELD, D. (2008): *Impoliteness in Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- BOUSFIELD, D. – LOCHER(OVÁ), M. (eds.) (2008): *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- BROWN(OVÁ), P. – LEVINSON, S.C. (1987): *Politeness*. Cambridge: CUP.
- BÜHLER, K. (1999): *Sprachtheorie*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- CARSTON(OVÁ), R. (1991): Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. s. 33–51. New York, Oxford: OUP.
- CARSTON(OVÁ), R. (1998): Negation, 'Presupposition' and the semantics/pragmatics distinction. *Journal of Linguistics*, s. 309–350.
- CARSTON(OVÁ), R.: Relevance Theory and the Saying/Implicating Distinction. <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/home.htm> 2. 12. 2004.
- CARSTON(OVÁ), R. (2004): Review of Stephen C. Levinson Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature. *Journal of Linguistics* 40, 181–186.
- CLEMEN, G. (1997): The Concept of Hedging: Origins, Approaches and Definitions. In: Markkanen, R. – Schroeder, H. (eds.): *Hedging in Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- CULPEPER, J. Towards an Anatomy of Impoliteness. *Journal of Pragmatics*, roč. 25, 1996, s. 349–367.
- CULPEPER, J. Reflections on Impoliteness, Relational Work and Power. In: BOUSFIELD, D. – LOCHER(OVÁ), M. (eds.) *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2008, s. 17–44.
- CULPEPER, J. (2011): *Impoliteness*. Cambridge – New York – Melbourne: CUP.

- ČMEJRKOVÁ, S. (2002): Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. *SaS* 63, s. 263–286.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.) (2003): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (2011): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.
- DASCAL, M. (1998): Types of Polemics and Polemical Moves. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/1, s. 15–33. Tübingen: Niemeyer.
- DIJK, T. A. van (1980): *Text and Context*. New York: Longman.
- FRAZER, B. (1975): Hedged Performatives. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds): *Syntax and Semantics* 3. New York: Academic Press, p. 187–210.
- FIDLEROVÁ, U. M. (2002): Vztah mezi solidaritou a jazykem (interpretace na základě češtiny a japonštiny). In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzálie a specifika* 4, s. 285–298. Praha: Nakladatelství LN.
- GAZDAR, G. (1979): *Pragmatics: Implicature, Presuppositions and Logical Form*. New York: Academic Press, s. 2.
- GEIS, M. L. (1997): *Speech Acts and Conversational Interaction*. Cambridge: CUP.
- GHITA, A. C. (1998): Dialogic Aspects of Lying. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/1, s. 171–182. Tübingen: Niemeyer.
- GOFFMAN, E. (1972): *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Books.
- GREEN(OVÁ), G. M. (1989): *Pragmatics and Natural Language Understanding*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GRICE, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P., Morgan, J.L. (eds.): *Syntax and Semantics* 3, s. 41–58. Academic Press: New York.
- GRICE, H. P. (1991): Utterer's meaning, sentence-meaning and word-meaning. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*, s. 65–76. New York, Oxford: OUP.
- HABERMAS, J. (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns* 1, 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- HAJIČOVÁ, E. (1975): *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha: Academia.
- HAJIČOVÁ, E. (2000): Presupozice, alegace a akomodace. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzálie a specifika* 2, s. 123–129. Brno: MU.
- HAUGH, M. (2002): The intuitive basis of implicature. *Pragmatics*, vol 12/2, s. 117–134.
- HEIM, I. (1991): On the projection problem for presuppositions. In: DAVIS, S. (ed): *Pragmatics. A Reader*, s. 397–405. New York and Oxford: OUP.
- HERITAGE, J. (1998): Conversation Analysis and Institutional Talk: Analyzing Distinctive Turn-taking. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/2, s. 3–17. Tübingen: Niemeyer.
- HIRSCHOVÁ, M. (1982): K některým otázkám reprodukování cizích výpovědí. *Studia Bohemica* II, AUPO 46, s. 97–102. Praha: SPN.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988): *Česká verba dicendi v performativním užití*. Olomouc: Vydavatelství UP.

- HIRSCHOVÁ, M. (1998): The Teacher/Student and Student/Teacher Concept Exchange. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/2*, s. 39–47. Tübingen: Niemeyer.
- HIRSCHOVÁ, M. (2001): Neurčitost obsahu výpovědi vs. neurčitost komunikační funkce. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika 3*, s. 243–249. Brno: Masarykova univerzita.
- HIRSCHOVÁ, M. (2002): Tzv. performativní paradox a důsledky jeho (ne)řešení pro popis typů ilokučních funkcí. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika 4*, s. 177–188. Praha: Nakladatelství LN.
- HIRSCHOVÁ, M. (2004a): Obecná pragmatika a pragmatika češtiny. *SaS 65*, s. 3–15.
- HIRSCHOVÁ, M. (2004b): Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi. *SaS 65*, s. 163–173.
- HIRSCHOVÁ, M. (2005): Modal verbs and illocutionary constructions. In: Hansen, B. – Karlík, P. (eds.): *Modality in Slavonic languages. New perspectives*, s. 351–360. München: Verlag Otto Sagner.
- HIRSCHOVÁ, M. (2006): Sociální deixe a komunikační situace. *Linguistica Brunensia A 54*, s. 167–183. Brno: MU.
- HIRSCHOVÁ, M. (2007): Some remarks on spatial deixis in Czech. *Linguistica Brunensia A 55*, s. 91–200. Brno: MU.
- HIRSCHOVÁ, M. (2009): Kontexty kontextu v současné pragmalinguistice. *Linguistica Brunensia A 57*, s. 35–44. Brno: MU.
- HIRSCHOVÁ, M. (2010): Nezdvěřilost jako pragmalinguistický fenomén. *Linguistica Brunensia A 58*, s. 273–285. Brno: MU.
- HIRSCHOVÁ, M. (2010): Koncept potenciálnosti a tzv. unarticulated constituents. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. – Havlová, E. (eds): *Užívání a prožívání jazyka*, s. 209–214. Praha: Karolinum.
- HIRSCHOVÁ, M. (2012): Performativnost a gramatické kategorie slovesa. *SaS 73*, s. 3–12.
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- HLAVSOVÁ, J. (1991): Konflikt jako forma kontaktu. *SaS 52*, s. 256–263.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1988): Typy a vzájemné vztahy interpretačních činností produktora a recipienta v komunikačních procesech. *SaS 49*, s. 134–139.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a ...* Praha: Trizonia.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – ZEMAN, J. (1999): *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. (2000): *Jak vedeme dialog s institucemi*. Praha: Academia.
- HORN, L. (1996): Presupposition and Implicature. In: Leppin, S. (ed.): *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, s. 299–319. Oxford: Blackwell.
- HORN, L. (1997): All John's children are as bald as the King of France: Existential Import and the Geometry of Opposition. *The Papers of California Linguistic Society 33*, s. 155–179.

- HORN, L. (2004) : Implicature. In: Horn, L. – Ward, G. (eds.): *The Handbook of Pragmatics*, s. 3–28. Oxford: Blackwell.
- HORN, L.: Airport '86 Revisited: Toward a unified *any*. <http://www.yale.edu/linguist/faculty/horn.htm> 12. 2. 2005.
- HORN, L. R. (2001). *A Natural History of Negation*. Stanford: CSLI Publications.
- JELÍNEK, M. – ŠVANDOVÁ, B. a kol. (1999): *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: MU.
- KALISZ, R. (1993): *Pragmatyka językowa*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- KAMP, H. – REYLE, U. (1993): *From Discourse to Logic* 1,2. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- KAMP, H., untitled, <http://www.ims.uni-stuttgart.de/~hans/hpl-drt.pdf>, 256 stran, 9. 2. 2005.
- KAPLAN, D.(1989): Demonstratives. In: Almog, J. – Wettstein, H. – Perry, J. (eds.): *Themes from Kaplan*, s. 481–563. New York.
- KAPLAN, D. (1991): On the logic of demonstratives. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*, s. 37–145. New York and Oxford.
- KARLÍK, P. (1987): Souvětné struktury s proпозиčním participantem. *SPFFBU*, A 35, s. 79–92. Brno: UJEP.
- KARLÍK, P. (1995a): *Studie o českém souvětí*. Brno: MU.
- KARLÍK, P. (1995b): Pojistkové věty. *SPFFBU*, A 43, s. 49–59. Brno: MU.
- KARLÍK, P.: Některé syntaktické a pragmatické vlastnosti vedlejších vět v češtině. Rkp.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.
- KEMPSON(OVÁ), R. (2001): Pragmatics: Language and Communication. In: Aronoff, M. – Rees-Miller, J. (eds): *The Handbook of Linguistics*, s. 394–427. Oxford, UK: Blackwell.
- KENNY, A. (1994, ed.): *The Wittgenstein Reader*. Oxford, UK, Cambridge, Mass.: Blackwell.
- KIPARSKI, P. – KIPARSKI, C. (1970): Fact. In: Bierwisch, M. – Heidolph, K. E. (eds.): *Progress in Linguistics*, s. 143–173.
- Kol. (1987) : *MLUVNICE ČEŠTINY 3*. Praha: Academia.
- KOMÁREK, M. (1979): K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí. *SaS* 40, s. 139–142.
- KOŘENSKÝ, J. (1983): Strukturace sémiotické triády se zřetelem k pragmatické dimenzi. *SaS* 44, s. 257–264.
- KOŘENSKÝ, J. (1988): Obecná teorie interpretačních procesů a řečová komunikace. *SaS* 49, s. 31–134.
- KOŘENSKÝ, J. – HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – JAKLOVÁ, A. (1999): *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: PdF JU.
- KOSCHMIEDER, E. (1934): *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie*. Wilno.
- KOŤÁTKO, P. (1998): *Význam a komunikace*. Praha: Filosofia (AV ČR).
- KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*, s. 13–39. Praha: Academia.

- LAKOFF(OVÁ), R. (1973): The Logic of Politeness; or, minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, s. 292–305. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- LARSON, R. – SEGAL, G. (1995): *Knowledge of Meaning*. Cambridge, Mass., London: The MIT Press.
- LEECH, G. (1983): *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
- LEHMANN, D. (1976): *Untersuchungen zur Bezeichnung der Sprechaktreferenz im Englischen*. Frankfurt am Main und München.
- LEPORE, E. – LUDWIG, K. (2003): Outline for a Truth–Conditional Semantics of Tense. In: Jolice, A. – Smith, Q. (eds.): *Time, Tense and Reference*, s. 49–105. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- LEVINSON, S. C. (1983): *Pragmatics*. Cambridge: CUP.
- LEVINSON, S. C. (2000): *Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- LEVINSON, S. C. (2004): Deixis and Pragmatics. In: Horn, L. – Ward, G. (eds.) *The Handbook of Pragmatics*, pp. 97–121. Oxford: Blackwell.
- LIEDTKE, F. – HUNDSNURSCHER, F. (eds.) (2001): *Pragmatische Syntax*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- LOCHER(OVÁ), M. – WATTS, J. R.: Relational Work and Impoliteness: Negotiating Norms of Linguistic Behaviour. In: Bousfield, D. – Lochero(ová), M. (eds.) *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2008, s. 77–99.
- LUCY, A. J. (1992). *Reflexive language: Reported speech and metapragmatics*. Cambridge: CUP.
- LYCAN, W. G. (1984): *Logical Form in Natural Language*. Cambridge, Mass., London, UK: The MIT Press.
- LYONS, J. (1977): *Semantics 1, 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McQUAIL, D. (1999): *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha 1999: Portál.
- MEIBAUER, J. (1986): *Rhetorische Fragen*. Tübingen: Niemeyer.
- MEIBAUER, J. (1999): *Pragmatik*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- MEY, J. L. (1993): *Pragmatics*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- MISTRÍK, J. (1978): Paralingvistické prostriedky v dialógu. *SaS* 39, 1978, s. 325–327.
- MOTSCH, W. (1983): Satz und Sprachhandlung als Grundbegriffe der Textanalyse. In: *Linguistische Studien* 112, s. 104–132. Berlin: Institut für Sprachwissenschaft.
- MOTSCH, W. – PASCH, R. (1984): Bedeutung und illokutive Funktion sprachlicher Äusserungen. *Zeitschrift für Fonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 37, s. 471–489.
- MUKAŘOVSKÝ, J. (1982): Dialog a monolog. *Studie z poetiky*, s. 208–229. Praha: Odeon.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. (1994): *Kapitoly o dialógu*. Praha: Pansofia.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, I. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H.

- NAUMANN, R. (1998): Stirbt die Deutsche Sprache? Überlegungen zum Sprachwandel durch IRC (Internet Relay Chat). In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse VI/1*, s. 249–262. Tübingen: Niemeyer.
- NEBESKÁ, I. (1988): Produktor vs. recipient: specifika jejich interpretačních činností. *SaS* 49, s. 139–142.
- NEBESKÁ, I. (1991): Je relevance dostačujícím principem komunikace? *SaS* 52, 1991, s. 104–108.
- NEBESKÁ, I. (1992): *Úvod do psycholingvistiky*. Jinočany: H&H.
- NEBESKÁ, I. (2001): Konotace a inference. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika* 3, s. 259–264. Brno: MU.
- NEKULA, M. (1990): Pragmalingvistická interpretace ironie. *SaS* 51, s. 95–110.
- NEKULA, M. (2004): Deminutiva a zdvořilost. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika* 5, s. 120–128. Praha: Nakladatelství LN.
- NEKULA, M. (2010): Navazování a udržování kontaktu a oslovení. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. – Havlová, E. (eds): *Užívání a prožívání jazyka*, s. 239–244. Praha: Karolinum.
- OWEN(OVÁ), M. (1983): *Apologies and Remedial Interchanges*. Berlin – New York – Amsterdam: John Benjamin.
- PALMER, F. R. (1986): *Mood and Modality*. Cambridge UK, NY, Melbourne : CUP.
- PANEVOVÁ, J. – BENEŠOVÁ, E. – SGALL, P. (1971): *Čas a modalita v češtině*. Philologica, AUC XXXIV. Praha: UK.
- PASCH, R. (1979): Propositionale Einstellungen des Sprechers und die Konstitution von Sprechakttypen. *SaS* 40, s. 118–123.
- PECCEL, J. S. (1999): *Pragmatics*. London and New York: Routledge.
- PLUNGIAN, V. A. (2001): The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics* 33, s. 349–358.
- RAIBLE, Wolfgang (2002). Literacy and orality. In: N. J. Smelser, P. B. Batles (eds.): *International Encyclopedia of social and behavioral sciences*, s. 8967–71. http://www.romanistik.uni-freiburg.de/raible/Publikationen/Files/Orality_2col.pdf 17. 1. 2012.
- RĚCANATI, F. (1987): *Meaning and force*. Cambridge: CUP.
- RĚCANATI, F. (1991): The pragmatics of what is said. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 97–120.
- RĚCANATI, F. (1993): *Direct Reference. From Language to Thought*. Oxford, UK: Blackwell.
- ROLF, E. (1990): On the concept of action in illocutionary logic. In: Burkhardt, A. (ed.): *Speech acts, Meaning and Intentions*, s. 147–165. Berlin – New York: De Gruyter.
- ROSENGREN, I. (1982): Die Textstruktur als Ergebnis strategischer Überlegungen des Senders. In: Rosengren, I. (ed.): *Sprache und Pragmatik*, s. 157–191, Lund: Häftad. Almqvist & Wiksell international.
- ROSS, J. R. (1970): On declarative sentences. In: Jacobs, R. A. – Rosenbaum, P. S. (eds.): *Readings in English transformational grammar*. Waltham – Toronto – London : Blaisdell.

- SEARLE, J. R. (1969): *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: CUP.
- SEARLE, J. R. (1971): What is a speech act? In: Searle, J.R. (ed.): *The philosophy of language*. Oxford: OUP.
- SEARLE, J. R. (1975): Indirect speech acts. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds.): *Syntax and Semantics 3*. New York : Academic Press.
- SEARLE, J. R. (1976): A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5, s. 1–23.
- SEARLE, J. R.: *Expression and meaning*. Cambridge University Press 1979.
- SEARLE, J. R. (1991): Referential and Attributive. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 11121–133.
- SADOCK, J. (1974): *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. New York: Academic Press.
- SCHMITT, H. (2000): *Zur Illokutionsanalyse monologischer Texte*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- SGALL, P. (2000): Sémantika a pragmatika v jazyce různých typů. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 2*, s. 107–113. Brno: MU.
- SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč autority a lásky*. UPJŠ: Prešov.
- SMITH, B. (1990): Towards a history of speech act theory. In: Burkhardt, A. (ed.): *Speech acts, Meaning and Intentions*, s. 29–61. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- SPENCER-OATEY(OVÁ), H. (Im)Politeness, Face and Perceptions of Rapport. Unpackaging Their Bases and Interrelationships. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 2005 (1), s. 95–119.
- SPENCER-OATEY(OVÁ), H. Theories of Identity and the Analysis of Face. *Journal of Pragmatics* 39, 2007 (4), s. 639–656.
- SPERBER, D. – WILSON, D. (1986): *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell
- STALNAKER, R. C. (1973): Presuppositions. *Journal of Philosophical Logic* 2, s. 447–457.
- STALNAKER, R. C. (1991): Pragmatic Presuppositions. In: Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A Reader*. New York, Oxford, OUP, s. 471–482.
- SVOBODOVÁ, J. (2011): Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v talk show na komerční televizní stanici. *Bohemistyka, 1*, s. 35–45.
- SVOBODOVÁ, J. (2013): Nezdvořilost v mediální komunikaci. *Český jazyk a literatura, 5*, s. 215–223.
- SVOBODOVÁ, J. (2013): Záměrné ohrožení tváře jako prostředek komunikační strategie ve specifickém typu mediálního dialogu. In: Hradilová, D. a kol.: *Proměny slova*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 86–96.
- SVOBODOVÁ, J. (2013): Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview. *Bohemica Olomucensia* 3, s. 230–248.
- SVOBODOVÁ, J. (2014): Užití přímých strategií při ohrožení tváře komunikačního partnera v jednom typu mediálního dialogu. *Bohemistyka, 1*, s. 3–20.

- SVOBODOVÁ, M. (1998): The Police Interview as a Dialogue. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/2, s. 133–140. Tübingen: Niemeyer.
- ŠOLTYS, O. (1983): *Verba dicendi a metajazyková informace*. Praha: ÚJČ ČSAV.
- ŠVEHLOVÁ, M. (1994): Zdrovitost a řečová etiketa. *Sb. PdF UK, Filologické studie* XIX. Praha: UK.
- TANNEN(OVÁ), D. (1991): *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
- TERKOURAFI(OVÁ), M. (2001): Politeness in Cypriot Greek: A Frame Based Approach. www.cus.cam.ac.uk/~mt217/thesis.pdf 20. 9. 2005.
- TERKOURAFI(OVÁ), M. Toward a Universal Notion of Face for a Universal Notion of Cooperation. In: Kecskes, I. – Horn, L.R. (eds.): *Explorations in Pragmatics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2007, s. 313–344.
- TERKOURAFI(OVÁ), M. Towards a Unified Theory of Politeness, Impoliteness, and Rudeness. In: BOUSFIELD, D. – LOCHER(OVÁ), M. (eds.) *Impoliteness in Language. Studies on Its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2008, s. 44–74.
- ULKAN(OVÁ), M. (1992): *Zur Klassifikation von Sprechakten*. Tübingen: Niemeyer.
- VANDERVEKEN, D. (1991): Non-literal Speech Acts and Conversational Maxims. In: Lepore, E. – Gulick, van R. (eds): *John Searle and His Critics*, s. 371–384. Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell.
- VERSCHUEREN, J. (1999): *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- VERSCHUEREN, J. (2000): Notes on the Role of Metapragmatic Awareness in Language Use. *Pragmatics*, Vol. 10, No. 4, s. 439–456.
- VIEHWEGER, D. (1979): Semantische und pragmatische aspektausserungskommentierenden Gesprächsformeln. *SaS* 40, 1979, s. 112–117.
- WATTS, R. J. (2003): *Politeness*. Cambridge: CUP.
- WEIGAND(OVÁ), E. (1998): Emotions in Dialogue. In: *Beiträge zur Dialogforschung. Dialoganalyse* VI/1, s. 35–48. Tübingen: Niemeyer.
- ZIMA, J. (1961). *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Věcný rejstřík

A

adresát 83, 84, 94, 97
akt ilokuční 9–10, 13–14
akt lokuční 9
akt perlokuční 10–11
akt řečový/mluvní 9

C

confortainment 106

D

deixe sociální 127
dialog 54, 57, 66, 75, 78, 89, 99, 100, 103,
107, 119
dialog institucionální 72
dialog mediální 103, 119
držost 47–48

E

efekt kognitivní 29
efekt komunikační 93
explikatura 27
etiketa řečová 31

F

formule explicitní performativní 9, 10
funkce jazyka fatická 13, 85
funkce výpovědi komunikační 13–14, 106

H

hedging 38
hrubost 44–45

I

identita 65, 78, 80, 83, 84, 109, 116, 117, 120
identita mluvčího 55, 109–110, 132
ilokuce subsidiární 11, 13
implikatura informativní 22
implikatura konvenční 21–23
implikatura konverzační 11, 16–18
implikatura konverzační partikulární 20–21

implikatura konverzační zobecněná 20–21
inference 18–19
infotainment 106
intence komunikační 27
interview 52–53, 66, 74, 78, 87
ironie 47–48, 63, 126, 130

J

jednání řečové 9–10, 12, 16, 21

K

klasifikace ilokučních aktů 11
komunikace 64, 94, 97, 98, 100, 104, 120, 130
komunikace fatická 85, 99
komunikant 64, 98, 103, 109, 120, 121
komunikát 63, 93, 109
konflikt 63
konverzace 64, 75, 84
kontext 27–28
kontext komunikační 92
kontext situační 74
kontroverze 58–59

L

lež společenská 34
lokuce 9
logika konverzační 16–17

M

M–implikatura 22
makroakt 13
maxima konverzační 17, 25–26, 97, 99, 103
maxima kvantity 81
maxima skromnosti 121
maxima taktu 70
maxima zdvořilostní 24–26
maxima způsobu 70
moderátor/ka 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73,
74, 75, 76, 78, 80, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 106,
110, 11, 112, 116

N

nezdvořilost 39–40

O

obsahově-tematický blok 84, 96, 102

P

partner komunikační 99, 103, 106, 108, 109,
11, 122, 130

performativnost 9

perlokuce 10

presupozice 14

presupozice pragmatická 15

presupozice sémantická 14

princip kooperační 17, 25

princip zdvořilostní 18, 23–24

R

recepce 73

recipient/ka 73, 84, 93, 99, 100, 102

replika 70, 75, 87, 95, 97, 99, 100, 103, 110,
114, 116, 125, 127

rozhovor 63, 66, 69, 72, 73, 74, 77, 80, 84, 84,
87, 89, 90, 92, 94, 97, 101, 103

S

síla ilokuční 9

situace komunikační 51–51, 73, 94, 103–104

sloveso faktové 15

sloveso ilokuční 10, 12

small-talk 64

soubor znalostí sdílený 27

spor 58–59

startovač implikatury 19

strategie 78, 112, 116, 117, 118, 119, 130

strategie kompenzační 32, 123, 130

strategie komunikační 10, 103, 105, 113, 117,
123, 119–120

strategie sebepoškozující 78

strategie zdvořilostní 33–36

škádlení 70

T

teorie relevance 26–27

tvář 32, 37–38, 55, 66, 75, 78, 80, 84, 102, 103,
110, 111, 113, 114, 118, 119, 123, 124, 130, 132

tvář pozitivní 97, 103, 113, 126

V

výpověď performativní 9

význam věty 14

Z

záměr mluvčího ilokuční 9–10

zdvořilost 30–39

Summary

Communication strategies in a TV talk show

The book aims at the popular phenomenon of the current media discourse – a TV talk show. Certain types of them have earned high ratings and can be considered influential media genre showing contemporary Czech language usage and ways of communication. The influence of talk shows can be seen in the increasing tolerance towards colloquiality (circa two decades ago unacceptable in public media), in casual or trivial forms of discussing a variety of (sometimes rather serious) issues and, more importantly, in public presentation of informal communicative strategies merging with impoliteness or, in certain subgenres, even with open aggressiveness and offensiveness.

Part I

In Chapters 1.–1.4, the outline of the general theoretical background followed in the book is presented. It is mainly the concept of communication as a form of human behaviour/action starting from the speech acts theory and its development in the Czech pragmalinguistic treatises. Also, certain aspects of speech strategies relying on pragmatic presuppositions are mentioned. Further, the theory of implicatures leading to conversational logic is explained focusing on its importance for the difference between “what is said” and “what is meant” and the interpretation processes based on the context. TV talk shows cannot rely on such a broad amount of mutually shared background information both among the show participants and the target group of recipients as can be seen in interpersonal communication, therefore, they are in general more explicit and less underspecified than everyday conversation.

Chapters 1.5.–1.7 complement the communication strategy outline with exploring the influence of another pragmalinguistic phenomenon of great importance, namely the im/politeness. Current theories of im/politeness using the notion of social identity (next to the traditional concept of face) are considered and applied to the analyzed material. Even though the media discourse is primarily the domain of a first-level polite, non imposing communication conventionally expected in the public, in certain subgenres of TV talk shows the participants’ identity is openly attacked by criticism or irony. Those impolite strategies are, ne-

vertheless, tolerated by the show interlocutors as well as by the audience because the performers usually are speakers in a position of authority (experts) and the mentioned kind of offensive communication behaviour is expected to increase the show's attractiveness and ratings.

Part II

In Chapters 2.–2.1, analysis of a TV talk show as a type of a communication and as genre of a TV show (TV format) is presented. It is defined as a specific subtype of a communicative situation combining the features of mass communication (the major addressee is a target group of viewers vaguely defined by their age and interests; those features are reflected, among other show properties, in its broadcast time) and of interpersonal communication between the talk show host and his/her guest/s. Although the verbal communication is crucial (talk show is related to interview as a traditional genre), the format abundantly uses non-verbal elements, such as the set arrangement, pre-recorded videos, movie clips and music performances. The target group (the viewers) sometimes can participate (contribute their comments or questions) directly by SMS or e-mail messages simultaneously shown on the screen, i.e. the talk-show typical form is a multi-lateral dialogue. TV talk shows can be seen as a part of the so-called infotainment as well as of the stream of reality show.

Chapter 2.2 examines the role of a talk show host. For this role, communicative prowess and improvisation skills are necessary, also, the host is required to balance the ability to control the conversation and, at the same time, give sufficient space to the guest/s. In certain shows, the host is the crucial creative person of the programme and s/he becomes a TV celebrity. On the other hand, often the hosts only perform a task specified by the format (esp. in the early morning shows) and their main job is to present respective constituents of the programme block.

Chapter 2.3 shows the specific properties pertaining to talk show guest/s. The selection of guest/s depends mainly on the show format, i.e. in non-specific morning shows they can be experts in the variety of fields, pop-singers, athletes etc.; while in shows discussing particular issues in politics or culture, they are selected according to their (supposed) relation towards the topics to be discussed. In general, they are expected to appear only in particular aspects of their personalities/social identities (member of a cabinet, dietician, expert in fashion history, mountain-climber, foster parent, etc.) even though during the

show the main aspect of their identity can become a matter of negotiation (it can be altered).

Chapters 2.4–2.5.2 analyze the features of two major types of TV talk shows, namely the type based on cooperation and mutual consensus of the host/s and the guest/s versus the type focused on some type of controversy. In the book, two samples of the first type (the early morning show *Dobré ráno/Good morning* and a daytime show *Sama doma/“she is” Home alone*) and two samples of the other type (mostly political *Máte slovo/The floor is yours* and a lifestyle/education show *Jste to, co jíte/Food matters*) were chosen. In the first type of the show, the mutual cooperation is expected, the attitude of the host towards the guest/s is friendly, helpful and obliging; it is the guest whose life story or expertise is getting most of the space in conversation as well as a positive evaluation from the host. In the first show of the other type (*Máte slovo*) always a topic currently provoking public discussions and controversies is featured. The main specificity is that there is not only the host and her guests (always divided into two opposing groups) but also the audience present in the studio. The host not only asks her own questions but uses also pre-recorded questions of the viewers and mediates direct questions from the audience. The show aims at controversy and ventilation of disagreement (with any kind of establishment) as its major purpose and the role of the host is rather to provoke the outcry, not to lead a discussion. – The episodes of *Jste to, co jíte* feature “true life stories” of persons with diet disorders (and mostly other personal problems) and their interaction with two experts – a medical doctor and a dietician. The show combines pre-recorded sections showing the stories of the volunteering guests (the advice-seekers) and their conversations with the experts. The volunteers are always subject to an open and sometimes very harsh criticism, ironic comments and even mockery; such a non-redressed impoliteness is supposed to be justified by the effort of the experts to improve the lifestyle and health of the guests. – In both shows of the controversy type it is the open offensive communication which is undoubtedly the core of their attractiveness and striving for the ratings.

Part III

This material-based part presents detailed analyses of individual samples of talk shows broadcasted by Czech TV stations. Nine recordings of the consensual shows and eight recordings of the controversy shows were transcribed. From the transcripts, sections showing the typical and most prominent strategies were

chosen. As for the *Dobré ráno* and *Sama doma*, it is the effort to create peaceful, optimistic, even euphoric atmosphere manifested in frequent samples of phatic communication, small talk and casual joking (both on the part of the hosts and the guests) as well as in the effort to discuss even important issues (medical condition, financial problems) in a simplified, lighthearted, trustful manner. On the contrary, in the political talk show *Máte slovo* the atmosphere is competitive from the very beginning, the typical feature being the struggle for self-presentation on the part of the guests (with the politicians, a marketing strategy can be seen here) and the pre-established uncompromising antagonistic attitude of the host, enhanced by the incessant efforts of the audience to disturb the guests' self-image and oppose their opinions in the role of a "vox populi". – In the other controversy show, *Iste to, co jíte*, open criticism is the main strategy. Despite the fact that the hosts (the experts) are supposed to be advisers and educators, their attitude towards the volunteers is not always supportive and sometimes their harsh manners even seem to push the advice-seekers back into their harmful lifestyle.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu (televizní talk show)

**Milada Hirschová
Jindřiška Svobodová**

Výkonná redaktorka Agnes Hausknotzová
Odpovědná redaktorka VUP Jana Kopečková
Jazyková redakce Radka Zavadilová, Martina Křížová, Pavla Hartmanová
Sazba Radka Zavadilová, Veronika Hanáková
Grafický návrh a zpracování obálky Martina Šviráková

Připraveno ve studentské redakci Günther.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.vydavatelstvi.upol.cz
www.e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

č. z. 2015/0065 (iPDF)
č. z. 2015/0066 (tištěná verze)
č. z. 2015/0064 (ePUB)

1. vydání
Olomouc 2014

ISBN (iPDF) 978-80-244-4457-4
ISBN (tištěná publikace) 978-80-244-4458-1
ISBN (ePUB) 978-80-244-4456-7

PUBLIKACE JE NEPRODEJNÁ